

Nr 45

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken, m. m.; given Stockholms slott den 5 mars 1971.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över justitieärenden och lagrådets protokoll, föreslå riksdagen att bifalla det förslag om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att rätten att fullfölja talan till högsta domstolen begränsas avsevärt. Högsta domstolen får därigenom i princip ställningen av prejudikatinstans. Möjligheterna till ändringsdispens, in-tressedispens och allmän dispens avskaffas. Vid sidan av prejudikatfallen skall dock talan få fullföljas när det finns synnerliga skäl, t. ex. att resning skulle kunna beviljas om domen vunnit laga kraft eller att domen då skulle kunna undanröjas på grund av domvilla eller att utgången i hovrätten uppenbart beror på grovt förbiseende eller misstag.

Förslaget innebär vidare att fullföljdsreglerna förenklas avsevärt. En nyhet är att prövningstillstånd, som nu alltid omfattar hela domen, i vissa fall skall kunna begränsas till sådan del av domen som har prejudikatintresse.

Som en konsekvens av de nya fullföljdsreglerna föreslås att antalet ledamöter i högsta domstolen successivt minskas till 22.

Förslaget ger även ökade möjligheter för hovrätt och högsta domstolen att avgöra mål på handlingarna. I bl. a. fordringsmål blir detta fallet om båda parter begär det och domstolen anser uppenbart att huvudförhandling inte behövs.

I propositionen har även i övrigt tagits upp vissa ändringar beträffande förfarandet i de lägre instanserna. Sålunda inskränks möjligheterna att först i hovrätt återopa nytt processmaterial. Möjligheten att meddela mellandom vidgas avsevärt.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1971.

1 Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 3 kap. 7 §, 54 kap. 12 och 17—19 §§, 55 kap. 2 § och 56 kap. 2 § skall upphöra att gälla,

dels att 3 kap. 6 §, 16 kap. 3 §, 17 kap. 5 §, 29 kap. 3 §, 42 kap. 8 §, 50 kap. 21 och 25 §§, 54 kap. 10, 11 och 13—15 §§, 55 kap. 4 och 12 §§, 56 kap. 4 och 14 §§ samt 59 kap. 3 § skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

3 KAP.

6 §.

I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga.

I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga. *Fråga om prövningstillstånd, som förklaras vilande enligt 54 kap. 11 § första stycket, avgöres dock av de ledamöter som pröva målet.*

Konungen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av nedre justitierevisionen eller tjänsteman vid denna.

16 KAP.

3 §.²

Vid omröstning gälle den mening, som omfattas av mer än hälften av rättens ledamöter; har någon mening erhållit hälften av rösterna och är bland dem ordförandens, gälle den meningen.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap. 7 §.

¹ Senaste lydelse av 54 kap. 12 § 1964: 166, 54 kap. 17 § 1947: 616.

² Senaste lydelse 1969: 244.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

17 KAP.

5 §.¹

Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må ock särskild dom givas över den talan.

Äro i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörelsens storlek stridiga och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att dessa frågor avgöras var för sig, må på parts begäran särskild dom givas över skyldigheten att fullgöra; mot kärandens bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas däröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

29 KAP.

3 §.²

Yppas, då nämnd har säte i rätten, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning, då nämnd ej har säte i rätten, gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap.

7 §.

42 KAP.

8 §.

Under förberedelsen skola parterna var för sig angiva de ytterligare omständigheter de vilja anföra samt yttra sig över vad motparten anfört. De skola ock, i den mån det icke tidigare skett, uppgiva de bevis de vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej redan företetts, skall genast framläggas. Part vare skyldig att på framställning av motparten uppgiva, vilka andra skriftliga bevis han innehar.

¹ Senaste lydelse 1954: 432.

² Senaste lydelse 1969: 244.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen angiva allt som de vilja åberopa i målet samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

Rätten äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola vid förberedelsen behandlas var för sig.

50 KAP.

21 §.¹

Hovrätten äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om vadetalan medgivits eller hovrätten finner uppenbart, att vadetalan är ogrundad.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *ettusenfemhundra kronor*, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Mål, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *det vid tidpunkten för underrättens dom gällande basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring*, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Mål, *vari saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, och annat mål*, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erfordrig.

25 §.

Innan hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats, må vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge ej ändra sin talan att avse annan del av underrättens dom än den som uppgivits i vadeinlagen.

Part må *ej* i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, *om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan an-*

Part må i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, *endast om han gör sannolikt, att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa*

¹ Senaste lydelse 1954: 432.

(Nuvarande lydelse)

tagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

(Föreslagen lydelse)

omständigheten eller beviset vid underrätten, eller om det av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

54 KAP.

10 §.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle hava synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga; eller

2. om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekomma till talans prövning.

Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högsta domstolen; eller

2. om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade mål, som samtidigt föreligga till bedömande, må prövningstillstånd meddelas även i övriga mål.

11 §.

Vid avgörande, huruvida prövningstillstånd skall meddelas i anledning av talan mot dom, skall hänsyn tagas även till beslut, varigenom saken till viss del ej upptagits till prövning och mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga

Prövningstillstånd må begränsas att gälla viss del av den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser. I avbidan på prövningen av målet i denna del äge högsta domstolen förklara fråga om meddelande av prövningstillstånd i annan del av målet vilande.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses

(Nuvarande lydelse)

beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

(Föreslagen lydelse)

i första stycket, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

I den mån prövningstillstånd ej meddelas och fråga därom ej förklaras vilande, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

13 §.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnad må dock prövningstillstånd enligt 10 § 2 ej meddelas.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—11 §§ är stadgat motsvarande tillämpning.

14 §.

Då hovrätt meddelar beslut, varemot talan enligt 5, 6, 7 eller 8 § ej må föras, skall hovrätten i beslutet giva det till känna.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna. Hovrätten angive ock, på vilka grunder sådant tillstånd med hänsyn till utgången i hovrätten må meddelas. Gälla för olika delar av domen eller beslutet skilda grunder, skall hovrätten underrätta parten om innehållet i 11 § andra stycket.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna med angivande av innehållet i 10 §.

15 §.

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § första stycket meddelat, är oriktig, äge

(Nuvarande lydelse)

med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan. *Avser sådan fråga, huruvida på grund av bestämmelserna i 12 § hinder möter för prövningstillstånd enligt 10 § 2, skall den avgöras i samband med frågan, om prövningstillstånd skall meddelas. Till styrkande av värdet av vad part tappat i hovrätten må ej i högsta domstolen förebringas ny bevisning.*

(Föreslagen lydelse)

han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan.

Ej må i annat fall än i första stycket sägs fråga, som där avses, komma under högsta domstolens prövning. Vad hovrätt i övrigt föreskrivit om sättet för fullföljd av talan skall lända till efterrättelse.

55 KAP.

4 §.¹

I revisionsinlagen skall revisionskäranden uppgiva:

1. den dom, mot vilken talan föres;
2. grunderna för revisionstalan med angivande, i vilket avseende hovrättens domskäl enligt kärandens mening äro oriktiga; samt
3. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen, som käranden yrkar.

*Anser käranden, att prövnings-
tillstånd skall meddelas enligt 54
kap. 10 § 1, bör han i revisionsin-
lagen närmare angiva de omstän-
digheter han åberopar till stöd där-
för.*

*Erfordras prövningstillstånd, bör
käranden i revisionsinlagen när-
mare angiva de omständigheter
han åberopar till stöd för att så-
dant tillstånd skall meddelas.*

Käranden skall i revisionsinlagen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. I tvistemål skall käranden, om beviset ej tidigare förebragts, uppgiva anledningen härtill. Åberopar käranden skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall det i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid revisionsinlagen. I revisionsinlagen skall käranden ock angiva, om han vill, att motparten eller i brottmål målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i högsta domstolen.

Är i brottmål den tilltalade anhållen eller häktad, skall det angivas.

Revisionsinlagen skall vara egenhändigt undertecknad av käranden eller hans ombud.

12 §.

Högsta domstolen äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om målet upptagits omedelbart av hovrätten eller om i tvistemål revisionstalan medgivits eller i brottmål talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan, som föres av den tilltalade, biträfts av motparten.

¹ Senaste lydelse 1963: 149.

(Nuvarande lydelse)

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

(Föreslagen lydelse)

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skola i tvistemål 50 kap. 21 § andra, tredje och fjärde styckena samt i brottmål 51 kap. 21 § andra och tredje styckena äga motsvarande tillämpning.

56 KAP.

4 §.¹

I besvärslagan skall klaganden uppgiva:

1. det beslut, mot vilket talan föres;
2. grunderna för besvärstalan; samt
3. den ändring i beslutet, som klaganden yrkar.

Anser klaganden, att prövnings- tillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd, bör klaganden i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Klaganden skall i besvärslagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förbragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid besvärslagan.

Bevärslagan skall vara egenhändigt undertecknad av klaganden eller hans ombud.

14 §.¹

Vad i detta kapitel är stadgat äge motsvarande tillämpning i fråga om besvär, som avses i 8 kap. 8 §; i dylikt mål gälle dock följande avvikelser:

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga. *Bestämmelserna i 2 § äge ej tillämpning.*

2. Om ej särskilda skäl föranleda annat, skola klaganden och, då talan föres av justitiekanslern, även motparten höras muntligen i högsta domstolen.

3. Tillfälle skall lämnas det organ inom advokatsamfundet, som meddelat beslutet, att inkomma med skriftlig förklaring och att, då part höres muntligen, därvid yttra sig.

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga.

¹ Senaste lydelse 1963: 149.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

59 KAP.

3 §.

Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om *nedsättning av fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning eller angående prövningstillstånd.*

Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om prövningstillstånd.

Rätten äge, när skäl äro därtill, förordna, att, till dess annorlunda föreskrives, vidare åtgärd för verkställighet av domen ej må äga rum.

Undanröjes domen och grundas beslutet ej därå, att rätten varit obehörig eller eljest icke bort upptaga målet till prövning, skall tillika förordnas, att ny handläggning skall äga rum vid den rätt, som meddelat domen.

Om ersättning för kostnad gälle vad om rättegångskostnad är stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller fortfarande dels i fråga om åberopande i hovrätt av nya omständigheter eller bevis i tvistemål, vari talan väckts före ikraftträdandet, dels i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts dom eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring

Häriigenom förordnas, att 1 § lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §.¹

Högsta domstolen utgöres av *tjugofyra* justitieråd. *I den mån det behöves på grund av justitieråds tjänstgöring på extra avdelning av lagrådet, må antalet justitieråd ökas till högst tjugosju. När skäl för ökning icke längre före-*

Högsta domstolen utgöres av *högst tjugotvå* justitieråd.

¹ Senaste lydelse 1968: 58.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

ligger, skall antalet justitieråd åter nedbringas, så snart det kan ske till följd av justitieråds avgång.

Högsta domstolen skall vara delad i tre avdelningar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Högsta domstolen får bestå av fler än tjugotvå justitieråd till dess antalet nedgått till detta antal till följd av inträffade ledigheter. Om särskilda skäl föreligger, får dock nya ledamöter utses dessförinnan.

3 Förslag till

Lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)

Härigenom förordnas, att 343 § sjölagen (1891: 35 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

343 §.¹

Talan mot tingsrätts utslag eller beslut i dispaschmål föres genom besvär till högsta domstolen. Vill någon anföra besvär, skall han inom fyra veckor från den dag, då utslaget eller beslutet meddelades, till tingsrätten inkomma med besvärsluga. Beträffande klagandens skyldighet att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för kostnadsersättning åt motpart samt i fråga om rättegången i övrigt äga bestämmelserna i 54 kap. 16—19 §§ och 56 kap. rättegångsbalken motsvarande tillämpning. Bestämmelse som avser hovrätt gäller därvid i stället tingsrätten.

Talan mot tingsrätts utslag eller beslut i dispaschmål föres genom besvär.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om fullföljd av talan mot utslag eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1970: 919.

4 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet

Härigenom förordnas, att 21 kap. 61 § lagen (1926: 326) om delning av jord å landet skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

21 KAP.

61 §.¹

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren. *Vad klaganden enligt 54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § rättegångsbalken har att iakttaga, skall fullgöras hos ägodelningsdomaren och skall vad i övrigt där sägs om hovrätt avse ägodelningsdomaren.*

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren.

Vid besvären skola tillika fogas styrkta avskrifter av besvärslagan samt av de övriga inlagor och skriftliga bevis, som klaganden må ingiva, med undantag dock för kartor och andra ritningar samt handlingar av vidlyftigare beskaffenhet, såsom protokoll i rättegångsmål eller handlingar rörande laga skifte eller därmed jämförlig förrättning. Har klaganden underlåtit att ingiva avskrift, som enligt vad nu är stadgat skall fogas vid besvären, låte ägodelningsdomaren, där delägare skall höras över besvären, på klagandens bekostnad verkställa sådan avskrift.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts utslag eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1946: 827.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 14 januari 1971.

Närvarande: Statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, HOLMQUIST, ASP-LING, SVEN-ERIC NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, WICKMAN, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LID-BOM, CARLSSON, FELDT.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *fullföljd av talan till högsta domstolen, m. m.*, och anför.

1. Inledning

Under senare år har genomförts betydelsefulla reformer inom domstolsväsendet. Genom denna reformverksamhet har bl. a. tillskapats en enhetlig underrättsorganisation fr. o. m. den 1 januari 1971. Det fortsatta utredningsarbetet på detta område avser bl. a. överrättsprocessen, särskilt avgränsningen av fullföljdsrätten till högsta domstolen (HD). Dessa frågor har tagits upp i domstolskommitténs¹ betänkande *Fullföljd av talan m. m.* (SOU 1969: 41), som avlämnats den 15 oktober 1969. I betänkandet har lagts fram förslag till vissa ändringar i rättegångsbalken, m. m. Förslaget torde få fogas till statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av HD:s ledamöter, justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), nedre justitierevisionen,

¹ F. d. hovrättspresidenten Knut Elliot, ordförande, ledamöterna f. d. rådmannen Birger Brandt, f. d. lagmannen Olof Engqvist, f. d. justitierådet, ordföranden i arbetsdomstolen Bengt Hult, häradshövdingen Eric Stangenberg, t. f. expeditionschefen Harriet Stangenberg och överdirektören Paul Tammelin, experterna justitierådet Leif Brundin, som dock ej deltagit i behandlingen av de avsnitt som rör fullföljd av talan till högsta domstolen samt nedre justitierevisionen och dess arbetsformer, hovrättsrådet Ingvar Henkow, rådmannen Ingemar Kilander, lönedirektören Folke Lyberg, justitierådet Otto Petré och lagmannen Bengt Sandström samt ledamöterna i den rådgivande nämnden, ledamoten av riksdagens första kammare hemmansägaren Erik Svedberg, ledamöterna av riksdagens andra kammare förbundsdirektören Astrid Kristensson, hemmansägaren Erik Larsson och expeditionsföreståndaren Eric Nclander, f. d. ledamoten av första kammaren f. d. folkskoleinspektören Ragnar Bergh, f. d. ledamöterna av andra kammaren redaktören Olaus Nyberg och hemmansägaren Gustav Svensson ävensom professorerna Per-Olof Ekelöf, direktören Styrbjörn von Feilitzen, överåklagaren Erik Gamstedt och advokaten f. d. generalsekreteraren Holger Wiklund.

Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, hovrätten för Nedre Norrland, hovrätten för Övre Norrland, statskontoret, riksrevisionsverket (RRV), länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Västernorrlands och Norrbottens län, statens avtalsverk, lantmäteristyrelsen, 1968 års brottmålsutredning, trafikmålskommittén, sjölagskommittén, vattenlagsutredningen, riksdagens ombudsmän (JO), Svenska kommunförbundet, Föreningen Sveriges häradshövdingar och stadsdomare (domarföreningen), Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges åklagare, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Svenska försäkringsbolags riksförbund, Sveriges industriförbund och familjelagssakkunniga. Vidare har yttrande inkommit från vattenregleringsföretagens samarbetsorgan.

Yttranden har överlämnats, av RÅ från överåklagaren i Stockholm samt länsåklagarmyndigheterna i Hallands, Göteborgs och Bohus, Värmlands och Gävleborgs län, av Svea hovrätt från borgmästarna i Stockholms rådhusrätt och i rådhusrätterna i Eskilstuna och Örebro, häradshövdingarna i Solna, Svartlösa, Karlskoga och Hedemora domsagor, nämndemannaföreningen i Stockholm samt Föreningen Yngre jurister vid Svea hovrätt, av Göta hovrätt från Folkungabygdens domsagas häradsrätt, Aska, Dals och Bobergs domsagas häradsrätt, Linköpings domsagas häradsrätt, Västerviks domsagas häradsrätt, Tveta, Vista och Mo domsagas häradsrätt, Norra och Södra Vedbo domsagas häradsrätt, Mellersta Värends domsagas häradsrätt, Kinnefjärdings, Kinne och Kållands domsagas häradsrätt samt rådhusrätterna i Norrköping och Motala, av hovrätten över Skåne och Blekinge från Ingelstads och Järrestads domsagas häradsrätt, Norra Åsbo domsagas häradsrätt, Torna och Bara domsagas häradsrätt, Ystads domsagas häradsrätt, rådhusrätterna i Malmö och Hälsingborg samt nämndemannaföreningen vid sistnämnda rådhusrätt, av hovrätten för Västra Sverige från Hallands mellersta domsagas häradsrätt, Sunnervikens domsagas häradsrätt, Jösse domsagas häradsrätt, Göteborgs rådhusrätt, rådhusrätterna i Borås och Karlstad samt från Göteborgs nämndemannaförening och Borås nämndemannaförening, av hovrätten för Nedre Norrland från Bollnäs domsagas häradsrätt, rådhusrätten i Östersund och Jämtlands västra domsagas häradsrätt, av hovrätten för Övre Norrland från Bodens domsagas häradsrätt och rådhusrätten i Umeå samt Föreningen Yngre jurister vid hovrätten samt av länsstyrelsen i Västernorrlands län från länsåklagarmyndigheten i Västernorrlands och Jämtlands län.

På grund av vad som sålunda förekommit har inom justitiedepartementet utarbetats förslag till ändring i rättegångsbalken och vissa andra författningar. Förslagen torde få fogas vid statsrådsprotokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

2. Allmän motivering

2.1 Huvuddragen i fråga om de allmänna domstolarnas organisation samt fullföljd av talan m. m. enligt nuvarande ordning

Gällande domstolsorganisation och fullföljdsbestämmelser innebär att ett mål eller ärende vid allmän domstol i princip kan prövas i tre instanser.

Underrätterna utgörs efter den reform av underrättsorganisationen som trätt i kraft den 1 januari 1971 av tingsrätter.

De lagfarna domarna i tingsrätt är lagman och rådmän, 1 kap. 2 § första stycket RB (1 kap. 2 § ändrad 1969: 244). I tvistemål i allmänhet är tingsrätt domför med tre eller högst fyra lagfarna domare, tingsrätt i brottmål skall bestå av en lagfaren domare och nämnd, 1 kap. 3 § första stycket RB (1 kap. 3 § ändrad 1969: 244). Nämnd deltar också vid slutlig prövning av bl. a. äktenskapsmål och vårdnadsfall, 15 kap. 29 § GB resp. 20 kap. 36 § FB (15 kap. 29 § ändrad 1969: 256, 20 kap. 36 § ändrad senast 1970: 922) samt i mål om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap, 12 § andra stycket lagen (1969: 618) om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap (12 § ändrad senast 1970: 923). Nämnden består av fem nämndemän.

I åtskilliga fall kan mål handläggas av en lagfaren domare ensam (1 kap. 3 § andra stycket RB). Detta är bl. a. fallet vid avgörande av mål utan huvudförhandling, vid sådan huvudförhandling i tvistemål som hålls i förenklad form och vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är stadgat svårare straff än böter. I domstolsärenden skall tingsrätt vid sådan handläggning som kräver mer än en domares medverkan ha den för tvistemål i allmänhet föreskrivna sammansättningen, dvs. normalt tre lagfarna domare. Undantag görs dock för tvistiga ärenden enligt GB eller FB, vilka i stället skall prövas under medverkan av nämnd, 6 § lagen (1946: 807) om handläggning av domstolsärenden (6 § ändrad senast 1969: 258).

För de tingsrätter som fungerar som fastighetsdomstol gäller de särskilda bestämmelserna i lagen (1969: 246) om fastighetsdomstol. Sådan domstol består av flera ledamöter. Ordföranden och en annan ledamot skall vara lagfarna. En ledamot skall vara tekniker med erfarenhet av fastighetsbildning eller fastighetsvärdering. Vidare skall två nämndemän ingå i domstolen (3 §). Fastighetsdomstol skall finnas i varje län. Konungen kan dock föreskriva att annat område än län skall utgöra domkrets för fastighetsdomstol. Fastighetsdomstol skall ta upp de mål eller ärenden som anges i särskild lag eller författning (1 §). Hittills har så skett endast beträffande vissa mål om ersättning m. m. enligt 33—35 och 51 §§ miljöskyddslagen (1969: 387). För handläggning av dessa mål skall enligt kungörelsen (1969: 248) om fastighetsdomstol (ändrad

1969: 534) Stockholms, Jönköpings, Malmö, Göteborgs, Falu och Umebygdens tingsrätter vara fastighetsdomstolar.

Enligt fastighetsbildningslagen (1970: 988), som träder i kraft den 1 januari 1972, skall även fastighetsbildningsmål handläggas av fastighetsdomstol. Detsamma skall enligt 8 kap. 31 och 32 §§ samt 12 kap. 70 och 71 §§ jordabalken gälla i fråga om arrende- och hyresmål. I hyresmål skall fastighetsdomstol bestå av ordföranden och den andre lagfarne ledamoten samt tre nämndemän (12 kap. 71 §). Avsikten är att också bl. a. expropriationsmålen i framtiden skall tas upp av fastighetsdomstol (jfr Stencil Ju 1970: 27). Även i fråga om vattenmålen har uttalats att de i framtiden bör handläggas av fastighetsdomstol (jfr SOU 1970: 40).

I hovrätt skall finnas hovrättspresident, en eller flera hovrättslagmän samt hovrättsråd, vilka samtliga skall vara lagfarna. Hovrätt skall vara delad i två eller flera avdelningar, som skall bestå av presidenten eller en lagman som ordförande och minst tre hovrättsråd, av dem en vice ordförande (2 kap. 3 § RB).

Hovrätt är domför med fyra ledamöter och flera än fem får inte sitta i rätten (2 kap. 4 § RB).

Hovrättspresidenten, hovrättslagmän och hovrättsråd är ordinarie ledamöter. Vid ledighet för ordinarie ledamot tjänstgör som regel assessor eller fiskal som ersättare. På samma sätt uppehålls förefintlig extra ledamotsbefattning.

Enligt arbetsordningen (1947: 960) för rikets hovrätter bör i Svea hovrätt presidenten delta i lagskipningsarbetet i den mån övriga honom åliggande skyldigheter medger det. I annan hovrätt är presidenten även ordförande på en av hovrättens avdelningar och bör i sådan egenskap — i den mån hinder ej möter — delta i arbetet i den utsträckning som kan anses motsvara hälften av den tjänstgöring som åligger lagman.

Mål som till hovrätt fullföljs från fastighetsdomstol handläggs i hovrätt med den sammansättning som gäller för mål i allmänhet. För mål som fullföljs från vattendomstol gäller däremot särskilda regler. Överdomstol i vattenmål är Svea hovrätt. Vattenöverdomstolen är domför med fyra ledamöter, av vilka minst tre skall vara lagfarna. Som fjärde ledamot kan ingå ett vattenrättsråd som skall vara sakkunnig och erfaren i vattenfrågors tekniska behandling.

Enligt 17 § regeringsformen (RF) skall Konungens domsrätt uppdras åt minst tolv justitieråd. Enligt lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring utgörs högsta domstolen (HD) av tjugofyra justitieråd. Kungl. Maj:t kan emellertid bestämma att antalet skall ökas till tjugosju om så föranleds av justitieråds tjänstgöring i lagrådet. I 22 § RF föreskrivs att mål i HD kan prövas och avgöras av fem justitieråd. Fråga om prövningstillstånd skall dock prövas av tre ledamöter (3 kap. 6 § RB).

Underrättsprocessen i tvistemål är i princip muntlig. Huvudförhandlingen föregås som regel av muntlig förberedelse. Syftet med förberedelsen är att målet skall beredas så, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang (42 kap. 6 § andra stycket RB). Parterna skall sålunda — i den mån det inte gjorts redan i stämningsansökan — ange de omständigheter de vill åberopa till grund för sin talan samt lämna uppgift om den bevisning som åberopas (42 kap. 8 § RB). Vid huvudförhandlingen skall rätten se till att målet blir uttömmande behandlat samt att det inte dras in något som saknar betydelse. Genom frågor och erinringar skall rätten söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden (43 kap. 4 § RB). Brottsmål företas till huvudförhandling direkt utan sådan förberedelse som hålls i tvistemål.

Rättsmedlet mot underrätts dom är vad och mot dess andra avgöranden, i den mån de får överklagas, besvär.

I princip avgörs väddade mål i hovrätt efter huvudförhandling, medan besvärsmålen avgörs på handlingarna. Vissa undantag finns dock. Sålunda får hovrätt utan huvudförhandling företa tvistemål till avgörande, om talan medgivits eller befinnes uppenbart ogrundad. Om målet inte rör högre värde än 1 500 kronor, får målet avgöras utan huvudförhandling, om inte båda parterna begär sådan förhandling. Mål där fråga är endast om rättstillämpningen, får på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart att sådan inte erfordras (50 kap. 21 § RB). Brottsmål får av hovrätt företas till avgörande utan huvudförhandling, om talan förs av åklagaren till den tilltalades förmån eller om talan som förs av den tilltalade biträts av motparten. Detsamma gäller om underrätten frikänt den tilltalade, eftergivit påföljd, funnit honom på grund av själslig abnormitet fri från påföljd eller dömt honom till böter eller fällt honom till vite och anledning inte förekommer att ådöma svårare straff eller annan påföljd (51 kap. 21 § RB).

Möjligheterna att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis är begränsade när det gäller tvistemålen. I fråga om dessa gäller att part inte till stöd för sin talan får åberopa omständighet eller bevis som inte tidigare förbragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet (50 kap. 25 § tredje stycket RB).

Rättsmedlen mot hovrätts dom är revision och mot dess andra avgöranden, i den mån de får överklagas, besvär. Den som vill fullfölja talan mot hovrätts dom eller beslut skall i allmänhet nedsätta fullföljdsavgift, 150 kronor, samt lika stort belopp till säkerhet för den kostnadsersättning som HD kan komma att tillerkänna motparten (54 kap. 17 § RB).

I mål eller ärende som väckts vid underrätt får talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut inte komma under HD:s prövning om inte HD meddelat tillstånd därtill (54 kap. 10 § RB). Prövningstillstånd får meddelas endast på de i lagen angivna grunderna, nämligen att prövning är

av synnerlig vikt för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning (prejudikatdispens), att prövningen skulle ha synnerlig betydelse utanför det föreliggande målet (intressedispens), att anledning förekommer till ändring av hovrättens domslut (ändringsdispens) eller att det i övrigt med hänsyn till omständigheterna förekommer skäl till talans prövning (allmän dispens).

Parts möjlighet att få ändringsdispens eller allmän dispens inskränks av de s. k. revisibilisreglerna (54 kap. 12 § RB). Enligt dessa kan dispens inte meddelas i tvistemål om värdet av vad klaganden förlorat i hovrätten (motgångsvärdet) uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor. I brottmål får dispens inte meddelas målsägande, om inte hans talan avser brott för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning. För tilltalad gäller att dispens inte får beviljas, om inte talan avser brott av nyss nämnd beskaffenhet eller också annat brott och den tilltalade dömts till annan påföljd än böter eller ådömts dagsböter ej under 60, eller böter omedelbart i pengar eller vite ej under 1 500 kronor eller för honom bestämts ny minsta tid för internering eller meddelats föreskrift om anstaltsvård i samband med återintagning i ungdomsfängelse.

Dispenserade revisionsmål avgörs som regel i HD efter huvudförhandling medan övriga mål avgörs på handlingarna. HD får dock utan huvudförhandling företa mål till avgörande, om målet upptagits omedelbart av hovrätten eller om i tvistemål revisionstalan medgivits eller i brottmål talan av åklagaren förs endast till den tilltalades förmån eller talan, som förs av den tilltalade, biträts av motparten (55 kap. 12 § RB).

Enligt 24 § RF skall justitieärendena i nedre justitierevisionen beredas till prövning och avgörande i HD. I justitierevisionen skall för detta ändamål finnas lagfarna revisionssekreterare (3 kap. 8 § RB). Vid justitierevisionen skall också finnas kansli för HD. Revisionssekreterarens huvuduppgift är föredragning inför HD. Dispensprövning föregås alltid av föredragning. Har prövningstillstånd beviljats eller behövs inte sådant tillstånd, avgörs målen eller ärendena efter huvudförhandling eller på handlingarna. Arbetsordningen för nedre justitierevisionen föreskriver att föredragning av mål på handlingarna skall ske med ledning av minnesanteckningar, som innefattar en ordnad och fullständig redogörelse för vad handlingarna innehåller av betydelse för den prövning varom är fråga. Med stöd av arbetsordningen har HD dock bestämt att hänvisning till akten får ske beträffande utsaga som tagits upp genom stenografi eller på fonetisk väg och vidlyftigare skriftligt utlåtande av sakkunnig och dessutom beträffande annat material om särskilt skäl föreligger.

I fråga om omröstning samt om dom och beslut finns i RB vissa regler som gäller för domstolarna i alla instanser. Vid omröstning i mål där rätten består av endast lagfarna ledamöter är huvudregeln att den mening som omfattas av mer än hälften av rättens ledamöter skall gälla. Om någon mening erhållit hälften av rösterna och ordförandens är bland dem,

gäller den meningen utom i brottmål där den lindrigaste meningen gäller (16 kap. 3 § andra stycket och 29 kap. 3 § andra stycket RB). I sådana mål i underrätt där nämnd medverkar gäller i mål med skiljaktiga meningar att nämndens mening gäller om minst fyra, eller, när det i nämnden finns endast fyra, minst tre nämndemän förenar sig om skälen och slutet. I annat fall gäller ordförandens mening (29 kap. 3 § första stycket RB, ändrad senast 1969: 244, 15 kap. 30 § fjärde stycket GB, ändrad 1969: 256, 20 kap. 36 § FB och 12 § andra stycket lagen (1969: 618) om fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap). I fastighetsdomstol tillämpas RB:s regler om omröstning i domstol med endast lagfarna ledamöter, 12 § lagen (1969: 246) om fastighetsdomstol.

Förekommer skiljaktiga meningar huruvida prövningstillstånd skall meddelas vid fullföljd till HD, skall tillstånd meddelas om två ledamöter är ense därom eller, vid ändringsdispens eller allmän dispens, någon ledamot finner tillstånd böra meddelas (3 kap. 7 § RB).

Domstolarnas avgöranden av saken sker genom dom. Annat avgörande träffas genom beslut (17 kap. 1 § RB). Dom kan i vissa fall avse endast en del av målet. Om det i en rättegång är flera käromål och de kan särskiljas får sålunda deldom ges över något av dem även om handläggningen angående de övriga inte avslutats (17 kap. 4 § RB).

Om i en rättegång handläggs både talan om fastställelse huruvida visst rättsförhållande består eller inte består och talan vars prövning beror härav, får särskild dom ges över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handläggs i samma rättegång, får särskild dom ges även över den talan. Om i mål, vari talan förs om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörelsens storlek är stridiga och det med hänsyn till utredningen befinns lämpligt att dessa frågor avgörs var för sig, får vidare på parts begäran dom ges över skyldigheten att fullgöra. Mot kärandens bestridande får det dock inte ske utan synnerliga skäl. Vid sådan mellandom får rätten förordna att målet i övrigt skall vila till dess mellandomen vunnit laga kraft (17 kap. 5 § RB).

2.2 Domstolskommitténs förslag i sammanfattning

Kommittén föreslår att HD:s ställning som företrädesvis prejudikatinstans skall ges starkare uttryck än i gällande fullföljdsregler. I detta syfte föreslås att bestämmelserna om prövningstillstånd skärps därhän, att sådant tillstånd kan meddelas endast under förutsättning att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller att med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligger därtill. Den nuvarande ändringsdispensen skall sålunda enligt förslaget bortfalla. Som exempel på omständigheter av beskaffenhet att, om skälen är tillräckligt starka, kunna möjliggöra prövningstillstånd nämns i motiven vid sidan av preju-

dikatintresset bl. a. att HD:s prövning från annan synpunkt är av betydelse utöver det förevarande målet, att resningsgrund föreligger, att den överklagade domen uppenbart beror på förbiseende eller misstag, att avsteg skett från lagtolkning eller rättsgrundsats som tidigare antagits av HD eller från stadgad praxis, att underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller att eljest stora meningsskiljaktigheter förekommit i domstolarna. Dispensreglernas utformning är emellertid avsedd att medföra att utrymmet för prövningstillstånd annat än från prejudikat-synpunkt blir mycket begränsat.

Herr Kilander föreslår i ett särskilt yttrande med instämmande av fru Kristensson att endast möjligheten till prejudikatdispens behålls. Dessutom föreslås sådan ändring i bestämmelserna om resning att HD vid fullföljd alltid skall beakta omständigheter som skulle ha medfört resning av lagakraftvunnen dom.

När det gäller nedre justitierevisionen och dess arbetsformer understryker domstolskommittén det nära sambandet mellan HD och nedre justitierevisionen samt framhåller den betydelse som revisionens organisation och arbetsformer har för HD:s arbete. Under hänvisning till att enligt de nya dispensgrunderna det i första hand blir fråga inte om det överklagade avgörandets materiella riktighet utan huruvida sådana särskilda förhållanden överhuvudtaget kan anses föreligga som krävs för att prövningstillstånd skall kunna meddelas, föreslår kommittén särskilda regler i nedre justitierevisionens arbetsordning av innebörd att dispensföredragningen i vissa avseenden förenklas. Kommittén föreslår vidare att arbetsordningens regler om minnesanteckningar ges sådant ändrat innehåll att det inte som nu skall vara obligatoriskt i alla mål att upprätta föredragningspromemorior utan att frågan om och i vilken utsträckning minnesanteckningar skall föras får bero på målets beskaffenhet. Vad angår i övrigt förhållandet mellan HD och nedre justitierevisionen uttalar kommittén att den i princip är av den meningen att justitierevisionen bör upphöra som självständigt ämbetsverk och knyts direkt till HD. Något förslag läggs dock inte fram. Detta måste nämligen enligt kommitténs mening bli beroende av hur domarutbildningen samt domarkårens rekrytering och utformning överhuvudtaget ordnas.

Herr Wiklund anför i en reservation att han inte anser det lämpligt att i arbetsordningen införa en särskild regel om förenklad föredragning i dispensmål. En sådan särreglering skulle kunna leda till längre gående förenkling än vad som är avsett. Inte heller när det gäller föredragningspromemoriorna anser herr Wiklund att nuvarande bestämmelser i arbetsordningen bör ändras.

Kommittén har tagit under omprövning gällande bestämmelser om domförhet och sammansättning i hovrätt. Tanken på nämnd i hovrätt har härvid avvisats under hänvisning till att nämnden i hovrätt vid samverkan med juristkollegium aldrig kan få samma ställning och inflytande

som i underrätt samt att medverkan av nämnd i hovrätt är förenad med stora praktiska olägenheter. Vad angår nuvarande regel att för domförhet fordras fyra ledamöter uttalar kommittén att ett kollegium av tre ledamöter skulle kunna i princip godtas från rättssäkerhetssynpunkt men att förutsättningen därvid, med hänsyn till särskilt hovrättens ställning som i praktiken slutinstans i flertalet mål, måste vara att alla tre ledamöterna är ordinarie domare eller att i varje fall två är ordinarie och en assessor i hovrätt. En sådan ordning skulle möta stora praktiska svårigheter att genomföra. Den skulle vidare innebära att utrymme inte kommer att finnas för fiskalsadjunktion. I betraktande av det värde som tjänstgöringen som adjungerad ledamot med nuvarande former för domarrekruteringen måste anses ha, har kommittén — i avvaktan på resultatet av den blivande översynen av domarkårens utformning — funnit sig böra utgå från att adjunktionsutrymmet bevaras i stort sett oförändrat. Mot bakgrund härav föreslås att gällande domförhetsregler behålls. Även om det domföra antalet ledamöter sålunda skall vara fyra, bör krävas att minst två av dem är ordinarie. Av de övriga ledamöterna bör den ene kunna vara antingen ordinarie domare eller assessor. Mer än en fiskalsadjunkt bör aldrig ingå i sammansättningen. Beträffande hovrättsorganisationen i övrigt föreslår kommittén att en lagmanstjänst inrättas för var och en av de avdelningar av de fem mindre hovrätterna på vilka presidenten nu är ordförande. Presidentens deltagande i hovrätternas dömande verksamhet avses i stället fördelad på flera avdelningar.

Beträffande specialmålen anför kommittén att dessa f. n. avgörs i andra instans enligt de för hovrätt gällande allmänna domförhetsreglerna, således av fyra ledamöter vilka alla — utom i vattenmålen — skall vara lagfarna. Att miljöskyddsmålen i första instans handläggs av fastighetsdomstol synes inte medföra behov av särskilda domförhetsregler i hovrätt för dessa mål. Den omständigheten att beträffande fastighetsbildningsmål och expropriationsmål fastighetsdomstol träder i stället för ägodelningsrätt och expropriationsdomstol påverkar inte heller domförhetsfrågan för hovrätternas del. Den särskilda sakkunskap som i hovrätten kan vara erforderlig för bedömning av dessa mål kan liksom f. n. tillföras genom inhämtande av sakkunnigutlåtande eller förhör med sakkunnig. I fråga om vattenmålens prövning i andra instans gäller f. n. att denna kan ske under medverkan i domstolen av tekniskt sakkunnig ledamot. Skulle vattenmålen läggas på fastighetsdomstol kan det bli anledning överväga att behålla möjlighet till sådan medverkan vid hovrättens prövning av dessa mål. Frågan torde emellertid bli beroende av vilken befattning med vattenmålen som fastighetsdomstolen får. Kommer domstolsprövningen endast att avse ersättningsfrågor kanske behovet att till hovrätten ha knuten särskild ledamot med teknisk sakkunskap bortfaller. Det är nu för tidigt att ta standpunkt i fråga om domförheten i vattenmål.

Herrar Engqvist och Tammelin har med instämmande av herrar Lyberg och Svcdberg reserverat sig mot förslaget i fråga om hovrätts domförhet och förordar en ordning som innebär att hovrätt är domför med tre ledamöter och att inte flera än fyra får sitta i rätten. En förutsättning för ställningstagandet är att lagman skall vara ordförande när fiskal ingår som adjungerad ledamot i rätten samt att inte mer än en fiskal får ingå som ledamot.

Herr Stangenberg förordar i en reservation i fråga om hovrätts domförhet att hovrätt skall vara domför med tre ledamöter vid handläggning av sådana mål som i underrätt handlagts av en domare samt det slag av brottmål som där blivit handlagda av tingsnotarie med nämnd efter särskilt förordnande.

Herr Kilander anför i ett särskilt yttrande att hovrätt åtminstone i vissa mål bör kunna vara domför med tre lagfarna domare. En sådan möjlighet synes i första hand böra införas för mål som i underrätt avgjorts av ensamdomare. Med detta bör jämsställas bötesmål som avgjorts av tingsnotarie med nämnd. I invecklade och svårbedömda mål bör det ankomma på hovrättsavdelningens ordförande att avgöra om en fjärde ledamot skall delta i målets handläggning.

Fru Kristensson samt herrar Nelander, Nyberg och Svensson anför i ett särskilt yttrande att hovrätt i mål som i underrätt avgjorts av juristkollegium eller lagfaren domare med nämnd bör vara domför med fyra domare. I övriga mål är en sammansättning med tre ordinarie ledamöter, alternativt två ordinarie och en assessor acceptabel. Beslut bör dock inte fattas nu beträffande domförhetsreglerna i hovrätt. Detta bör anstå i avvakten på kommitténs förslag beträffande domarutbildningen.

Med hänsyn till att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i underrätten föreslår kommittén att gällande bestämmelser om rätt för part att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis skärps på så sätt att i tvistemål sådant åberopande inte får göras, om godtagbara skäl saknas för partens underlåtenhet att förebringa det ifrågavarande processmaterialet redan vid underrätten. Med hänsyn till de ökade krav som härigenom ställs på underrättens materiella processledning föreslår kommittén att i RB tas in en uttrycklig föreskrift om att rätten vid förberedelserna av målen skall verka för att parterna anger allt som de vill åberopa samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar. För att motverka att underrättsprocessen som följd av den begränsade möjligheten till ny utredning i hovrätten blir onödigt vidlyftig föreslår kommittén därjämte viss utvidgning av mellandomsinstitutet.

Slutligen föreslår kommittén, främst av processekonomiska skäl, att möjligheterna att i överrätt avgöra mål utan huvudförhandling vidgas. För hovrätterna innebär förslaget dels att den nuvarande värdegränsen 1 500 kronor för avgörande utan huvudförhandling höjs till 5 000 kro-

nor, dels att huvudförhandling oavsett tvisteföremålets värde kan underlåtas om inte båda parter begär sådan förhandling under förutsättning att den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och att tvist inte råder om de omständigheter som ligger till grund för yrkandet. Möjligheterna till huvudförhandling i HD föreslås bli desamma som i hovrätten.

2.3 Remissyttrandena i sammanfattning

Domstolskommitténs förslag har i stort sett fått ett gynnsamt mottagande under remissbehandlingen. Beträffande frågan om fullföljd av talan till HD har det allmänt framhållits att den grundläggande tanken i förslaget är väl underbyggd och innebär en logisk konsekvens av utvecklingen. I flera yttranden bedöms det som angeläget att HD i högre grad än f. n. får ställning av en prejudikatinstans. Nuvarande förhållandevis vidsträckta möjligheter att få målet prövat i tre instanser anses inte förenliga med intresset av en snabb och billig rättsskipning. En ändring i den riktning som kommittén föreslår anses också motiverad för att arbetskraften i nedre justitierevisionen och HD skall tillvaratas på ett bättre sätt.

Endast några få remissinstanser har berört frågan om nedre justitierevisionens framtida ställning. Någon ståndpunkt har därvid i allmänhet inte tagits till frågan under hänvisning till att ytterligare utredning bör komma till stånd. Förslagen om förenklad dispensföredragning och lättnader i fråga om upprättande av föredragningspromemorior har fått ett blandat mottagande. Sålunda har *JK*, *JO*, *Svea hovrätt*, *Göta hovrätt*, *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *hovrätten för Västra Sverige* och *hovrätten för Övre Norrland* i huvudsak godtagit förslagen medan *HD:s ledamöter*, *nedre justitierevisionen*, *hovrätten för Nedre Norrland* och *SACO* avstyrkt förslagen.

En så gott som enhällig remissopinion ansluter sig till kommitténs avvisande inställning till att införa nämnd i hovrätt. I några yttranden möter emellertid en annan inställning. *Presidenten i Göta hovrätt* anför sålunda i ett särskilt yttrande att samma skäl som motiverat nämnd i vissa mål i underrätt talar för lekmannainflytande i motsvarande mål i hovrätt. Organisatoriska och liknande praktiska svårigheter får inte hindra en lösning som i övrigt bedöms ändamålsenlig och värdefull. Lekmannainflytandet i hovrätt bör dock få en annan utformning än i underrätt. Lekmännen bör ha individuell rösträtt. *Andra ledamöter i samma hovrätt* beklagar att inte lekmannadeltagandet i hovrätt utretts förutsättningslöst och anser det inte uteslutet att lämpliga former kunde finnas för detta. *Nämndemannaföreningen i Stockholm* anför att nämnd bör finnas i hovrätt åtminstone i grövre brottmål.

När det gäller hovrätts domförhet i övrigt är meningarna delade. I all-

mänhet ansluter sig remissinstanserna till uppfattningen att tredomasammansättning är godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt. Det övervägande antalet remissinstanser, däribland *JK*, *RA*, *samtliga hovrätter* och *flertalet underrätter*, förordar emellertid att nuvarande domförhållsregler bibehålls. I dessa yttranden betonas att kraven på hovrätterna skärps om de i realiteten blir sista instans och att en sammansättning med flera ledamöter i hovrätt än i underrätt medför att avgörandena i hovrätt framstår som mer övertygande både för parterna och domare i lägre instans. Ett ofta återkommande argument är också att en minskning till tre ledamöter omöjliggör adjunktion i hovrätt. Ändrade generella domförhållsregler förespråkas av bl. a. *presidenten i Göta hovrätt*, *några underrätter* och *RRV*. I dessa yttranden anförs att det inte i första hand är antalet domare som avgör en dömande avdelnings styrka utan i stället domarnas kvalitet. Utbildningsfrågan är enligt dessa remissinstanser en i sammanhanget sekundär angelägenhet. Några domstolar ansluter sig till de reservationsvis framförda förslagen om differentierad sammansättning i hovrätt.

Beträffande kommitténs förslag om antalet ordinarie domare, assessorer och fiskaler på hovrättsavdelning anförs allmänt att nuvarande förhållanden är otillfredsställande och att en skärpning är nödvändig. Från hovrätterna framhålls dock att kommitténs förslag inte är praktiskt genomförbart med hovrätternas nuvarande organisation och personalsituation och att avvikelse från den föreslagna ordningen måste kunna medges.

Förslaget att inrätta ytterligare lagmanstjänster tillstyrks allmänt.

I några remissyttranden berörs frågan om överrätts sammansättning i vattenmål. I allmänhet tillstyrks en ordning som innebär att tekniker deltar i sådana mål i överrätt.

De av kommittén framlagda förslagen om förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis, processledning, mellandom och måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt har i allmänhet tillstyrkts under remissbehandlingen.

2.4 Fullföljd av talan till HD

2.4.1 Historik

HD inrättades 1789. Dess ställning som utövare av Konungens domsrätt fastslogs senare i 1809 års regeringsform. Domstolen bestod till en början av tolv ledamöter. Antalet ledamöter har senare vid olika tidpunkter utökats på grund av en ständigt ökande arbetsbelastning. År 1860 ökades antalet till 16, 1897 till 18, 1905 till 21 och 1909 till 24. Den sistnämnda ökningen skedde i samband med inrättandet av lagrådet, till vilket överfördes HD:s laggranskningsuppgift. Samma år inrättades regeringsrätten, som övertog prövningen av de förvaltningsärenden som tidi-

gare ankommit på HD. Arbetsbalansen nödvändiggjorde 1935 en provisorisk ökning av antalet ledamöter till 28. Som tidigare nämnts utgörs HD enligt den nuvarande lydelsen av lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring av 24 justitieråd, ehuru Kungl. Maj:t kan bestämma att antalet skall ökas till högst 27, om detta för-
anleds av tjänstgöring i lagrådet.

Fullföljd skedde från början, i tvistemål genom ansökan om revision och i brottmål genom besvär. En klagande hade att iaktta flera formaliteter, främst att nedsätta olika belopp. Under 1800-talet lades det fram flera förslag som syftade till en allmän reform av rättegångsordningen. Inget av dem innehöll förslag om någon väsentlig ändring i fullföljdsrätten till HD. Så småningom övergavs tanken på en allmän reform av rättegångsväsendet och reformarbetet inriktades i stället på villkoren för fullföljd av talan i överrätt. Det första resultatet blev en lag år 1901 med regler om fullföljd av talan till hovrätt och HD. Genom lagen avskaffades alla för fullföljd tidigare föreskrivna åligganden för part, utom skyldigheten att nedsätta s. k. revisionsskilling.

I proposition till 1915 års riksdag framlade Kungl. Maj:t förslag till vissa ändringar av fullföljdsrätten. Ändringarna innebar i huvudsak följande: Revisionsskillingen, 150 kronor, omvandlades till en fullföljdsavgift som skulle nedsättas även vid besvärstalan. Klaganden skulle dessutom nedsätta ett lika stort belopp till säkerhet för den kostnadsersättning, som kunde komma att tillerkännas hans motpart. Talan mot hovrätts avgörande i mål eller ärenden av förmögenhetsrättslig natur fick inte överklagas, när värdet av vad parten tappat i hovrätten uppenbarligen inte uppgick till 1 500 kronor (summa revisibilis), och ändring fick inte sökas i hovrätts avgörande av vissa smärre brottmål (poena revisibilis). Dispens från dessa fullföljdsförbud kunde meddelas om det för en-
hetlig lagtolkning eller rättstillämpning var av synnerlig vikt att talan prövades i HD eller om parten visade att talans fullföljande skulle ha synnerlig betydelse utöver det mål det var fråga om. Denna dispensprövning skulle handhas av en dispensavdelning inom HD bestående av tre ledamöter.

Förslaget tillstyrktes av lagutskottet. Det förekom dock flera reservationer. Bl. a. föreslogs fullföljdsförbud i konforma mål dvs. mål som fått samma utgång i underrätt och hovrätt. Några reservanter menade att förslaget måste ge intryck av att HD blev en domstol för de rika men inte för folket. Liknande synpunkter framfördes även vid förslagets behandling i riksdagens kamrar. Trots det motstånd som lagförslaget sålunda mötte vid riksdagsbehandlingen beslöt riksdagen att godkänna lagutskottets utlåtande. Lagstiftningen trädde i kraft den 1 oktober 1915.

I sitt år 1926 avgivna betänkande förordade processkommissionen (SOU 1926: 31—33) den begränsningen i fullföljdsrätten till HD, att talan mot hovrätts dom i själva saken skulle få grundas endast på att hov-

rätten bedömt målet oriktigt i rättsligt hänseende eller att vid målets behandling förelupit rättegångsfel. Hovrättens prövning av vad som skulle anses som bevisat angående de faktiska omständigheterna och i brottmål utmätningen av straff inom stadgad latitud skulle inte få dras under HD:s prövning. HD:s uppgift skulle alltså i stort sett begränsas till att vara en revisionsinstans över hovrätterna. De genom 1915 års lagstiftning införda fullföljdsinskränkningarna, som kommissionen fann principiellt föga tilltalande, föreslogs avskaffade.

Processkommissionens förslag att begränsa HD:s uppgift till att avgöra rättsfrågor väckte stark remisskritik. Vid behandlingen av huvudgrunderna för en rättegångsreform vid 1931 års riksdag avvisade statsmakterna förslaget om en sådan begränsning av HD:s prövning av målen.

Processlagberedningen framhöll i sitt betänkande med förslag till ny rättegångsbalk (SOU 1938: 43 och 44) att HD:s prövning av dit fullföljda mål i främsta rummet har sin betydelse i fråga om rättsliga spörsmål. Till skillnad från processkommissionen ville man dock inte att det skulle ske någon begränsning till rättsfrågan. I stället föreslogs vissa bestämmelser som begränsade högsta domstolens möjligheter att pröva sakfrågan. Man föreslog vidare att i mål eller ärende, som väckts vid under rätt, talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut inte skulle komma under HD:s prövning utan att HD meddelat parten tillstånd därtill. Vid behandlingen av sådan fråga skulle HD vara domför med tre ledamöter. Prövningstillstånd skulle kunna meddelas endast på de i lagen angivna grunderna. Som sådana upptogs dels att det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning var av synnerlig vikt att talan prövades av HD eller parten visade att talans prövning i övrigt skulle ha synnerlig betydelse utöver det föreliggande målet och dels att det med hänsyn till omständigheterna i målet förekom skäl till sådan prövning. I förslagets bestämmelser rörande prövningstillstånd inarbetades de gällande reglerna rörande inskränkningar i fullföljdsrätten. I sådant tvistemål, där motgångsvärdet icke uppgick till 1 500 kronor, kunde prövningstillstånd alltså meddelas endast på grund av avgörandets betydelse utöver det föreliggande målet. Detsamma gällde de brottmål, som redan var underkastade fullföljdsbegränsning.

Processlagberedningen räknade med att prövningstillstånd kunde komma att meddelas i omkring 30 % av alla fullföljda mål.

I proposition till 1942 års riksdag (prop. 1942: 5) togs upp förslag till ny rättegångsbalk i huvudsaklig överensstämmelse med processlagberedningens förslag. Förslaget antogs av riksdagen efter vissa förtydliganden och viss komplettering. Reglerna om fullföljd till HD togs i huvudsak upp i lag den 23 mars 1945 som trädde i kraft den 1 juni samma år. Den nya rättegångsbalken i sin helhet trädde i kraft den 1 januari 1948. De

ändringar som därefter företagits i fråga om fullföljdslagstiftningen är av formell natur.

En utförligare redogörelse om det utrednings- och lagstiftningsarbete som föregick RB återfinns i betänkandet (s. 19 f).

2.4.2 Gällande rätt

I allmänhet kan underrätts avgörande efter fullföljd underkastas prövning av hovrätt. Det förutsätts därvid att den som fullföljt talan är part i målet eller jämställd med part. Överprövning av hovrätt kan vara utesluten på grund av giltig utfästelse att inte fullfölja talan eller på grund av nöjdförklaring. Fullföljdsrätten till HD är däremot inskränkt i flera avseenden. I fråga om vissa slags avgöranden får talan överhuvudtaget inte fullföljas dit. De viktigaste hindren följer dock av bestämmelserna om prövningstillstånd. Det har visat sig nödvändigt att göra långtgående inskränkningar i fullföljdsrätten för att begränsa HD:s arbetsbörda och inrikta dess verksamhet på de särskilda uppgifter som tillkommer den högsta instansen.

Mot hovrätts dom eller beslut kan talan fullföljas inom fyra veckor från det domen eller beslutet meddelades. Sker inte det, vinner avgörandet laga kraft. Talan mot hovrätts dom förs genom ansökan om revision. Hovrätts beslut överklagas genom besvär. Mot vissa beslut som meddelas i samband med dom förs dock klagan genom ansökan om revision. Bestämmelser om fullföljd av talan mot hovrätts dom och beslut finns i 54—56 kap. RB. Under vissa strängt begränsade förutsättningar kan dessutom lagakraftvunna domar och beslut bli föremål för omprövning. Om de särskilda rättsmedel, resning och besvär över domvilla, som då används finns bestämmelser i 58 och 59 kap. RB. I det följande lämnas de särskilda rättsmedlen åt sidan.

För att talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut efter fullföljd skall få komma under HD:s prövning fordras att HD lämnat den klagande tillstånd till detta. Det sagda gäller inte talan som i mål om allmänt åtal förs av RÅ, JK eller JO. Enligt 7 kap. 4 § RB är RÅ allmän åklagare vid HD. Enligt RÅ:s instruktion skall fullföljd till HD ske bara om synnerliga skäl föreligger för det. Bestämmelserna om prövningstillstånd gäller endast då målet eller ärendet anhängiggjorts i första instans. Vid prövningen av frågan huruvida prövningstillstånd skall meddelas är HD domför med tre justitieråd.

Som tidigare nämnts kan prövningstillstånd enligt 54 kap. 10 § RB meddelas om det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av HD (prejudikatdispens), om parten visar att talans prövning eljest skulle ha synnerlig betydelse utöver det föreliggande målet (intressedispens), om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit (ändringsdispens) eller om det eljest med hänsyn till omständigheterna i målet förekommer skäl till talans

prövning (allmän dispens). Meddelas ej prövningstillstånd skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast.

För frågan om meddelande av prejudikatdispens är det utan betydelse om det kan antas att avgörandet kommer att ändras. Det är också likgiltigt om målet rör ringa värden. När prejudikatdispens beviljas saknas i allmänhet prejudikat angående den berörda rättsfrågan. Dispens medges också i vissa fall, om hovrättens avgörande avviker från ett tidigare prejudikat.

Inom doktrinen råder tveksamhet i frågan, huruvida prejudikatdispens undantagsvis kan lämnas när hovrättens dom överensstämmer med ett HD-avgörande. Vad som främst åsyftas är de fall då prejudikatet är gammalt och omständigheter inträffat som kan föranleda en omprövning av den tidigare valda lösningen.

Nära prejudikatdispensen står intressedispensen. Också här är prövningen betingad av intressen som ligger utanför det ifrågavarande målet. Liksom vid prejudikatdispens spelar det ingen roll om det finns anledning till ändring eller ej. Kravet att talans prövning är av synnerlig betydelse utöver det mål som skall prövas innebär enligt förarbetena inte en rent faktisk återverkan av målets utgång, såsom att en verkställighet av hovrättens dom skulle leda till att den tappande parten komme på obestånd. Bestämmelsen tar i stället sikte på fall där domen kan tänkas få bevisverkan beträffande framtida processer. I förarbetena nämns som exempel på fall där intressedispens kan förekomma processer angående skadestånd på grund av intrång i patenträtt. Rättens uttalande angående patentets bestånd och omfattning kan tänkas påverka utgången av framtida processer om samma patent. Intressedispenser hänför sig ofta till skadeståndsmål. Ett exempel är att käranden yrkat ersättning för läkarevård med ett mindre belopp och att han i framtiden kan väntas begära ersättning för framtida men med betydligt större belopp (SvJT 1950: 420). Om det utom målet liggande intresset är av ekonomisk art måste enligt reglerna om summa revisibilis värdet av de intressen som berörs uppgå till 1 500 kronor. Själva målet kan däremot röra mindre belopp. Det är inte nödvändigt att målets prövning är av betydelse för den klagande parten själv. Intressedispens kan meddelas exempelvis i ett mål om lönefordran, som är av betydelse för andra anställda eller i ett mål om fastighetsförhållanden där prövningen får betydelse för andra fastighetsägare.

De nu behandlade dispensreglerna avser intressen som ligger utanför målet i fråga. Ändringsdispens och allmän dispens meddelas däremot på grund av omständigheterna i målet. Gemensamt för dessa två är också att dispens kan beviljas endast om målet är av någon betydenhet. Beträffande mål om förmögenhetsvärden skall vad klaganden förlorat i hovrätten överstiga visst belopp (summa revisibilis) och i brottmål skall påföljden vara av viss svårhetsgrad (poena revisibilis).

Ändringsdispens kan meddelas om det finns anledning till ändring i hovrättens domslut. För att fastslå om så är fallet måste HD — om också summariskt — pröva själva sakfrågan. Till skillnad från prejudikat- eller intressedispens, som kräver majoritetsbeslut, räcker det för beviljande av ändringsdispens att ett av de tre justitieråden anser att sådan dispens bör meddelas. För avslag krävs sålunda lika många röster som för majoritet i fullsutten avdelning. Vid bedömningen av utsikterna till ändring skall iakttagas de begränsningar i sakprövningen som följer av att återupptagning av viss bevisning får ske endast om synnerliga skäl föreligger (35 kap. 13 § RB), att nytt bevis i civilt revisionsmål endast i undantagsfall får åberopas i HD (55 kap. 13 § RB) samt att HD i betydande utsträckning är bunden av hovrättens bevisbedömning (55 kap. 14 § RB). Detta begränsar möjligheterna till ändringsdispens, när avgörandet beror på en värdering av muntlig bevisning.

Allmän dispens kan förekomma då ett viktigt allmänt eller enskilt intresse påkallar att HD prövar målet. I motiven anges som exempel bl. a. att starkt delade meningar förekommit i de lägre instanserna, att målet är av stor social betydelse eller att det rör grovt brott eller betydande ekonomiska värden.

Inskränkningarna i möjligheterna att få ändringsdispens eller allmän dispens på grund av de s. k. revisibilisreglerna i 54 kap. 12 § RB innebär att part i mål av förmögenhetsrättslig natur inte kan erhålla sådan dispens, om värdet av vad han tappat i hovrätten (motgångsvärdet) uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor (summa revisibilis).

Motgångsvärdet är beroende på vad parten förlorat i hovrätten och inte på det belopp som talan i HD gäller. Detta sammanhänger med att det redan i hovrätten måste vara klart om summa revisibilis föreligger. Hovrätten skall nämligen enligt 54 kap. 14 § andra stycket RB i fullföljdshänvisning ange på vilka grunder prövningstillstånd kan meddelas med hänsyn till utgången av målet i hovrätten. Motgångsvärdet utgör skillnaden mellan vad parten yrkat i hovrätten och vad han där tilldömts. Har tvisteföremålet olika värde för klaganden och hans motpart, gäller det värde det har för klaganden. Hänsyn får inte tas till rättegångskostnad eller ränta som upplupit efter målets anhängiggörande. Revisibilisreglerna tillämpas inte bara när själva processföremålet har förmögenhetsvärde utan också i fall då det bakom partens talan ligger ett ekonomiskt intresse, t. ex. i mål om skyldighet att beediga bouppteckning eller i mål om skyldighet att avge redovisning.

I fråga om brottmål gäller liknande begränsningar genom reglerna om poena revisibilis. Ändringsdispens eller allmän dispens får ej beviljas målsägande, om inte hans talan avser brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning. Tilltalad eller vissa honom närstående kan inte få sådan dispens om inte talan avser sådant brott som nu nämnts eller också annat brott och den tilltalade dömts till annan påföljd

än böter eller ådömts dagsböter ej understigande 60 eller böter omedelbart i pengar ej understigande 1 500 kronor eller blivit fälld till vite omedelbart i pengar till minst nämnda belopp eller för honom bestämts ny minsta tid för internering eller tillämpats 34 kap. 8 § andra stycket andra punkten BrB. Om det samtidigt förs talan om skadestånd, tillämpas reglerna om summa revisibilis i tvistemål på den delen av målet.

Enligt 54 kap. 11 § andra stycket RB gäller prövningstillstånd domen eller det slutliga beslutet i dess helhet om inte klaganden fullföljt talan i endast viss del. Tillståndet gäller också annat beslut som har överklagats i samband med domen eller det slutliga beslutet.

Den som vill fullfölja talan mot hovrätts dom eller beslut skall enligt 54 kap. 17 § RB i allmänhet nedsätta fullföljdsavgift, 150 kronor, samt lika stort belopp till säkerhet för den kostnadsersättning, som HD kan komma att tillerkänna motparten. Fullföljdsavgiften har parten rätt att efter HD:s förordnande återfå, om hans ändringsyrkande helt eller i huvudsakliga delar bifalles. I annat fall behålls den av statsverket. HD beslutar likaså om och i vad mån det belopp som nedsatts till säkerhet för motpartens kostnadsersättning skall lyftas av klaganden eller motparten. Avgörande blir vad som i domen bestämts om fördelningen av rättegångskostnaderna.

Från nedsättningsskyldighet undantas dels kronan, dels tilltalad som hålls häktad i målet och dels, såvitt avser fullföljdsavgiften, annan tilltalad som för talan i fråga om ådömt ansvar. Härutöver gäller att nedsättning till säkerhet för kostnadsersättning inte fordras, när enskild motpart inte finns.

Den prövning HD har att företa i anledning av fullföljd avser som förut sagts målet i hela den omfattning det förts dit. Både sakfrågan och rättsfrågan skall i princip överprövas. Som tidigare berörts innehåller RB emellertid bestämmelser som innebär inskränkningar i denna princip. Begränsningarna hänför sig dels till parts rätt att förebringa bevisning och dels till möjligheten att ändra värderingen av den bevisning som upptagits i lägre rätt. Ny bevisning får i tvistemål enligt 55 kap. 13 § RB förebringas endast om parten gör sannolikt att han inte tidigare kunnat åberopa beviset eller han haft giltig ursäkt att inte göra det. Rätten att förebringa ny bevisning i HD är genom denna bestämmelse i olika avseenden mer begränsad än i hovrätt. Enligt 35 kap. 13 § RB gäller i fullföljda mål att om vid lägre rätt vittne eller sakkunnig eller part under sanningsförsäkran hörts eller syn å stället hållits, det ej är behövligt att beviset tas upp på nytt, om inte högre rätt finner det vara av betydelse för utredningen eller också part yrkar det och upptagandet ej befinns sakna betydelse. I HD får dock sådant bevis tas upp på nytt endast om det finns synnerliga skäl till detta. Med den bestämmelsen skall sammanställas bestämmelsen i 55 kap. 14 § RB att, om vid huvudförhandling i lägre rätt rörande viss omständighet vittne eller sakkunnig eller part un-

der sanningsförsäkran hörts inför rätten eller syn å stället hållits och avgörandet även i högsta domstolen beror av tilltron till den bevisningen, ändring inte får ske i denna del i hovrättens dom i tvistemål eller i brottmål annat än till den tilltalades förmån, om inte hovrätten, fastän beviset inte tagits upp vid huvudförhandling i hovrätten, gjort ändring i bevisvärderingen i underrättens dom eller också synnerliga skäl föreligger, att bevisets värde är annat än hovrätten antagit.

Begränsningarna i HD:s prövning av sakfrågan är betydligt mindre i brottmål än i tvistemål. I brottmål finns sålunda inte något hinder för införande av ny bevisning och bestämmelserna i 55 kap. 14 § innebär inte några begränsningar i fråga om ändring till förmån för den tilltalade.

De närmare bestämmelserna om förfarandet vid ansökan om revision eller vid besvär återfinns i 55 och 56 kap. RB. Av särskilt intresse är att klaganden enligt 55 kap. 4 § RB resp. 56 kap. 4 § RB, för det fall han söker prejudikat- eller intressedispens, bör närmare ange de omständigheter han åberopat till stöd härför.

2.4.3 Utländsk rätt

I denna del hänvisas till kommitténs redogörelse i betänkandet (s. 36 f).

2.4.4 Statistiska uppgifter

Från den officiella rättsstatistiken föreligger följande upplysningar angående under åren 1949—1968 inkomna ansökningar om prövningstillstånd.

År	Twistemål ¹		Brottmål		Besvärsmål ¹		Summa	
	Antal	Index	Antal	Index	Antal	Index	Antal	Index
1949	465	100	422	100	120	100	1 007	100
1950	369		413		120		902	
1951	395		410		120		925	
1952	405		385		120		910	
1953	413		453		120		986	
1954	390		484		114		988	
1955	392		485		142		1 019	
1956	393		546		132		1 071	
1957	393		524		130		1 047	
1958	393		605		171		1 169	
1959	340		627		151		1 118	
1960	401		678		165		1 244	
1961	383		650		206		1 239	
1962	376		629		185		1 190	
1963	314		596		182		1 092	
1964	340		624		232		1 196	
1965	361		651		305		1 317	
1966	323		640		245		1 208	
1967	296		665		257		1 218	
1968	389	84	809	192	326	272	1 524	151

¹ I den officiella rättsstatistiken redovisas för tiden 1949—1953 inte ansökningar i besvärsmål om prövningstillstånd särskilt utan de ingår i tvistemålssiffrorna. I tabellen har detta oaktat gjorts en fördelning av dessa målgrupper. Berörda siffror är inte helt tillförlitliga, enär det statistiska materialet delvis gått förlorat.

Det kan tilläggas att det årliga antalet ansökningar om resning och återställande av försutten tid under samma period ökat från 60 till 182, dvs. något mer än tredubblats.

En jämförelse mellan genomsnittet för åren 1949—1953 och 1964—1968 visar att antalet ansökningar om prövningstillstånd ökat med 37 %. Det är brottmålen som står för ökningen, vilken för dem uppgår till 63 %. Twistemålen har däremot minskat med 16 %. I fråga om de särskilda rättsmedlen föreligger en ökning med 176 %.

Samtidigt med ökningen av antalet ansökningar om prövningstillstånd har en ökning skett av den vid varje års utgång föreliggande balansen av sådana ansökningar. Denna utveckling framgår av följande tabell.

År	Antalet inkomna mål	Antalet balanserade mål	Index	Antalet balanserade mål i % av antalet inkomna mål
1949	1 007	314	100	31,2
1950	902	295	94	32,7
1951	925	352	112	38,1
1952	910	384	122	42,2
1953	986	568	181	57,6
1954	988	582	185	58,9
1955	1 019	673	214	66,0
1956	1 071	622	198	58,1
1957	1 047	592	189	56,5
1958	1 169	589	188	50,4
1959	1 118	531	169	47,5
1960	1 244	543	173	43,6
1961	1 239	512	163	41,3
1962	1 190	557	177	46,8
1963	1 092	494	157	45,2
1964	1 196	566	180	47,3
1965	1 317	643	205	48,8
1966	1 208	661	211	54,7
1967	1 218	673	214	55,3
1968	1 524	729	232	47,8

Uppgifter ur rättsstatistiken för 1962 och 1967 visar en nästan genomgående förskjutning till längre rättegångstider i de mål som fullföljts till HD. Så är fallet oavsett om som utgångspunkt tas tidpunkten då målet anhängiggjordes vid underrätt eller dagen då målet kom in till nedre justitierevisionen. Det alldeles övervägande antalet specialtvistemål år 1967 har tagit mer än tre år att handlägga i alla instanser. För nära hälften av övriga tvistemål har tiden varit över två år. Något mer än hälften av brottmålen har avgjorts på kortare tid än ett år.

Enligt uppgifter som kommittén inhämtat från nedre justitierevisionen fördelade sig HD:s sammanträdestid på följande sätt under tiden 1966—1968.

	Föredragning			Huvudförhandling
	dispens- ansökningar	nåde- ärenden	femmans- mål	
Antal timmar	1 111	192	374	385
Procentuell fördelning	54	9	18	19

Drygt hälften av HD:s sammanträdestid har alltså under denna tid tagits i anspråk för dispensföredragning. Den enskilde ledamotens sammanträdestid fördelar sig något annorlunda med hänsyn till att dispensansökningar och nådeärenden kan avgöras av endast tre justitieråd. Beaktas detta blir den procentuella fördelningen i stället 43, 8, 24 och 25.

En undersökning av frekvensen av bifall till dispensansökningarna ger vid handen, att prövningstillstånd som ett årsgenomsnitt för tiden 1949—1968 meddelats i ungefär vart fjärde tvistemål och vart tjugonde brottmål. Därvid bortses från att höjningen för brottmålsens del blivit exceptionellt stor 1965 och 1966, sannolikt till följd av brottsbalkens införande. Den närmare fördelningen framgår av följande uppställning.

År	Tvistemål	Brottmål	Samtliga mål
1949	33,8	10,5	24,2
1950	29,8	9,0	20,4
1951	29,1	5,2	18,3
1952	25,7	4,7	16,0
1953	30,1	5,2	17,5
1954	18,1	2,7	10,9
1955	19,9	4,2	11,9
1956	19,7	4,1	11,9
1957	23,0	5,6	14,3
1958	20,6	5,4	12,9
1959	22,6	5,6	13,4
1960	23,2	5,3	13,2
1962	26,9	6,3	15,7
1963	24,8	6,8	15,4
1964	28,6	5,2	15,7
1965	25,6	8,7	15,9
1966	26,1	10,3	17,0
1967	20,2	6,1	10,4
1968	21,2	6,9	12,8
Årligt genom- snitt	24,7	6,2	15,1

Inom domstolskommittén har gjorts en undersökning avseende under åren 1961—1965 av HD genom dom avgjorda tvistemål och brottmål samt avslagna ansökningar om prövningstillstånd i sådana mål. Till grund för undersökningen har lagts redovisningen av HD:s avgöranden i Nytt Juridiskt Arkiv. Materialet har fördelats med hänsyn till om målet varit konformt eller difformt, om prövningstillstånd meddelats eller ej

och, i det förra fallet, om avgörandet inneburit ändring eller ej. För de mål, i vilka prövningstillstånd meddelats, har gjorts ett försök att bestämma i vilken utsträckning prejudikatdispens förekommit. Detta har skett på det sättet att till prejudikatmål hänförts alla i Nytt Juridiskt Arkiv refererade mål. Delresultaten för de olika fem åren visar följande.

Till HD fullföljdes under femårsperioden dubbelt så många brottmål som tvistemål. Av samtliga mål var 68 % konforma. För tvistemålen var konformitetsprocenten 61 och för brottmålen 72. Dispensfrekvensen var för tvistemålen 17,4 %, vilket ligger avsevärt lägre än det nyss angivna årsgenomsnittet av 25 %. Dispensfrekvensen för brottmål var 5,7 %. Av de beviljade dispenserna var något mer än hälften, 55 %, prejudikatdispenser. Den procentuella andelen prejudikatdispenser var för tvistemålen del 63 men för brottmålen del endast 43. Ser man till prejudikatdispensernas andel i förhållande till det totala antalet fullföljda mål av de båda måltyperna visar det sig att det var nästan fem gånger vanligare att prejudikatdispens meddelas i tvistemål än i brottmål. Det var vidare ungefär dubbelt så vanligt såväl att prejudikatdispens som att annan dispens meddelades i difforma som i konforma mål. I absoluta tal däremot meddelades dispens i ungefär lika många konforma som difforma mål.

Den minskning av tillströmningen till HD som revisibilisreglerna medfört under 1968 kan uppskattas inte ha överstigit 100 mål.

2.4.5 Domstolskommittén

Kommittén crinrar inledningsvis om att det allmänna domstolsväsendet sedan 1849 varit organiserat i tre instanser. Denna domstolsväsendets beprövade uppbyggnad finner kommittén inte anledning att nu rubba. Det ingår inte heller i kommitténs uppdrag att överväga förslag till lösningar, som skulle innebära ett sönderbrytande av den nuvarande ramen för domstolsorganisationen.

Vinsten med överprövning av domar och beslut ligger främst i att säkerheten för att fel eller förbiseende inte sker ökar och att de rättssökandes intressen överhuvudtaget beaktas på ett betryggande sätt. Detta gäller även om det i vissa fall inte kan sägas att den dom, som meddelas i högre instans, under alla förhållanden är riktigare än en i lägre instans meddelad dom med annan utgång. Någonstans måste dock gränsen för fullföljdsmöjligheterna sättas. En ändamålsenlig instansordning måste samtidigt som den tillgodoser rättssäkerhetens krav också fylla rimliga anspråk på snabbhet och billighet. Oinskränkt rätt att få ett mål prövat genom flera instanser medför ökad tidsutdräkt och ökade kostnader både för den enskilde och samhället. Erfarenheten visar för övrigt att fullföljd till HD i det alldeles övervägande antalet fall — omkring 90 % — inte leder till någon ändring i hovrättens avgörande. Möjligheten att överklaga i högsta instans kan sålunda inte utan fog sägas för det mesta innebära ett av hänsyn till undantagsfall betingat, temporärt undanskju-

tande av den i hovrätten vinnande partens rätt. Kommittén erinrar om att den gamla rätten att "gå till Kungs" genombrutits redan genom 1915 års lagstiftning och att den nu måste anses föråldrad. En prövning i två instanser måste i princip vara tillräcklig från rättssäkerhetssynpunkt.

Även om en prövning i två instanser från flera synpunkter är tillräcklig, behövs det en tredje instans. Den främsta anledningen till detta är det från rättssäkerhetssynpunkt viktiga kravet på rättsskipningens likformighet. Med den geografiska utbredning som vårt land har måste andra instans vara fördelad på ett flertal hovrätter. Enhetlighet i rättstillämpningen kan därför genom hovrätterna vinnas endast i begränsad omfattning. Från rättsenhetlighetens synpunkt och för ledning över huvud taget av rättstillämpningen kan en gemensam högsta instans inte undvaras. Enligt kommittén innefattar vårdandet av rättsenhetligheten och den för detta ändamål behövliga prejudikatbildande verksamheten HD:s centrala uppgift.

Kommittén erinrar om att HD i princip prövar både sakfrågan och rättsfrågan och sålunda närmast har ställning som appelldomstol och framhåller att HD:s ställning som prejudikatinstans otvivelaktigt skulle befästas, om den omvandlades till kassations- eller revisionsdomstol. Frågan om en sådan ändring hänger emellertid samman med den uppfattning man har om möjligheten och lämpligheten av att vid prövningen i högsta instans särskilja sakfråga och rättsfråga. I samband med tidigare reformförslag har spörsmålet ingående behandlats och de invändningar som då framkommit har lett till att något sådant särskiljande ansetts inte böra ifrågakomma. En viss begränsning i behandlingen av sakfrågan följer dock numera av RB:s regler. HD:s sakprövning är sålunda enligt gällande rätt begränsad i tre hänseenden. HD får på nytt ta upp muntlig bevisning endast om det finns synnerliga skäl därtill. Möjligheterna till ändring i hovrättens bevisprövning är inskränkt och möjligheten att i tvistemål åberopa omständighet eller bevis som inte förebragts i lägre rätt är starkt beskuren. Utan att frågan om särskiljande av sak- och rättsfråga ställs på sin spets får omfattningen av HD:s prövning anses löst på ett i princip tillfredsställande sätt. Kommittén utgår också vid de fortsatta övervägandena från att HD även i fortsättningen i de mål som tas upp till prövning skall vara i princip oförhindrad att bedöma målet i hela dess vidd.

När det gäller utformningen av den högsta instansen måste enligt kommittén beaktas att HD:s uppgift som vårdare av rättsenhetligheten nödvändiggör att denna domstol ges begränsad storlek. Ju större målbelastningen är och ju fler ledamöter som domstolen följaktligen måste ha dess mer försvåras möjligheterna att sörja för den erforderliga enhetligheten och konsekvensen i rättsskipningen. Den enskilde ledamoten får allt svårare att överblicka domstolens verksamhet. Ett brett målunderlag har visserligen den fördelen att det ger tillfälle till en vidsträcktare in-

blick i rättslivets olika områden och till en allsidigare prejudikatbildning. Avvägningen av dessa synpunkter leder dock till att ledamöterna måste vara tämligen få. I ett litet land som vårt är det också svårt att rekrytera ett stort antal domare med de kvalifikationer som bör fordras av en ledamot i HD. Regeringsrätten har f. n. 22 ledamöter. Enligt gällande lagstiftning förutsätts det sålunda sammanlagt kunna finnas i det närmaste inte mindre än 50 högsta domare, vilket kommittén anser vara ett för våra förhållanden mycket högt antal.

Arbetsbalansen i HD har länge varit tämligen oförändrad, även om antalet inkomna ansökningar om prövningstillstånd har växlat. Förklaringen kan i viss mån vara att söka i dispenssystemets elasticitet, som medför att HD:s totala arbetsbörda inom vissa gränser kan göras oberoende av antalet inkommande mål. Processlagberedningen räknade med prövningstillstånd i omkring 30 % av samtliga fullföljda mål. I sådant fall hade arbetet i HD inte kunnat bemästras. Under perioden 1958—1967 beviljade dispenser uppgick emellertid endast till i medeltal för år mellan 10 och 17 %. Kommittén finner det inte lyckligt om utvecklingen skulle leda till att dispensförfarandet används som regulator av arbetsbelastningen. Omständigheterna förefaller peka mot en utveckling som, om inte HD:s arbetsbörda minskas, i stället för en önskvärd nedskärning av antalet ledamöter medför att domstolen måste utökas. Tillkomsten av flera lagråd har medfört behov av flera justitieråd. Antalet justitieråd som står till förfogande för tjänstgöring i högsta domstolen blir därigenom färre och domstolens arbetskapacitet minskar.

Uppgifterna om arbetsbelastningen i HD skall enligt kommittén ses mot den bakgrunden, att en ökad måltillströmning kan vara att vänta, om motåtgärder inte vidtas. I detta hänseende anför kommittén följande. Det första året efter nya rättegångsbalkens ikraftträdande, år 1949, handlade underrätterna ungefär 32 000 tvistemål och 68 000 brottmål. Motsvarande tal var för år 1967 resp. 50 000 och 132 000. Ökningen av måltillströmningen till underrätterna har sålunda för tvistemålens del varit omkring 55 % och för brottmålen del inte mindre än 94 %. Till hovrätterna inkom 1949 ungefär 1 500 tvistemål och 2 100 brottmål. Motsvarande tal för år 1967 var resp. 1 700 och 4 300. Tvistemålen, som mot 1950-talets mitt översteg 1 800, är på tillbakagång. Brottmålen däremot visar i hovrätterna i stort sett samma ökning som i underrätterna eller 104 %. Det mer och mer komplicerade samhället ger upphov till allt fler tvister. De höga rättegångskostnaderna har verkat återhållande på benägenheten att få en tvist prövad inför domstol. Lättas denna hämsko genom utbredningen av rättsskyddsförsäkringar eller genom vidgade möjligheter till fri rätts hjälp, kan en ändring inträda. Ökningen av antalet brottmål är markant. Det är visserligen möjligt att ökningen av antalet inkommande mål kan avta något med anledning av de reformer som under senare tid genomförts för att avlasta domstolarna bagatellbrottslig-

heten. Men därmed kan de kvarvarande målen antas genomsnittligt bli vidlyftigare och även i övrigt mera arbetskrävande. Härtill kommer att brottsligheten under de senaste åren ökat väsentligt. Ökningen har varit särskilt stark beträffande grövre och mer svårutredda brott. Totalt sett kan alltså befaras en betydligt ökad belastning på domstolsväsendet. Det är naturligt att därmed även antalet till HD fullföljda mål ökar. Detta bestyrks också av statistiken.

I belysning av det sagda framstår det för kommittén som angeläget att fullföljdsreglerna ses över under beaktande av att HD:s organisation måste hållas inom snäva gränser. Utformningen av dispensreglerna kommer därvid i förgrunden. Även tillståndsprövningen innebär visserligen en prövning av det fullföljda målet, men denna prövning sker under mer arbetsbesparande former än den som sedan förekommer, om ansökan om prövningstillstånd beviljas. Dispensförfarandet i dess nuvarande form infördes år 1945. Det medförde en nedgång under de följande tio åren med omkring 19 % i den årliga måltillströmningen. Nedgången kan betecknas som blygsam. Under den tioårsperiod som sedan följde, eller åren 1955—1964, steg antalet till HD fullföljda mål något. Kommittén anser utvecklingen vara anmärkningsvärd med hänsyn till det förhållandevis ringa antalet beviljade dispenser. Att dispensererna varit få förefaller alltså inte ha verkat återhållande på benägenheten att fullfölja. Den stora mängd mål i vilka överklagandet inte lett till ändring har inneburit olägenheter för såväl parter som HD. Domstolens arbetskapacitet har i betydande grad tagits i anspråk för mål beträffande vilka anledning till prövning i högsta instans inte föreläggat. Detta har varit till nackdel för verksamheten i övrigt. Ett förhållande, som inte heller kan lämnas utan beaktande i sammanhanget, är att också antalet arbetskrafter i nedre justitierevisionen efter hand ökat. Antalet ordinarie revisionssekreterare uppgår numera till 27, vartill kommer ett inte obetydligt antal tillförordnade. En mycket stor del av justitierevisionens arbetstid tas i anspråk för dispensföredragning och vad därmed sammanhänger.

En anledning till den stora skillnaden mellan antalet fullföljda mål och antalet mål vari meddelats prövningstillstånd kan vara att överklagandet i vissa fall huvudsakligen haft annat syfte än att få målet prövat av HD. Flertalet överklaganden sker dock enligt kommittén säkerligen därför att klaganden anser att hans sak blivit oriktigt bedömd av hovrätten. Med denna subjektiva uppfattning hos parten vill det mycket till för att denne skall låta sig övertygas om att förutsättning för prövning av målet i högsta instans inte föreligger. Nuvarande dispensgrunder ger honom föga vägledning. Det är dessutom lätt för klaganden att bortse från den begränsning i ändringsmöjligheterna som följer av inskränkningarna i bevisföring och bevisbedömning i HD. Till detta kommer den lockelse som ligger i att dispensprövningen sker på handlingarna. Detta innebär nämligen att klaganden i någorlunda svårbedömda mål för en betydligt

lägre kostnad än en muntlig process medför kan få ett auktoritativt besked angående ändringsmöjligheterna. I tvistemål kan ett överklagande i detta läge från ren kostnadssynpunkt te sig motiverat även om chanserna till ändring inte kan anses vara särskilt stora.

Av olika tänkbara möjligheter att begränsa HD:s arbete anser kommittén dispensprövningssystemet trots dess brister vara att föredra. Det ger möjligheter till ett lämpligt urval av mål. Vid det tidigare reformarbetet har också avvisats både förslaget att göra HD till en revisionsinstans och ått från fullföljd utesluta vissa målgrupper eller konforma mål. Det framhölls i dessa sammanhang bl. a. att urvalet av de målgrupper som skulle avskäras från fullföljd måste komma att bli mer eller mindre godtyckligt och att vissa rättsområden skulle bli undandragna HD:s prövning. Invändningarna kan enligt kommittén inte lämnas därhän. Rättsenhetligheten kan inte upprätthållas om inte åtminstone alla mål som är av vikt från prejudikatsynpunkt kan prövas av HD. Bortsett härf från är avgränsningen av målgrupperna svår att göra. Mot konformitetsprincipen invänds bl. a. att urvalet av mål som underkastades HD:s prövning kunde befaras bli mindre gott. Om kravet på konformitet begränsades till domslutet kunde det leda till att ett mål inte fick fullföljas fastän hovrättens avgörande byggde på ställningstagande till andra omständigheter och bevis än de som förelegat i första instans. Om två likartade mål får olika utgång i underrätt medför konformitetsprincipen att det av målen, i vilket underrättens dom fastställs av hovrätten, inte får fullföljas medan det, i vilket underrättens dom ändras till överensstämmelse med den fastställda, får gå vidare. Fullföljdsrätten skulle kunna påverkas otillbörligt. Genom någon enkel manipulation, t. ex. medgivande i hovrätten av en mindre delpost, kunde parterna tvinga hovrätten att ändra det överklagade avgörandet och därmed öppna vägen för fullföljd till HD. Även hovrätten kunde bestämma möjligheterna till fullföljd. Den kritik som sålunda tidigare framförts utgick från att något dispensförfarande inte förelåg. Inarbetas konformitetsprincipen däremot i ett dispensprövningssystem, blir läget därför i viss mån ett annat. Kommittén har också övervägt en begränsning av ändringsdispensen så att den endast skulle gälla sådana mål där hovrätt och underrätt kommit till olika slut men har funnit att en sådan begränsning inte innefattar en tillfredsställande lösning av fullföljdsfrågan.

Kommittén föreslår i stället att ändringsdispensen helt avskaffas, samtidigt som övriga dispensbestämmelser får ett innehåll som bättre än nu ansluter till syftet med HD:s rättsledande verksamhet. Avskaffandet av ändringsdispensen utesluter inte att vid tillståndsprövningen beaktas den större eller mindre anledning som kan föreligga till ändring i hovrättens avgörande. Men det innebär att den omständigheten att HD har en från hovrätten avvikande mening om den rätta utgången av målet inte blir en självständig dispensgrund. Den enskilde partens önskan om ändring i

hovrättens avgörande bottnar oftast uteslutande i hans intresse av ett för honom gynnsammare resultat av målet. För den i hovrätten vinnande parten skulle det däremot från flera synpunkter vara bäst om målet inte alls fick fullföljas. Två i princip likvärdiga intressen står på detta sätt mot varandra. Den grund för prövning i högsta instans som hänför sig till vikten av enhetlig rättstillämpning och en i övrigt från allmän synpunkt tillfredsställande rättsskipning har för de enskilda parterna underordnad betydelse. Det är i detta sammanhang att märka att underlaget för den sakliga prövningen i HD ofta är sämre än det som stått de lägre instanserna till buds och HD:s förutsättningar att komma till ett rättvisande resultat alltså i motsvarande grad mindre goda än underrätternas. För att en part skall få bifall till framställning om prövningstillstånd kan det därför inte vara tillräckligt att HD:s mening om utgången avviker från hovrättens.

Mot bakgrund av de allmänna överväganden som kommittén sålunda gjort föreslår man att följande synpunkter anläggs på regleringen av fullföljdssystemet.

Liksom f. n. skall fullföljdsrätten i princip vara fri men möjligheten att få målet prövat i HD bero på särskilt tillstånd, som kan meddelas under vissa förutsättningar. Förutsättningen för prövningstillstånd kan uttryckas så, att det ur annan synvinkel än parternas subjektivt begränsade skall föreligga ett intresse av sådan vikt att prövning i högsta instans med hänsyn härtill är påkallad.

Det intresse som nu nämnts hänför sig i första hand till behovet av auktoritativa avgöranden för främjande av enhetlighet i lagtolkning och annan rättstillämpning. Är det från denna synpunkt av betydelse att målet prövas i HD, då bör sådan prövning också ske. En dispensgrund av detta slag, som ansluter till huvudsyftet med HD:s verksamhet, måste också i fortsättningen finnas. Prövningstillstånd skall alltså alltid kunna beviljas om prövningen i HD har prejudikatintresse. HD:s ställning som företrädesvis prejudikatinstans motiverar att denna dispensgrund liksom nu kommer till särskilt uttryck i lagtexten.

Prejudikatbildning avser att främja enhetlighet i lagtolkning och annan rättstillämpning. Den föranleds vanligen av att till HD hänskjutits en rättsfråga, som inte tidigare varit föremål för auktoritativt avgörande. Men till HD:s uppgifter i förevarande hänseende hör också att, där så finnes befogat, bryta med vedertagen praxis. Prejudikatdispensens syfte är sålunda att överhuvudtaget tjäna till ledning för rättstillämpningen. För att prejudikatdispens skall få meddelas synes det inte nödvändigt att kräva vare sig att den ifrågakomna rättsfrågan är av synnerlig betydelse eller att dess lösning är normgivande för ett mycket stort antal andra fall. Nuvarande krav att HD:s prövning skall från prejudikatsynpunkt vara av synnerlig vikt bör alltså utgå. Det är tillräckligt att prövningen av rättsfrågan är av vikt för den framtida rättstillämpningen.

Begreppet rättstillämpning måste anses innefatta även lagtolkning. Detta ord bör därför utgå.

Även om värdet av en högsta domstol främst ligger i de ökade förutsättningar för samstämmiga avgöranden i likartade mål, som tillgången till en prejudikatinstans innebär, följer emellertid av domstolens uppgift som vårdare av rättsenhetligheten, att möjlighet till dispens från allmän synpunkt bör hållas öppen även för vissa andra fall av mera extraordinär natur. Skulle hovrättens avgörande t. ex. strida mot vedertagna rättsgrundsatser eller på ett mera anmärkningsvärt sätt utan godtagbara skäl avvika från rådande praxis, vore det otillfredsställande om inte rättelse kunde vinnas oberoende av målets eventuella prejudikatintresse. Omständigheterna kan även i övrigt vara sådana att möjlighet till prövningstillstånd av andra än prejudiciella grunder inte bör uteslutas. Vissa dispensmöjligheter utöver de som innefattas i prejudikatdispensen torde därför alltså behövas. De kan dock utan åsidosättande av några rätts säkerhetskrav ges en väsentligt snävare begränsning än de nuvarande reglerna om ändringsdispens. Kommittén föreslår att de enligt 54 kap. 10 § punkt 2 RB gällande dispensbestämmelserna ersätts av en bestämmelse av innebörd, att prövningstillstånd som inte erfordras från prejudikatsynpunkt får meddelas endast under förutsättning att med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl förekommer till prövning i högsta instans. Genom bestämmelsen hålls möjlighet till prövningstillstånd öppen oberoende av om anledning förekommer att ändra hovrättens avgörande. Bestämmelsens utformning avser att ange, att den skall tillämpas mycket restriktivt.

Kommittén anser det knappast möjligt att helt uttömmande ange de fall då möjlighet till prövning kan ifrågakomma vid sidan av prejudikatdispensen. De fall kommittén närmast haft i tankarna är emellertid följande.

I 58 kap. 1—3 §§ RB anges förutsättningarna för att resning skall beviljas sedan dom eller beslut i ett mål vunnit laga kraft. Så t. ex. får resning i vissa fall beviljas om rättstillämpning som ligger till grund för avgörandet uppenbart strider mot lag. Om sådana omständigheter åberopas redan såsom dispensskäl, vore det otillfredsställande om HD inte skulle kunna ta hänsyn här till utan tvingas vägra prövningstillstånd för att kanske i stället, sedan domen vunnit laga kraft, ta befattning med målet på extraordinär väg. Resningsgrund bör därför vara en sådan särskild omständighet som kan föranleda prövningstillstånd. Resningsgrunden att rättstillämpningen uppenbart strider mot lag skall enligt förarbetena gälla även det fallet att domstolen klart misstolkat en lagbestämmelse fastän det ej innebär ett uppenbart förbiseende eller misstag. Också för detta fall bör prövningsdispens alltså kunna beviljas. I viss mån jämförligt förefaller det vara att ett överklagat avgörande utan att vara direkt lagstridigt likväl avviker från lagtolkning eller rättsgrundsats

som förut antagits av HD. Ett tillrättaläggande kan härvid med hänsyn till vikten av enhetlighet i rättstillämpningen framstå som en i stort sett lika angelägen sak som prejudikatbildning. Men även andra avsteg från vedertagen rättstillämpning kan motivera att den fullföljda talan prövas av högsta instans. Den föreslagna bestämmelsen öppnar möjlighet till prövning när utgången i hovrätten på ett för rättskänslan stötande sätt avviker från vad som normalt brukar tillämpas i liknande fall och anledning därför finns att ändra hovrättens avgörande. Vid dispensprövningen bör vidare kunna beaktas att de två lägre instanserna inte varit sinsemellan ense i bedömningen av målet eller att skiljaktiga meningar inom domstolarna förekommit. Förekomsten i och för sig av sådana skiljaktigheter är dock inte tillräcklig anledning till prövningsdispens. Skiljaktigheterna måste vara av sådan art och betydelse att med hänsyn såväl här till som till den utgång målet fått i hovrätten synnerliga skäl talar för att prövning medges i HD. Den föreslagna bestämmelsen möjliggör att, om HD på talan av en part tar upp ett mål till prövning, prövningstillstånd kan meddelas även annan klagande, som annars inte kunnat erhålla sådant tillstånd. Som ytterligare exempel på fall där prövningstillstånd avses kunna ifrågakomma nämns att fullföljd talan medges av motparten eller att det överklagade avgörandet, ehuru resningsgrund ej föreligger, uppenbarligen beror på förbiseende eller miss tag.

Med prejudikatdispens jämföras den s. k. intressedispensen. Om HD:s prövning av ett mål anses ha sådan betydelse utöver det ifrågavarande målet att prövningstillstånd med anledning härav är motiverat, torde prövningen som regel vara av vikt för ledning av rättstillämpningen och prövningstillstånd kunna meddelas redan på denna grund. I den mån som det eljest ur intressesynpunkt — såsom till onödiggörande eller undvikande av likartade ytterligare rättegångar — finns skäl för att målet tas upp till prövning av HD, torde den möjlighet till prövningsdispens som i övrigt föreslagits täcka det behov som kan finnas i detta avseende. Särskild intressedispens blir därför inte längre nödvändig.

Kommittén föreslår vidare i samband med att 54 kap. 10 § RB ändras att ändring görs i 55 kap. 4 § och 56 kap. 4 § RB. I 55 kap. 4 § andra stycket RB föreskrivs att om revisionskäranden anser att prejudikat- eller intressedispens skall meddelas, han bör i revisionsinlagan närmare ange de omständigheter han åberopar till stöd därför. Motsvarande bestämmelse för besvärsmålns del finns i 56 kap. 4 § andra stycket RB. Kommittén föreslår att de nämnda föreskrifterna ändras att avse också det fallet att en part ansöker om dispens av andra skäl än prejudiciella och att de ges en mera kategorisk avfattning än de nu har. Det bör föreskrivas att klaganden skall ange de omständigheter han åberopar för dispens.

Det är därvid inte tillräckligt att klagandens motivering för att pröv-

ningstillstånd bör meddelas begränsas till ett i stort sett oförändrat återgivande av lagtexten. Genom förslaget ökar förutsättningarna för en förenklad och snabb dispensprövning. Föreskriften kan också bidra till att avhålla från ogrundade ändringssökanden. Kommittén anser det inte nödvändigt att påföljd för underlåtenhet att fullgöra ifrågavarande uppgiftsplikt — utöver vad som i vissa fall kan följa av bestämmelserna i 55 kap. 7 § och 56 kap. 7 § RB — skrivs in i lagen. Det ligger emellertid i sakens natur att utgången av tillståndsprövningen är beroende av i vad mån klaganden framlägger bärande motiv för bifall till sin dispensansökan. HD har att pröva om åberopade motiv för fullföljd är av beskaffenhet att föranleda prövningstillstånd. Däremot är det inte HD:s uppgift att, om t. ex. endast prejudikatskäl åberopas men sådana inte finnes föreligga, ex officio undersöka om det möjligen i stället finns någon annan dispensanledning. Att HD har att bedöma om prövningstillstånd bör meddelas av prejudikatskäl, även om sådant skäl inte åberopas, ligger i sakens natur. Om de omständigheter som åberopas till stöd för ansökan om prövningstillstånd inte närmare anges av klaganden, men det likväl av handlingarna klart framgår såväl vilka dessa omständigheter är som att klagandens talan med anledning av dem bör tas upp till prövning, torde det inte möta något hinder att prövningstillstånd meddelas utan att klaganden först förelagts att fullständiga sin inläga.

Beträffande revisibilisbestämmelserna framhåller kommittén att dessa infördes efter stor tvekan med hänsyn till invändningar om avsteg från principen om allas likhet inför lagen. Dessa principiella betänkligheter kan inte heller i dag fränkännas fog. Storleken i ett tvistemål av det belopp som tvisten avser är inte någon säker mätare på dess betydelse för parten. Även om likheten inför lagen upprätthålls såtillvida att samma revisibilisregler gäller för alla, är det uppenbart att de drabbar olika. I viss mån kan motsvarande invändningar riktas mot poena revisibilis. Om bestämmelserna om prövningstillstånd utformas som kommittén föreslagit, kommer att mot varandra stå å ena sidan den allmänna bestämmelsen om prövningstillstånd under förutsättning av synnerliga skäl och å andra sidan revisibilisreglernas förbud mot prövningstillstånd annat än i undantagsfall, oavsett om synnerliga skäl föreligger. Frånsett det principiellt diskutabla i revisibilisreglerna som sådana, blir det anmärkta förhållandet så motsägelsefullt, att konstruktionen knappast kan anses godtagbar. Det måste på det hela taget anses riktigt att, om synnerliga skäl talar för att ett mål kommer under HD:s prövning, detta också sker, oberoende av motgångsvärdets storlek eller brottets beskaffenhet. Även om man knöt revisibilisreglerna till rätten att överhuvudtaget fullfölja talan så att revisibilisreglerna formellt inte kom i direkt motsatsförhållande till de allmänna dispensreglerna för prövningstillstånd, skulle läget sakligt sett bli oförändrat. Det i sammanhanget mest rationella och riktiga ur rättssäkerhetssynpunkt är att revisibilisreglerna avskaffas. De har

tillkommit uteslutande för att hindra för stor arbetsbelastning i HD. Den undersökning kommittén gjort av bestämmelsernas effekt på måltillströmningen ger vid handen att denna är mindre än man kunnat förmoda. Detta kan visserligen för tvistemålsens del bero på penningvärdesförsämringen. En höjning av summa revisibilis kunde ur denna synpunkt anses motiverad. Antalet i hovrätterna avdömda tvistemål är dock numera så jämförelsevis litet att revisibilisreglerna i fråga om dessa mål inte har större vikt för HD:s arbetsbörda. Det praktiska värdet av en mindre höjning, exempelvis till 3 000 eller 5 000 kronor, skulle därför bli obetydligt.

Kommittén anför vidare att ett större värde än den fullföljdsbegränsande effekten kan ligga i den möjlighet som revisibilisreglerna ger HD till snabbare och enklare handläggning av mål på vilka bestämmelserna äger tillämpning. Möjlighet till sådan förenklad handläggning kommer emellertid att finnas även enligt kommitténs förslag. Genom skyldigheten för klaganden att i HD närmare ange de omständigheter han åberopar som grund för ansökan om prövningstillstånd kan tillståndsprövningen exempelvis många gånger begränsas avsevärt. Vid tiden för införandet av revisibilisreglerna var det för övrigt särskilt tvistemålen som påkallade uppmärksamhet. Läget är nu förändrat. Kommittén förordar därför att revisibilisreglerna utgår ur fullföljdssystemet. Den tanke, på vilken de bygger, kan för övrigt i den mån så finnes påkallat beaktas vid tillståndsprövningen utan stöd av särskilda undantagsregler. Det ligger nämligen i sakens natur att den större eller mindre vikt som fullföljden har för parterna inverkar på bedömningen av om dispens som inte föranleds från prejudikatsynpunkt skall meddelas.

Skyldigheten att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning har den förtjänsten att den kan medverka till att den missnöjda parten närmare tänker över om ett överklagande är befogat. Den kan därmed bidra till att hindra okynnesprocesser och bagatelltvister. Mot fullföljdsavgiften kan emellertid resas en rad invändningar. Redan den grundläggande tanken att parts möjlighet att komma till sin rätt skall vara betingad av erläggande av en avgift är föga tilltalande. En klagande vars ekonomiska bärkraft inte är så stor drabbas förhållandevis hårdare än andra. Avgiften har vidare knappast någon återhållande verkan på den som avsiktligt vill förhala processen genom överklagande. De anförda invändningarna mot fullföljdsavgiften har i stort giltighet även beträffande kostnadsersättningen. Nedsättningsskyldighetens betydelse urholkas för övrigt genom att de personer, vilkas solvens är sådan att ett ställande av säkerhet ter sig särskilt angelägen, ofta blir befriade från skyldigheten. Utöver det sagda gäller i fråga om såväl fullföljdsavgiften som kostnadsersättningen att det vid nedsättning, redovisning och återbetalning av avgifterna uppkommer kameralt och administrativt arbete som inte står i rimlig proportion till

de fördelar som vinnas, i varje fall med nuvarande avgiftsbelopp. Nedsättningsskyldigheten gör också hovrättens fullföljdshänvisningar komplicerade. Ett obetydligt misstag vid iakttagande av formalia i samband med avgiftens nedsättning kan leda till att revisionstalan avvisas. Det kan med ett visst fog göras gällande att nedsättningsskyldigheten för HD:s vidkommande inte alltid inneburit någon lättnad i arbetsbördan. Kommittén föreslår att nuvarande nedsättningsskyldighet såväl beträffande fullföljdsavgift som beträffande kostnadsersättning utgår.

Kommittén föreslår vidare att den särskilda omröstningsregeln i 3 kap. 7 § RB avskaffas. Enligt detta lagrum fordras för meddelande av prejudikat- eller intressedispens att två av de i beslutet deltagande ledamöterna är ense därom. Ändringsdispens däremot skall meddelas så snart någon ledamot önskar detta. Ansökan om ändringsdispens kan alltså avslås endast genom samstämmigt beslut av alla tre ledamöterna. Samma antal ledamöter som vid den slutliga prövningen av målet — då regelmässigt fem ledamöter deltar — bestämmer således utgången. Om i enlighet med kommitténs förslag ändringsdispensen avskaffas, bortfaller grunden för denna särskilda omröstningsregel. Fråga huruvida prövningstillstånd skall meddelas bör sålunda alltid fattas genom majoritetsbeslut enligt de vanliga omröstningsreglerna i 16 kap. 3 § och 29 kap. 3 § RB.

Slutligen föreslås att prövningstillstånd skall kunna begränsas till viss del av målet. Nuvarande regel i 54 kap. 11 § RB har föranletts av intresset att undvika olämplig uppdelning av målet. Fall förekommer dock där en uppdelning kan vara önskvärd. Det kan sålunda inträffa att anledning till prövning inte föreligger beträffande vissa, kanske betydande avsnitt av hovrättens avgörande, medan däremot skäl finns till dispens i någon av målet i övrigt oberoende del. I ett sådant läge anser kommittén det vara onödigt att åsamka parterna kostnader för utförande av talan även i de delar, beträffande vilka det från början stått klart att rättegången i HD saknar betydelse. HD bör därför få befogenhet att begränsa ett prövningstillstånd så att det avser endast en del av den fullföljda talan. Genom den ändrade lagtexten möjliggörs t. ex. att i ett brottmål ta upp endast frågan om skadestånd men låta i ansvarsdelen förbli vid hovrättens avgörande. Likaså kan prövningstillstånd beviljas beträffande t. ex. endast ett av flera kumulerade mål. I sakens natur ligger att den fråga som anses böra prövas av HD måste vara klart avskiljbar och oberoende av målets övriga fullföljda delar. Även om t. ex. endast en åtalspunkt av flera är av intresse, måste tillståndet i allmänhet gälla ansvarsfrågan i dess helhet, därför att straffmätningen är avhängig även av övriga åtalspunkter.

De av kommittén föreslagna ändringarna i dispensgrunderna innebär att HD i allt väsentligt blir en prejudikatinstans. Avlastningen av HD skulle öka ytterligare om själva dispensförfarandet kunde ordnas på an-

nat sätt än nu, t. ex. genom att överflyttas från domstolen till något annat organ. Närmast kunde väl härvid komma i fråga att låta den hovrättsavdelning som dömt i målet pröva dispensfrågan. Mot hovrätten som dispensmyndighet kan i regel riktas flera vägande invändningar. En betydande risk finns att dispensprövningen på grund av det stora antalet hovrättsavdelningar skulle bli oenhetlig. Även om prejudikatdispens kunde tillfredsställande handhas av hovrätten, återstår svårigheten att säkra en rätt avvägd dispensgivning i mål, vilka av andra skäl bör underställas HD:s prövning. Det är inte tillfredsställande att den domstol, som avgjort ett mål, också avgör om målet skall få föras vidare till högre instans. En förutsättning för att hovrätten skulle kunna anförtros dispensprövningen måste därför vara att dispensprövningsbeslutet finge överklagas. Men därmed skulle en betydande arbetsbörda återföras till högsta domstolen. En bättre möjlighet vore då att minska det i HD:s dispensprövning deltagande antalet ledamöter, eventuellt på så sätt att en av ledamöterna ersattes med en revisionssekreterare. Att gå ned under nuvarande antal av tre ledamöter synes dock inte lämpligt. Kommittén har alltså stannat för att inte föreslå någon ändring i vad som f. n. gäller i förevarande hänseende. Fastän det är svårt att med säkerhet bedöma vilken minskning av HD:s arbete som förslaget i sin helhet leder till, bör det kunna antas att förslaget, med den restriktiva tillämpning som kommittén förutsätter, åtminstone efter en övergångstid skall på sådant sätt lätta arbetsbelastningen, att antalet justitieråd kan inte oväsentligt nedbringas.

Reservationer. I ett särskilt yttrande anför herr Kilander med instämmande av fru Kristensson bl. a. att det kan starkt betvivlas att antalet ansökningar om prövningstillstånd kommer att minska. Det kan också antas att antalet beviljade prövningstillstånd inte kommer att nedgå i nämnvärd grad. Reglerna kan inte antas få någon mer begränsande effekt på HD:s arbetsbörda. Det är att räkna med att den förlorande parten i hovrätt många gånger kan väntas anse att just i hans fall finns sådana särskilda omständigheter att synnerliga skäl föreligger för prövningstillstånd. Regelns allmänt hållna utformning ger även HD tämligen fria händer vid tillämpningen. Avgränsningen av fullföljdsrätten bör komma till klarare uttryck i lagtexten. Det naturligaste och radikalaste sättet att begränsa tillströmningen av mål till HD är att slopa regeln om annan dispens än prejudikatdispens. Mot ett sådant förslag kan anföras, att HD inte med ordinärt rättsmedel kan beakta ändringsgrund som kan medföra resning av lagakraftvunnen dom. Någon olägenhet av detta har dock inte märkts i de fall då med nuvarande ordning endast prejudikatdispens kan meddelas. Riksåklagaren kan för övrigt utan prövningstillstånd yrka ändring till den tilltalades förmån och domvilla skall beaktas av HD även utan yrkande. Om rättstillämpning som ligger till grund för hovrättens dom uppenbart strider mot lag förefaller dessutom prövnings-

tillstånd böra kunna beviljas enligt den av kommittén föreslagna regeln för prejudikatdispens. I de mycket sällsynta fall i övrigt det här kan vara fråga om kan sägas, att part i stället för prövningstillstånd får beviljas resning sedan hovrättens dom vunnit laga kraft. Såsom kommittén anfört vore det dock otillfredsställande om HD inte alltid skulle kunna ta hänsyn till resningsgrunder vilka åberopas redan som dispensskäl. Prejudikatdispensen bör därför kompletteras med en bestämmelse om att HD alltid skall beakta omständigheter som skulle medfört resning av laga-kraftvunnet avgörande. En sådan regel bör kunna införas i RB:s kapitel om resning och inte utformas som särskild dispensgrund (jämför domvillan). Blir den föreslagna regeln för prejudikatdispens enda dispensgrund, saknas anledning ge den alltför snäv tolkning. Om det överklagade avgörandet avviker från lagtolkning eller rättsgrundsats, som tidigare antagits av högsta domstolen, eller eljest grundar sig på rättstillämpning som innebär ett klart avsteg från stadgad praxis utan att det ändock kan sägas uppenbart strida mot lag och alltså vara ett resningsfall, torde HD kunna finna att prövningen är av vikt för ledning av rättstillämpningen och sålunda meddela prövningstillstånd på denna grund. Även när underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller eljest stora skiljaktigheter förekommit vid bedömningen av målet finns säkerligen fall då det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att prövnings-tillstånd meddelas.

2.4.6 Remissyttrandena

Flertalet remissinstanser har i huvudsak godtagit kommittéförslaget eller lämnat det utan erinran. Åtskilliga remissinstanser förordar dock att HD blir en ren prejudikatinstans eller att dess prövning begränsas till, förutom prejudikatsfrågor, sådana fall då resningsgrund föreligger eller domvilla förekommit. Några remissinstanser har framfört förslag av annat innehåll.

Till de remissinstanser som tillstyrker kommitténs förslag hör *nedre justitierevisionen, Svea hovrätt jämte borgmästarna i Stockholms rådhusrätt och rådhusrätten i Eskilstuna samt häradshövdingen i Svartlösa domsaga, Göta hovrätt jämte Aska, Dals och Bobergs domsagas häradsrätt, Linköpings domsagas häradsrätt, Västerviks domsagas häradsrätt och Mellersta Värends domsagas häradsrätt, Hovrätten för Västra Sverige jämte Hallands mellersta domsagas häradsrätt, Sunnervikens domsagas häradsrätt samt rådhusrätterna i Borås och Karlstad, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Nedre Norrland jämte Bollnäs domsagas häradsrätt, länsstyrelserna i Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Norrbottens län, RRV, statens avtalsverk, lantmäteristyrelsen, sjölagskommittén, vattenlagsutredningen, familjelagssakkunniga, LO, TCO, domarföreningen, advokatsamfundet, Föreningen Sveriges statsåklagare,*

Sveriges industriförbund, Svenska kommunförbundet och Svenska försäkringsbolags riksförbund.

Nedre justitierevisionen redovisar vissa statistiska uppgifter för 1969 angående inkomna mål och rättegångstiderna. Med stöd av dessa anföras att måltillströmningen avtagit och att det för specialmålens del inträtt en betydande förskjutning mot kortare rättegångstider. Det anföras vidare att då frågan om begränsning av fullföljdsrätten tidigare varit föremål för övervägande så har anledningen i regel varit den, att HD:s arbetsbörda blivit övermäktig. Läget anges nu vara ett annat. Någon tyngande balans av ansökningar om prövningstillstånd föreligger inte utan endast normal arbetsbelastning. Man framhåller vidare att de föreslagna ändringarna i fullföljdsreglerna knappast kan beräknas ge till resultat någon mera betydande minskning av antalet ansökningar om prövningstillstånd. Även om det är ovisst vilken effekt kommitténs förslag kan beräknas få i fråga om HD:s arbetsbörda, så anser man att förslaget i allt fall innebär en avsevärd förenkling av bestämmelserna, samtidigt som det ger HD en möjlighet att i särskilda fall ingripa även om varken prejudikatintresse eller rättegångsfel skulle föreligga. Lagtexten är i detta hänseende lämpligare utformad än motiveringen, som ger intryck av att vilja alltför mycket låsa HD till vissa angivna fall.

Hovrätten över Skåne och Blekinge delar kommitténs uppfattning att systemet med särskilt tillstånd för prövning i HD i princip är överlägset andra metoder att begränsa måltillströmningen. Beträffande den nuvarande ändringsdispensen anför hovrätten att den ter sig principiellt felaktig, då den inte anger skäl för att HD bör pröva målet utan i stället består i en förhandsbedömning av målets utgång vid en sådan prövning. Tillståndsprövningen får vid ändringsdispens en helt annan karaktär än vid annan dispensprövning. Den ställer väsentligt större krav på fördragandens och ledamöternas arbetsinsatser och kan därför sägas vara i personanhänseende dyrbar. Starka skäl talar för att möjligheten till ändringsdispens avlägsnas ur lagen. Det avgörande är emellertid om man genom en sådan åtgärd kan i högre grad minska måltillströmningen. Hovrätten anser det tveksamt om ens genomförandet av en ordning där endast möjligheten till prejudikatdispens behålls skulle vara ägnad att i nämnvärd omfattning minska antalet till HD fullföljda mål. Erfarenheten torde nämligen visa att även mindre befogade prejudikatskäl i mycket stor omfattning åberopas vid fullföljd till högsta domstolen. Härtill kommer att parten kan fullfölja talan av andra skäl än utsikten till ändring, t. ex. för att vinna uppskov med verkställigheten av påföljd. Om alltså valet mellan kommittémajoritetens och herr Kilanders förslag inte bedöms ha något avgörande inflytande på måltillströmningen, talar enligt hovrätten starka skäl för att dispensgrunderna bör ha ett något mer allmängiltigt innehåll än vad Kilander förordat. Därigenom möjliggörs att mål som ur allmän synpunkt eller för parterna framstår som mål av

ovanlig vikt och betydelse kan upptas av HD, även om de ur en mera snävt juridisk synvinkel inte har prejudikatintresse. Prövningstillstånd bör sålunda förutom i prejudikatfallen meddelas om eljest synnerliga skäl förekommer till prövning av HD. Vid sidan av de exempel på synnerliga skäl som kommittén anfört nämner hovrätten det fallet, att hovrätt dömt en ung, förut ostraffad person till frihetsstraff medan HD för sin del anser mindre ingripande påföljd tillräcklig. *Hovrätten för Västra Sverige* anser övervägande skäl tala för att föreslagna ändringar i sin helhet kommer att i vart fall på längre sikt innebära nedgång i antalet fullföljda mål. Den uppfattningen delas av *Hallands mellersta domsagas häradsrätt*. Häradsrätten menar att det måste anses vara ett alltför långt steg att nu omskapa HD till en renodlad prejudikatinstans. Skulle det visa sig att de nya reglerna inte är ägnade att på tillfredsställande sätt begränsa HD:s arbetsbörda står alltid den möjligheten öppen i framtiden att ta ytterligare ett steg för att omskapa HD till en sådan instans. Också *Sunnervikens domsagas häradsrätt* menar att radikalare åtgärder bör övervägas först om det visar sig att den föreslagna lagstiftningen inte lett till den minskning av antalet fullföljda mål som man hoppats på.

Domarföreningen anser starka skäl föreligga att nu fortsätta den sedan länge pågående utvecklingen mot HD:s ställning som prejudikatinstans. Av rättssäkerhetsskäl bör mellertid godtas den möjlighet till prövningstillstånd vid sidan av de renodlade prejudikatfallen som kommittén föreslagit, men denna möjlighet måste användas mycket restriktivt. Tillståndsprövningen bör ske i enkla former.

Från *advokatsamfundet* betonas att det genom de föreslagna ändringarna skapas större utrymme för HD:s centrala uppgift att genom prejudikatbildande verksamhet leda rättstillämpningen i landet och skapa grundvalar för en likformig rättsskipning. Ett slopande av ändringsdispensen kan förväntas leda till att prejudikatmålen kan komma att avgöras snabbare än vad som nu är möjligt, vilket är ägnat att stimulera parterna till att föra upp mål av prejudikatintresse. Detta vore, särskilt vad gäller tvistemålen, en för rättssäkerheten synnerligen önskvärd utveckling.

Även andra remissinstanser erinrar om betydelsen av att underdomstolarna har rik tillgång till vägledande domar av HD. Den vidgning av området för prejudikatdispensen, som kommittén åsyftar med att avskaffa kravet på "synnerlig vikt", har sålunda i allmänhet mottagits positivt. *Ystads domsagas häradsrätt* framhåller att det är naturligt, att en sådan uppmjukning kommer till stånd om HD får den karaktär av prejudikatinstans som är avsedd och därigenom avlastas de mål som nu tynger dess arbete. Från underrätternas synvinkel är nämligen en liberal praxis vid prövning av ansökningar om prejudikatdispens önskvärd framför allt av den anledningen att flödet av vägledande domar därigenom blir rikare. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* befarar dock att den föreslagna ge-

nerösare utformningen av bestämmelsen om prejudikatdispens i en inte obetydlig utsträckning kan komma att motverka den begränsning av måltillströmningen som åsyftas med kommitténs förslag.

De remissinstanser som förordar en snävare begränsning av fullföljdsrätten är *JK*, *JO*, *hovrätten för Övre Norrland*, *borgmästaren i rådhusrätten i Örebro*, *Ystads domsagas häradsrätt*, *Ingelstads och Järrestads domsagas häradsrätt*, *Torna och Bara domsagas häradsrätt*, *Jämtlands västra domsagas häradsrätt*, *länsstyrelsen i Västernorrlands län*, *1968 års brottmålsutredning*, *trafikmålskommittén* och *SACO*. Dit hör också *tre ledamöter i domarföreningens styrelse* som reserverat sig mot styrelsens yttrande.

JK anför att de flesta numera anser att *HD* bör vara prejudikatinstans. Detta förutsätter att *HD*:s arbetsbörda avvägs så, att domstolens storlek kan hållas inom relativt snäva gränser. Det kan inte anses rimligt att hälften av domstolens sammanträdestid tas i anspråk för en dispensföredragning som i mycket obetydlig utsträckning resulterar i att dispens meddelas. Den vid sidan av regeln om prejudikatdispens föreslagna dispensregeln torde för den rättssökande framstå som i det närmaste konurlös och knappast avhålla från fullföljd. Förslaget belyser hur svårt det är att utifrån den givna förutsättningen — att begränsa måltillströmningen till en högsta domstol som bör vara mindre än den nuvarande och huvudsakligen ha ställning som prejudikatinstans — ange vilka mål som jämte prejudikatmål bör få fullföljas. Frågan huruvida prövningstillstånd skall ges också då prejudikatintresse saknas är ett avvägningsspörsmål. För en sådan ordning talar att *HD* kan vaka över att avgöranden som underställs dess prövning är materiellt riktiga. Nackdelarna är att rättegångsförfarandet blir långsammare och dyrare. Med hänsyn till bevismaterialets sjunkande kvalitet och *HD*:s begränsade sakprövningsmöjligheter kan det ifrågasättas om rättssäkerheten ökar. Framför allt torde det knappast vara möjligt att utforma reglerna på ett sådant sätt att de verkar återhållande på benägenheten att fullfölja. Orsaken är sannolikt att de olika fallen är så skiftande att de inte kan klart avgränsas. Den föreslagna dispensregeln kan först efter lång tids tillämpning få sådan stadga att måltillströmningen begränsas. Övervägande skäl talar därför för att prövningstillstånd bör kunna meddelas endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen.

JO framhåller att det är viktigt om *HD* skall kunna fungera tillfredsställande som prejudikatinstans att ledamöterna i största möjliga utsträckning får ägna sig åt mål med prejudikatintresse. Det är också nödvändigt att *HD* har begränsad storlek. Antalet ledamöter är f. n. så högt, att det torde uppstå vissa svårigheter för den enskilde ledamöten att få den överblick över domstolens verksamhet, som den prejudikatbildande uppgiften kräver. Antalet ledamöter bör därför begränsas avsevärt. Kommitténs förslag förtjänar visserligen i huvudsak anslutning,

men det kan enligt JO:s mening ändå ifrågasättas om man inte bör gå längre och slopa annan dispens än prejudikatdispens. Annars finns det risk för att justitierådens tid också i fortsättningen alltför mycket kommer att upptas av dispensprövning. En restriktiv dispenspraxis torde inte i nämnvärd mån avhålla från att söka dispens. JO menar för sin del att den föreslagna andra dispensgrunden kan avvaras med undantag för det fall att resningsgrund föreligger. Det bör vara möjligt att garantera en så kvalificerad sammansättning i hovrätt att HD, bortsett från resningsfallen, ej behöver få till uppgift att rätta till avsteg från gällande rätt, förbiseenden och misstag, som eventuellt skulle kunna tänkas förekomma vid hovrätternas rättsskipning. Något praktiskt behov av en sådan rättelsemöjlighet skulle knappast föreligga. Snabbheten som rättssäkerhetsfaktor bör i detta sammanhang tillmätas så stor vikt att den bör prioriteras framför ett eventuellt behov av att korrigera hovrätternas avgöranden med hjälp av en fullföljdsrätt utöver prejudikat- och resningsfallen. Frågan om prejudikats bindande verkan kan efter sådan ändring antas komma i ett nytt läge och problemet bör tas upp till diskussion.

Hovrätten för Övre Norrland anser att det om överklagande till HD under återopande av ändringsskäl med fog kan sägas, att det i det alldeles övervägande antalet fall innebär ett temporärt undanskjutande av den i hovrätten vinnande partens rätt. Hovrätten föreslår därför att reglerna utformas så att prövningstillstånd får meddelas endast om det för ledning av rättstillämpningen är av vikt att talan prövas av HD och utöver detta i resnings- och domvillofallen. Hovrätten förutsätter då att under begreppet "vikt för ledning av rättstillämpningen" inbegrips även de fall då hovrättens dom avviker från lagtolkning eller rättsgrundsats, som tidigare antagits av högsta domstolen, eller eljest grundar sig på rättstillämpning som innebär ett klart avsteg från stadgad praxis och kanske också någon gång då underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller i övrigt stora skiljaktigheter förekommit vid bedömningen av målet. Annars behövs en regel om dispensmöjlighet för dessa fall, men den bör ha en betydligt mer stringent utformning än förslagets. Vidare behövs dispensmöjlighet för den händelse hovrättens dom innehåller ett uppenbart fel, som ej är att hänföra till grovt rättegångsfel och ej heller kan rättas med hjälp av reglerna i 17 kap. 15 § och 30 kap. 13 § RB. Med dessa fall kunde man möjligen komma till rätta genom omarbetning av 59 kap. 1 § 5 RB.

De underrätter som uttalat sig i samma riktning motiverar i allmänhet sitt ställningstagande med att kommitténs förslag inte kan förväntas medföra någon nämnvärd minskning i måltillströmningen till HD.

1968 års brottmålsutredning framhåller att det särskilt beträffande brottmålen är angeläget att prövning i HD inte framstår som en realistisk möjlighet. Tiden från den brottsliga gärningen till dess att påföljden blivit definitivt bestämd bör vara kort. Detta är från kriminalpolitiska syn-

punkter betydelsefullt. Genom detta förstärks den individual- och allmänpreventiva effekten av påföljden. Kravet på snabbhet talar emot tre instanser för prövning av mål. Överprövning bör vara utesluten om inte målet har betydande principiellt intresse. Den som begått en gärning, vilken lagts honom till last som straffbar, befinner sig nästan undantagslöst i en psykologiskt brydsam situation. Det är pressande att gå och vänta på resultatet av den juridiska proceduren. Samtidigt vill den dömda ofta klamra sig fast vid även de mest bräckliga möjligheter till en fördelaktig bedömning i "nästa instans", vilket kan medföra den nackdelen att avgörandet låter vänta på sig ännu längre. Ytterligare betänkligheter väcker alla dessa fall där personer, som av hovrätt dömts till frihetsstraff, överklagar enbart därför att de vill så länge som möjligt skjuta ifrån sig de obehagliga men oundvikliga realiteter som väntar dem. Från dessa utgångspunkter synes det viktigt att lagbestämmelserna om fullföljd till högsta domstolen utformas klart och konkret och inte ges en allmänt hållen utformning av typ "generalklausuler".

Utredningen ansluter sig i övrigt i huvudsak till de synpunkter som lämnats av herr Kilander och fru Kristensson i deras särskilda yttrande.

Trafikmålskommittén menar att det i själva verket finns skäl att införa ett principiellt tvåinstanssystem i vårt land. Kommittén betonar vidare att ett processförfarande aldrig kan anses rättssäkert om det inte uppfyller rimliga krav på snabbhet och billighet. I likhet med brottmålsutredningen betonar kommittén att det från kriminalpolitiska synpunkter är betydelsefullt att tiden mellan gärning och påföljd blir kort. Beträffande påföljdsvalet i brottmål anfördes att hänsynen till förändrade personliga förhållanden inte kan vara ett tillräckligt motiv för en förnyad prövning av påföljdsvalet i ytterligare två instanser. Sådana förhållanden bör beaktas inom ramen för påföljds- och verkställighetssystemen.

Vid sidan av de nu nämnda remissinstanserna finns som tidigare nämnts några remissinstanser som framlagt förslag av annat innehåll. *HD:s ledamöter* betonar att det för rättssäkerheten och tilliten till rättsskipningen är av utomordentlig betydelse att rättstillämpningen i görligaste mån präglas av enhetlighet. Prövningstillstånd måste därför kunna meddelas i den utsträckning som behövs för att upprätthålla principen om lika behandling av lika fall. Prejudikatbildningen spelar här visserligen en viktig roll men detta räcker inte. HD måste ha möjlighet att korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis, om inte prejudikaten skall förlora i genomslagskraft och rättsskipningen också i övrigt minska i likformighet. Dispensmöjligheterna i det senare hänseendet bör därför inte beskäras så kraftigt som kommittén föreslagit. I stället bör den för prejudikatfall föreslagna regeln omfatta alla fall, där det av hänsyn till rättstillämpningens likformighet är av betydelse att saken prövas i HD. Prövningstillstånd bör alltså kunna meddelas, om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller eljest för främjande av dess enhetlig-

het att talan prövas av högsta domstolen. Svårigheter att bestämma vad som är rådande praxis kan uppkomma på de områden av rättslivet där bedömningen av förekommande mål huvudsakligen går ut på att träffa ett avgörande efter skälighet eller lämplighet, som fallet ofta är i mål om underhållsbidrags storlek, vårdnad om barn, straffmätning och val av påföljd för brott. Om ett sådant mål inte har prejudikatintresse, bör prövningstillstånd i regel inte meddelas, om det inte står klart att den utgång målet fått i hovrätten inte ryms inom de variationsgränser som praxis på hithörande områden uppvisar. Vid sidan av en sådan dispensregel måste emellertid finnas möjlighet att i vissa undantagsfall medge prövningstillstånd. Detta bör alltid få ske, om synnerliga skäl föreligger att talan prövas av HD. Regeln är avsedd för situationer av mer extraordinär natur, exempelvis det fall då resningsgrunder föreligger eller domvillå förekommit. *Justitierådet Hedfeldt* tillägger för egen del att både de avgöranden som erfordras för ledning av rättstillämpningen och de som innebär korrigering av hovrättsavgöranden som strider mot rättspraxis enligt gällande lag innefattas under bestämmelsen om prejudikatdispens. *Justitierådet Conradi* är såtillvida skiljaktig att han menar att den nuvarande möjligheten till ändringsdispens och omröstningsregeln i 3 kap. 7 § RB fortfarande bör gälla, då någon fullföljer talan mot dom genom vilken han dömts till fängelse lägst sex månader, ungdomsfängelse, internering eller fortsatt ungdomsfängelse eller internering med förordnande om återintagning.

RA menar att det enda effektiva sättet att minska måltillströmningen och därigenom stärka HD:s ställning tycks vara att förvandla domstolen till en revisionsinstans. En sådan reform skulle innebära en såväl praktiskt som principiellt mycket ingripande förändring av vår rättegångsordning och kräver därför grundliga överväganden. *RA* beklagar att kommittén inte närmare behandlat detta alternativ. För sådana fall då resningsgrund föreligger kunde bestämmelserna i 58 kap. RB göras tillämpliga på samma sätt som bestämmelserna om domvillå beaktas vid fullföljd. Detta skulle innebära den skillnaden i förhållande till reservanternas förslag att målet i dessa fall normalt skulle återförvisas till den rätt som sist dömt i målet i stället för att upptagas till prövning av högsta domstolen.

När det gäller själva utformningen av regeln om dispens vid sidan av prejudikatdispensen, har stark kritik framförts även av remissinstanser som i sak anslutit sig till kommitténs förslag. Kritiken går ut på att det starkt kan betvivlas att antalet ansökningar om prövningstillstånd kommer att minska genom den föreslagna kompletteringsregeln. Man har nämligen att räkna med att den förlorande parten i hovrätten många gånger kan väntas anse att just i hans fall finns sådana särskilda omständigheter att synnerliga skäl föreligger för prövningstillstånd och att han i åtskilliga fall kommer att påstå sådana skäl, även om det är fråga om

rena okynnesöverklaganden. *Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, Västerviks domsagas häradsrätt, RRV och advokatsamfundet* förordar att de särskilda omständigheter som kan medföra dispens inarbetas i lagtexten, antingen genom en uttömmande uppräknings eller genom exempel. *Hovrätten för Västra Sverige* framhåller att om praxis på detta område skulle bli vacklande, det finns risk för att allmänheten kan få det intrycket att hänsyn till den rådande arbetsbördan i högsta domstolen påverkar avgörandet av tillståndsfrågorna. *Rådhusrätten i Karlstad, borgmästaren i rådhusrätten i Eskilstuna och häradshövdingen i Svartlösa domsaga* antar däremot att olägenheterna av en allmänt hållen tillståndsregel så småningom kommer att avhjälpas genom att HD:s praxis i tillståndsfrågor anger gränserna för dispensmöjligheterna. *Advokatsamfundet* anser som särskilt betänkligt kommitténs uttalande att avskaffandet av ändringsdispensen inte utesluter att HD vid tillståndsprövningen beaktar den större eller mindre anledning som kan föreligga till ändring i hovrättens avgörande. Man menar att det finns risk för att parterna tar fasta på denna anvisning att söka stärka en i och för sig svag dispensanledning.

Vid remissbehandlingen har i några yttranden tagits upp den av kommittén avfärdade möjligheten att avgränsa vissa målgrupper från fullföljd till HD. *JK* framhåller att det hade varit av intresse om en inventering företagits beträffande de kategorier av mål, i vilka behovet av prövning i högsta instans kan anses mindre starkt. En meningsfylld diskussion torde inte kunna komma till stånd med mindre frågeställningen konkretiseras genom en sådan inventering. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* pekar på att en begränsning av fullföljdsrätten på detta sätt förekommer i vissa förvaltningsmål. *Länsstyrelsen* anser sig beträffande sådana förvaltningsmål kunna våga påståendet att de ofta föranleder särskild omsorg vid handläggningen.

De av kommittén föreslagna mindre lagändringar som syftar till förenkling av fullföljdsförfarandet har i allmänhet fått ett välvilligt mottagande.

Förslaget om skyldighet att ange dispensgrunden har sålunda godtagits av nästan alla remissinstanser. Ett strikt iakttagande av kravet på att klaganden skall ange de omständigheter han åberopar till stöd för att prövningstillstånd skall meddelas anses allmänt vara ägnat att minska den arbetsbelastning som prövningen av dispensansökningar utgör. *Ingelstads och Järrestads domsagas häradsrätt, domarföreningen och SACO* föreslår att i lagen införs bestämmelse om att underlåtenhet att fullgöra uppgiftsplikten medför avvisning. *Hovrätten för Västra Sverige* förordar en skärpning av kravet på det sätt att omständigheterna ska anges fullständigt. *Hovrätten* delar emellertid kommitténs uppfattning att föreläggande enligt 55 kap. 7 § och 56 kap. 7 § RB kan underlätas för det fall att de åberopade omständigheterna visserligen inte närmare anges av kla-

ganden men det av handlingarna klart framgår såväl vilka dessa omständigheter är som att klagandens talan med anledning av dem bör tas upp till prövning. *Advokatsamfundet* framhåller att HD i de fall då det inte är fråga om prejudikatdispens inte bör få beakta andra särskilda omständigheter än dem som i dispensansökan uttryckligen preciserats. Motparten har nämligen ett berättigat intresse av att veta att han inte behöver utveckla sina synpunkter på andra särskilda omständigheter än de som anförts i dispensansökan. Principen bör komma till klart uttryck i lagtexten. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* betonar vikten av att det blir fullt klarlagt i vilken utsträckning HD äger meddela prövningstillstånd på andra grunder än parten åberopat.

Den föreslagna skyldigheten att ange dispensgrunderna har däremot starkt kritiserats av *HD:s ledamöter* som anför att kommitténs ståndpunkt står i strid bl. a. mot officialprincipen i brottmål. Om exempelvis en tilltalad, som av hovrätt fällts till ansvar för stöld, fullföljt talan under åberopande endast av målets prejudikatintresse för gränsdragningen mellan stöld och snatteri, men målet befinnes sakna prejudikatintresse, ger den av kommittén förutsatta ordningen till resultat att prövningstillstånd skall vägras, fastän brottet enligt vad utredningen visar är preskriberat eller det ådömda straffet vida överstiger vad som för liknande fall brukar tillämpas i praxis. En ordning med sådana konsekvenser kan inte förordas. Kommitténs ståndpunkt är inte heller förenlig med vad som gäller rörande den omfattning i vilken HD har att självant beakta rättegångsfel i lägre instans. Även dispensskäl av resningsnatur måste kunna beaktas oberoende av om de åberopats av klaganden. Någon ovillkorlig skyldighet för klaganden att specificera de dispensskäl han åberopar kan heller inte lämpligen föreskrivas. Underlåter klaganden att klargöra sina dispensskäl, bör därför annan åtgärd inte komma ifråga än att dispensansökan avslås, om det ej av det föreliggande materialet framgår, att målet har prejudikatintresse eller att annars tillräckliga skäl för prövningstillstånd föreligger.

Avskaffande av reglerna om summa och poena revisibilis anses av flertalet remissinstanser som yttrar sig om detta vara en naturlig och logisk konsekvens av den föreslagna begränsningen i fullföljdsrätten. *Nedre justitierevisionen* menar att bestämmelserna under senare tid knappast har haft någon begränsande effekt på antalet fullföljda mål och endast sällan kommit att från prövningstillstånd avskära ett mål som annars skulle ha dispenserats. *Hovrätten för Västra Sverige* anför att vissa mål med nuvarande bestämmelser kan uteslås från prövningstillstånd på grund av revisibilisreglerna, trots att utgången i hovrätten på ett anmärkningsvärt sätt avviker från rådande praxis. Kommitténs förslag torde innebära att sådana mål skall kunna prövas av HD och detta är ur rättssäkerhetssynpunkt en icke obetydlig vinning. I *LO:s* yttrande framhålls att reglerna ur såväl allmän demokratisk som rättssäkerhets-

synpunkt alltid framstått som olustiga och otidsenliga inslag i den svenska rättegången.

JK och *hovrätten för Nedre Norrland* vill däremot behålla revisibilisreglerna. Enligt *JK:s* mening torde den begränsningseffekt kommittén ansett sig kunna räkna ut i förening med de förenklade handläggningsmöjligheter som revisibilisreglerna erbjuder *HD* vara av värde. Regler-
nas effekt kan ökas genom en anpassning av värdegränserna till ändrade förhållanden. *Hovrätten* ifrågasätter om inte förtänksamheten bjuder att revisibilisreglerna bibehålls, åtminstone till dess erfarenhet har vunnits av den tänkta dispensgrundens återverkan på fullföljdsfrekvensen. Det måste enligt *hovrätten* vara till fördel att från fullföljd avskära bagatellmål och andra mål i vilka intresset av annan dispens än prejudikatdispens varken ur allmän eller enskild synpunkt får anses särskilt starkt.

Förslaget om avskaffande av nedsättningsskyldigheten har godtagits av alla remissinstanserna. Det framhålls att reglerna är otidsenliga och att reformen innebär en lättnad i arbetsbördan både i hovrätterna och i provningsavdelningen. *Nedre justitierevisionen* anför att reformen är ägnad att avlägsna en för rättsmedvetandet stötande formalitet och torde bespara både parter och domstolar åtskillig onödig tankemöda. *Hovrätten för Övre Norrland* föreslår att ändringen snarast genomförs, oavsett den vidare behandlingen av kommitténs övriga förslag.

Domstolskommitténs förslag att upphäva den särskilda omröstningsregeln i 3 kap. 7 § RB har godtagits eller lämnats utan erinran av nästan alla remissinstanser. Ändringen har allmänt betraktats som en konsekvens av ändringsdispensens avskaffande. *HD:s ledamöter* förklarar att de tillstyrker förslaget också med den jämkning av dispensreglerna som de föreslår. *Hovrätten för Västra Sverige* finner det däremot motiverat att bibehålla omröstningsregeln för sådan dispens som ej avser prejudikatintresse. Det borde räcka att en enda ledmot finner sådan kvalificerad dispensanledning föreligga, som kommittén förutsätter, för att provningstillstånd skall beviljas. Också *länsstyrelsen i Jönköpings län* uttalar tvekan om lämpligheten av att avskaffa regeln.

Alla remissinstanser som yttrat sig över förslaget att provningstillstånd skall kunna begränsas till viss del av målet har biträtt förslaget, som anses medföra processekonomiska fördelar. *HD:s ledamöter* framhåller dock att ett genomförande av förslaget inte kan väntas medföra någon mera påtaglig arbetslättnad. Partiellt provningstillstånd kan nämligen meddelas endast då en del av målet går att avgöra för sig. Institutet får närmare utformas i rättspraxis under noggrant övervägande i varje enskilt fall av de konsekvenser en tillämpning kan få i skilda hänseenden. Också *nedre justitierevisionen* förutsätter att regeln endast sällan kan komma att tillämpas. Beslutet måste utformas så, att några svårigheter inte uppkommer vid verkställighet av den del av hovrättens dom eller beslut som skall stå fast. *Svea hovrätt* anför att begränsat provningstill-

stånd alltid torde vara uteslutet i brottmål, om påföljd skall bestämmas gemensamt för samtliga av ansvarsfrågan omfattade brott. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* menar däremot att prövningstillstånd också i detta fall bör kunna begränsas till något eller några brott. Motsvarande situation förekommer ju när talan fullföljts endast beträffande vissa gärningar men påföljden bestäms gemensamt för den samlade brottsligheten.

En annan fråga som aktualiserats under remissbehandlingen är frågan om omedelbar verkställighet av hovrätts dom i brottmål. *RÅ* framhåller att frågan om en begränsning av möjligheten att få mål prövade av HD också har en kriminalpolitisk aspekt. Påföljden bör komma så snabbt som möjligt efter brottet. I viss utsträckning har domstol tillagts befogenhet att förordna om omedelbar verkställighet av sådana påföljder som ungdomsfängelse och anstaltsbehandling i samband med skyddstillsyn. Det förtjänar övervägas att nu öppna möjlighet för hovrätt att även beträffande övriga frihetsberövande påföljder förordna om verkställighet utan hinder av att domen inte vunnit laga kraft. *Föreningen Sveriges åklagare* framför liknande synpunkter och tillägger att en sådan kriminalpolitiskt välmotiverad bestämmelse också är ägnad att understryka HD:s exklusiva ställning i instansordningen samt att motverka okynnesöverklaganden. *1968 års brottmålsutredning* och *trafikmålskommittén* för fram samma förslag men ifrågasätter om det inte vore lämpligt att intill dess närmare erfarenheter vunnits rekommendera att sådant förordnande endast bör ges om hovrätten fastställt underrättens dom och avgörandena i bägge fallen varit enhälliga.

I ett par yttranden berörs HD:s ställning i specialmål. *Lantmäteristyrelsen* crinrar om att fastighetsbildningsmålen och vissa andra mål av fastighetsrättslig art redan handlagts i en förrättningsinstans när de tas upp av den första domstolsinstansen. I dessa fall finns det därför särskild anledning att begränsa rätten att fullfölja talan till högsta domstolen. *Sjölagskommittén* säger att det i fråga om egentliga sjörättsmål inte torde föreligga några från allmänna rättegångsmål avvikande synpunkter. En särställning intar emellertid dispaschmålen. Dispaschärenden avgörs av dispaschör som f. n. finns i Stockholm och Göteborg. Talan mot dispasch förs genom klander hos rådhusrätterna i Göteborg och Stockholm. Från rådhusrätt fullföljs dispaschmålen direkt till HD utan prövningstillstånd. *Sjölagskommittén* anser det i och för sig knappast motiverat att undanta dispaschmålen från de allmänna reglerna för fullföljdstillstånd. Detta torde förutsätta att för dispaschmålen tillämpas den vanliga instansordningen.

2.5 Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis

2.5.1 Gällande rätt

I RB finns särskilda bestämmelser som begränsar parts rätt att fritt införa nytt processmaterial i överrätt. Begränsningarna tar endast sikte på tvistemålen. När det gäller brottmålen föreligger däremot med hänsyn till straffrättskipningens särskilda karaktär inte något hinder mot att i högre instans åberopa omständigheter eller bevis som inte tidigare förebragts. I fråga om tvistemålen föreskrivs i 50 kap. 25 § tredje stycket RB att part i hovrätten ej må till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan antas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Det är alltså motparten som har bevisbördan för det subjektiva rekvisitet, men det räcker att det otillbörliga syftet eller vårdslösheten görs antagliga. För rättegången i HD gäller enligt 55 kap. 13 § RB en för klaganden väsentligt strängare regel. Parten får inte till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis som ej tidigare förebragts, om han inte gör sannolikt att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. I fråga om kvittningsyrkande som framställts först i hovrätt eller i HD gäller en särskild regel.

I förarbetena till RB framhålls beträffande nytt material i hovrätt, att en begränsning av parts rätt att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis återverkar på underrättsförfarandet eftersom den medför att parterna redan i underrätten lägger ned större omsorg på utredningen. Underrättens avgörande blir genom detta mer tillförlitligt och fullföljdsbehovet blir mindre. Å andra sidan är det önskvärt att man undviker för stor vidlyftighet i fråga om utredningen i underrätt. Av parten krävs enligt gällande rätt inte mer än att han åberopar allt som från hans sida kan antas vara behövligt för frågans bedömande. Om underrätten sedan finner att de åberopade omständigheterna eller bevisen inte räcker, har parten rätt att fullständiga utredningen i hovrätten. Begränsningar i denna rätt gäller endast vid grov vårdslöshet eller otillbörligt syfte. Otillbörligt syfte föreligger inte bara då parten har velat förhåla rättegången eller överrumpla motparten utan också i andra fall, då han genom att innehålla något material har försökt att skaffa sig en processuell fördel. Däremot är det inte otillbörligt att en part, som kan åberopa flera grunder och haft skälig anledning att anta att en av dessa skulle räcka för bifall till hans talan, åberopar annan grund i hovrätten när hans talan ogillats i underrätten. Om parten först genom underrättens dom har fått klart för sig vilka omständigheter underrätten anset avgörande för utgången, har han också rätt att ta hänsyn till detta vid fullföljden i hovrätt. Liknande överväganden gäller beträffande bevisningen. Bestämmelsen innebär sålunda inte att parterna i underrätten tvingas förebringa allt

material som kan tänkas nödvändigt. Den som med skäl har kunnat utgå från att den bevisning han åberopat skulle räcka men tagit fel får därför åberopa ny bevisning i hovrätten. Vid riksdagsbehandlingen 1942 underströk första särskilda utskottet vikten av att bestämmelsen tillämpades med stor försiktighet så att inte den materiella rätten riskerades. Det borde enligt utskottet inte krävas att parten skall visa, att han inte tidigare kunnat åberopa omständigheten eller beviset. Om underlåtenheten berott på bristande insikt hos honom, skall det inte utgöra hinder mot att senare åberopa materialet.

När det gäller rätten att i HD införa nytt processmaterial har en väsentlig skärpning ansetts befogad. Detta motiveras av att parterna haft möjlighet att i två instanser framföra sin utredning och av önskvärdheten av att inte rättegången förrycks genom att nytt material i stor utsträckning framläggs först i den högsta instansen. Parten måste göra sannolikt, att han inte kunnat åberopa materialet vid lägre rätt eller att han i övrigt haft giltig ursäkt att ej göra det. Fullständig bevisning krävs alltså inte för att parten varit förhindrad att förebringa materialet i lägre rätt. Det är tillräckligt att hans påstående görs sannolikt.

Vid sidan av de nämnda bestämmelserna bör nämnas ytterligare några bestämmelser som syftar till, att parterna skall redovisa sitt processmaterial i tid. I 43 kap. 10 § RB finns en regel om avvisning av processmaterial i underrätt. Om part vid huvudförhandlingen ändrar tidigare uppgift eller gör tillägg till den eller om han åberopar omständighet eller bevis som inte uppgetts före huvudförhandlingens början, kan rätten lämna det nya processmaterialet utan avseende, om det kan antas att partens förfarande skett för att förhala rättegången eller att överrumpla motparten eller annars i otillbörligt syfte. I detta fall tillmäts inte grov vårdslöshet någon betydelse. Uppsätligt handlande krävs. Motparten måste göra antagligt att otillbörligt syfte förelegat, om det inte framgår av omständigheterna. Bestämmelsen äger enligt 50 kap. 15 § RB motsvarande tillämpning i hovrätt. Medan 50 kap. 25 § tredje stycket RB reglerar frågan om parten överhuvudtaget får åberopa nya omständigheter och bevis i hovrätten, tar sålunda reglerna i 43 kap. 10 § och 50 kap. 15 § RB sikte på fall då detta visserligen får ske, men parten i överrumplingssyfte eller annat otillbörligt syfte underlåter att nämna det nya materialet i vadeinlagen eller under skriftväxlingen i övrigt och för fram det först vid huvudförhandlingen.

Gällande bestämmelser ger också möjlighet till rättegångskostnads-sanktioner mot part, som skadar sin motpart genom vårdslös processföring. Enligt 18 kap. 6 § RB är nämligen part, som genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller i annat avseende genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett uppskov i målet eller i övrigt vållat kostnad för motparten, skyldig att ersätta sådan kostnad, oavsett hur rättegångskostnaden skall bäras i övrigt. Bestäm-

melsen är enligt 18 kap. 15 § RB tillämplig också vid fullföljd till högre rätt. Bestämmelsen kan medföra skyldighet för part, som vinner i högre rätt på grund av utredning eller bevisning som han försummat att åberopa i lägre rätt, att ersätta motpartens rättegångskostnader i den högre rätten.

2.5.2 Domstolskommittén

Kommittén framhåller att frågan i vilken utsträckning part i tvistemål skall få åberopa nya omständigheter eller bevis i överrätt främst bör bedömas utifrån två synpunkter. Dels måste hänsyn tas till det allmänna önskemålet att rättegången skall vara inte bara säker utan också snabb och billig, dels måste beaktas huruvida möjligheten att åberopa nya omständigheter och bevis överensstämmer med gällande instansordning. Å ena sidan är det angeläget att materiellt riktiga avgöranden kan uppnås i överrätt utan hinder av begränsningar i möjligheten att åberopa ny utredning och att part inte i onödan hindras lägga sin processföring på sätt som av processökonomiska skäl befinnes mest fördelaktigt. Å andra sidan är det angeläget att all behövlig utredning förebringas redan i första instans. Tillämpas inte denna princip, kommer nämligen instansordningen att åsidosättas. Rättegångens tyngdpunkt förskjuts från den lägre till den högre instansen. Rättegången i underrätt får i många fall karaktären av förberedelse till rättegången i överrätt. I den högre rätten åberopas nya omständigheter och bevis i sådan utsträckning att man ofta inte längre kan säga att underrätt och överrätt dömt i samma mål. Följden av en ändring i hovrätten blir lätt att underrättsprocessen framstår som mindre säker än den i själva verket är. Underrätternas ställning i domstolsväsendet försvagas. Till detta kommer att en alltför vidsträckt möjlighet att åberopa ny utredning i överinstans kan leda till praktiska olägenheter genom att fullföljden till den högre instansen medför större processkostnader och ökad tidsutdräkt för parterna.

Kommittén slår fast att möjligheten att åberopa nytt material bör stå öppen endast om bärande skäl föreligger. Den nuvarande regleringen anges inte fylla det kravet. Tillflödet av ny utredning till hovrätten har i stället i praktiken blivit i det närmaste obegränsat. Det beror på att bestämmelsen på grund av sin avfattning så gott som aldrig tillämpas. Domstolarna har av naturliga skäl visat stor återhållsamhet, när det gäller att stämpla ett syfte som otillbörligt eller en vårdslöshet som grov. Inte heller parterna har velat åberopa bestämmelsen i nämnvärd omfattning. Stadgandet har därför inte fått den spärrande effekt som åsyftats.

För att komma till rätta med olägenheterna anser kommittén det vara önskvärt med en regel för avvisning av nytt material, även om partens vårdslöshet inte kan betecknas som grov. Den för rättegången i HD gällande bestämmelsen att part inte får åberopa nya omständigheter eller bevis, om han inte gör sannolikt att han inte kunnat åberopa omständig-

heten eller beviset vid lägre rätt eller han eljest haft giltig ursäkt att inte göra det, bör i det sammanhanget beaktas. En liknande regel, möjligen något mindre restriktiv, bör enligt kommittén införas i hovrättsprocessen. Kommittén föreslår att bestämmelsen i 50 kap. 25 § tredje stycket RB skärps på det sättet, att part inte tillåts att till stöd för sin talan i hovrätt åberopa omständighet eller bevis som inte tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och godtagbara skäl saknas för hans underlåtenhet att göra det.

Genom den föreslagna lydelsen vill kommittén framhäva det syfte som ligger till grund redan för nuvarande bestämmelse, nämligen att förmå parterna att redan i underrätten åberopa allt som från deras sida kan behövas för målets bedömning. Vid tillämpningen måste beaktas att parterna i hovrätt fått sin sak tidigare behandlad i endast en instans medan processen i HD föregåtts av prövning i två instanser. Denna skillnad bör leda till att vad som i hovrättsprocessen skall anses vara godtagbara skäl ges ett vidare utrymme än det som är giltig ursäkt i rättegången i högsta domstolen. Godtagbara skäl bör anses föreligga om det nya materialet trots rimliga och i god tid före huvudförhandlingen i underrätt företagna undersökningar först senare blivit bekant för parten. Det samma bör gälla om parten efter välgrundade processekonomiska överväganden funnit lämpligt att av flera möjliga grunder eller invändningar åberopa endast den som enligt hans uppfattning sannolikt leder till att han vinner processen. Oaktsam processföring kan heller inte anses föreligga om parten inte redan i första instans insett eller rimligen bort insett betydelsen av en omständighet eller ett bevis. Det kan inte krävas av en part att han skall behöva ta hänsyn till varje tänkbar möjlighet till rättslig bedömning av tvisten och åberopa den därför erforderliga utredningen. Underlåtenhet att åberopa material som är av betydelse endast med utgångspunkt från en inte särskilt näraliggande rättsuppfattning bör sålunda i allmänhet inte kunna läggas parten till last.

Vad kommittén nu anför om den föreslagna regelns tillämpning avser dispositiva mål. Om målet är indispositivt och det alltså åligger rätten att ex officio beakta den nya utredningen bör avvisning av det nya materialet inte ske, trots att part av oaktsamhet underlåtit att åberopa omständighet eller bevis.

2.5.3 Remissyttrandena

Det stora flertalet remissinstanser har anslutit sig till kommitténs förslag eller lämnat det utan erinran. En hovrätt, flera underrätter och några fackliga organisationer har dock motsatt sig ändring.

När man godtagit förslaget har man i allmänhet betonat vikten av att instansordningens princip inte rubbas och att rättsskipningens tyngdpunkt förblir i underrätten. *Nedre justitierevisionen* framhåller exempelvis att om hovrätterna skall kunna på rätt sätt fullgöra sin uppgift som

fullföljdsinstans är det viktigt, att deras befattning med de överklagade målen i största möjliga utsträckning får karaktären av en verklig överprövning av underrättens avgörande. Detta syfte främjas av den föreslagna reformen. *Rådhusrätten i Göteborg* har, särskilt i mera svårbedömbara dispositiva tvistemål, gjort den erfarenheten att parterna är obenägna att införa allt material i underrättsprocessen. Inte sällan låter man utgången i underrätten få visa vilken processuppläggning och utredning som målet egentligen kräver. Tyngdpunkten i processen förläggs därför ibland till hovrätt. *Häradshövdingen i Svartlösa domsaga* anför att det bl. a. i expropriationsmål har visat sig att anledning föreligger att införa sådana restriktioner som nu föreslås. Erfarenheten att parterna väntar till hovrätt med att åberopa utredning delas dock ej av alla domstolar som yttrat sig. *Rådhusrätten i Malmö* har sålunda tvärtom den erfarenheten, att parterna regelmässigt bjuder till helhjärtat redan i första instans.

I åtskilliga yttranden varnas för faran att den föreslagna ändringen leder till fler materiellt felaktiga avgöranden. Denna synpunkt åberopas vanligen av de instanser som avstyrker förslaget. Ett annat skäl till avstyrkande är det att förslaget medför risk för att alltför vidlyftig utredning dras in i målet vid underrätten. *Hovrätten för Nedre Norrland* ifrågasätter om det är lämpligt att föreskriva att utredning som utan giltigt skäl åberopas först i hovrätt skall avvisas, med tanke på att det är fråga om omständigheter eller bevis som är av betydelse i målet. Annan utredning avvisas enligt 35 kap. 7 § RB. Det är förståeligt om en domstol för att nå materiellt riktiga resultat är benägen till den största återhållsamhet med avvisning. *Mellersta Värends domsagas häradsrätt* framhåller också att omsorgen om att domarna blir materiellt riktiga bör väga tyngre än hänsynen till att hovrätten inte betungas med prövning av omständigheter eller bevis, som en part av okunnighet eller en viss vårdslöshet underlåtit att åberopa vid underrätten. Från något håll betonas att detta är särskilt betydelsefullt om hovrätten i praktiken blir sista instans. Samma bedömning gör *Norra Asbo domsagas häradsrätt*, *Torna och Bara domsagas häradsrätt* och *Bodens domsagas häradsrätt*. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser det tveksamt om olägenheterna av de hittillsvarande förhållandena verkligen är så stora, att de bör föranleda föreslagen lagändring. Förslaget innebär en synnerligen betydande ändring i de principer, som ligger till grund för gällande ordning. Regeln skulle bli svår att tillämpa och det är inte uteslutet, att olikartad praxis efter hand skulle uppstå inom hovrätterna. Parten kommer nog så gott som alltid att försvara sitt förfarande under hänvisning till processekonomiska överväganden. Det måste ofta bli ytterligt vanskligt för hovrätten att sätta sig in i den situation som förelegat när sådana överväganden gjorts och pröva hållbarheten av dessa. Regeln skulle antagligen komma att tillämpas tämligen restriktivt men ofta försätta hovrätten i brydsamma

situationer. *Aska, Dals och Bobergs domsagas häradsrätt* befarar att man kanske i gengäld får underlätta parts möjlighet att få resning.

Några remissinstanser sätter i fråga om det inte skulle vara möjligt att i högre grad än nu hindra försumlig processföring genom rättegångskostnadssanktioner. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* hänvisar till möjligheten att ålägga vinnande part i hovrätt att ersätta motparts rättegångskostnader, om han vunnit i den högre rätten på grund av utredning eller bevisning som han försummat att förebringa i lägre rätt. Man tillägger att synpunkter av denna art endast sällan torde ha legat till grund för hovrätternas avgörande av kostnadsfrågor. Någon radikal ändring torde heller inte kunna komma i fråga utan ett ställningstagande av de lagstiftande organen. *Hovrätten för Nedre Norrland* frågasätter om inte sanktioner genom fördelningen av rättegångskostnaderna skulle få en större effekt än såväl den nu gällande som den av kommittén föreslagna regeln. Ur materiellträttslig synpunkt tycks den i varje fall vara mera tillfredsställande.

Enligt förslaget krävs det för att part först i hovrätt skall få åberopa omständighet eller bevis som tidigare kunnat åberopas, att han haft godtagbara skäl för sin underlåtenhet att göra detta i underrätten. Flera remissinstanser diskuterar innebörden av begreppet godtagbara skäl. *Svea hovrätt* hänvisar till kommitténs uttalande att det inte föreligger oaktsam processföring, om part inte redan i första instans bort inse betydelsen av omständigheten eller beviset. Det bör enligt hovrättens mening klarläggas om denna bedömning skall ske objektivt, om part alltså kan lastas för att han saknar ombud eller har ett dåligt ombud. *Göta hovrätt* och *Västerviks domsagas häradsrätt* ifrågasätter om man inte bör för hovrätts vidkommande lämna samma föreskrifter som enligt 55 kap. 13 § RB gäller för HD. Den föreslagna bestämmelsen skiljer sig nämligen till sin innebörd knappast från vad som nu gäller för HD. *Rådhusrätten i Malmö* kan inte inse fördelen med olika ordval. Den skilda tolkning som kommittén förordar skulle erhållas även med likalydande ordval. Vad som är godtagbara skäl i hovrätten behöver inte vara det i högsta domstolen. *Bollnäs domsagas häradsrätt* menar att det också materiellt sett saknas anledning ge större möjligheter att åberopa nya omständigheter eller bevis i hovrätt än i högsta domstolen. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser däremot att det finns skäl att göra skillnad med hänsyn till att processen i högsta instans har föregåtts av prövning i två instanser. *Hovrätten för Västra Sverige* ger uttryck åt samma uppfattning. *Advokatsamfundet* vill i så måtto skärpa bestämmelsen, att den åberopande parten skall vara skyldig att redan i underrätten ange sina skäl för underlåtenheten att åberopa omständigheten eller beviset.

Rådhusrätten i Malmö föreslår ändring i 43 kap. 10 § RB så att lagrummet kommer att ansluta sig till den föreslagna formuleringen av 50 kap. 25 § tredje stycket. I sin nuvarande utformning är bestämmel-

sen ett verkningslöst redskap i domstolens hand och bestämmelsen har, såvitt kunnat utrönas, aldrig blivit tillämpad vid rådhusrätten. Detta har berott på att rätten tvekat när det gällt att finna täckning för rekvisitet "otillbörligt syfte". Missriktade kollegiala hänsyn partsombuden emellan har också bidragit. Om lagrummet ändrades skulle underrätterna få avsevärt ökade möjligheter att komma till rätta med parter som är obenägna att före huvudförhandlingen ge motsidan och därmed även rätten någon insyn i hur man avser att föra exempelvis bevisningen i målet. Rätten skulle på ett helt annat sätt än nu kunna sätta makt bakom orden när det gäller att övertyga en part om hans skyldighet att i positiv anda medverka till att ett mål blir avverkat utan onödig omgång.

I två remissyttranden tar man upp frågan om återförvisning av målet till underrätt. *JK* anför att det för det fall åberopande inte kunnat ske förrän i överrätt och processmaterialet måste beaktas kan ifrågasättas, om inte möjlighet bör tilläggas överrätt att återförvisa målet till underrätt för förnyad prövning. Samma behov av återförvisning kan uppkomma om underrätt ogillat en talan p. g. a. för sen reklamation eller därför att preskription inträtt, men överrätt kommer till annan uppfattning i dessa frågor. Överrätten bör då kunna meddela ett avgörande i reklimations- eller preskriptionsfrågan och visa målet åter till underrätten för prövning i de delar som denna inte haft anledning att ta ställning till. Också *nedre justitierevisionen* finner det lämpligt att återförvisning sker i sådana fall. Rättspraxis lämnar också åtskilliga exempel på att överrätt i sådant fall återförvisat målet, även om domvillan ej kan anses ha förelupit. Ett sådant förfarande är ägnat att förstärka instansordningsprincipen men kan å andra sidan fördröja och fördyra rättegången. Frågan om lagreglering av detta återförvisningsinstitut borde uppmärksammas.

Några remissinstanser, bland dem *Göta hovrätt* och *hovrätten över Skåne och Blekinge*, har betonat att lagtexten bör ges sådan utformning att det framgår att den föreslagna regeln inte har tillämpning på indispositiva mål.

2.6 Processledning

2.6.1 Gällande rätt

Enligt 43 kap. 4 § och 46 kap. 4 § RB skall rätten vid huvudförhandling vaka över att ordning och reda iakttas vid handläggningen. Rätten har vidare att se till att målet blir uttömmande behandlat och att det inte i målet dras in något som ej är av betydelse. Genom frågor och erinringar skall rätten söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden.

Motsvarande bestämmelse finns inte beträffande den förberedelse

som måste föregå huvudförhandling i tvistemål. Syftet med förberedelsen är enligt 42 kap. 6 § andra stycket RB att målet därunder skall beredas så, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

Detta innebär i första hand, att klarhet skall vinnas rörande parternas ståndpunkter, de omständigheter de åberopar, i vad mån de bestrider motpartens påståenden och uppgifter samt vilka bevis de på varje punkt vill åberopa. Vidare skall bevisupptagningen förberedas så att all bevisning om möjligt kan förebringas vid huvudförhandlingen. Frågor om processföresättningsreglerna skall om möjligt prövas. Förberedelsens syfte är endast att möjliggöra koncentration av huvudförhandlingen, inte att utgöra underlag för målets avgörande.

2.6.2 Domstolskommittén

Kommittén framhåller att den föreslagna åtstramningen av möjligheterna att förebringa nytt material i hovrätt måste få återverkningar på underrättsprocessen. Det blir än angelägnare än tidigare att klarhet vinnas redan i första instans om de för målet relevanta tvistefrågorna, parternas ställningstagande till dessa samt de skäl och den utredning de vill åberopa härför så att det kan förhindras att en oklar eller ofullständig uppläggning av målet i underrätten ger anledning till fortsatt rättegång i högre rätt. Uppnåendet av detta syfte är i mycket beroende av den materiella processledningen under målets förberedelse i underrätten. Enligt gällande rätt har bestämmelser om den materiella processledningen tagits upp endast bland reglerna om huvudförhandling. Vad där föreskrivs om den materiella processledningen torde i viss utsträckning ha vunnit analogisk tillämpning i fråga om förberedelsen. Med hänsyn till vikten av att en aktiv processledning från rättens sida kommer till stånd redan under förberedelsen, föreslår emellertid kommittén att i anslutning till bestämmelsen i 42 kap. 6 § andra stycket RB angående förberedelsens syfte tas in föreskrift om att rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen anger allt som de vill åberopa i målet samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

2.6.3 Remissyttrandena

Det stora flertalet remissinstanser har tillstyrkt förslaget eller lämnat det utan erinran. Den föreslagna bestämmelsen anses allmänt inte innebära annat än ett lagfästade av den praxis som sedan länge funnits.

Hovrätten för Västra Sverige framhåller att den föreslagna ändringen är mycket angelägen. En aktiv processledning kan minska behovet av att i hovrätten åberopa nya omständigheter och bevis och minska riskerna för missförstånd angående de omständigheter som parterna åberopar. Rådhusrätten i Borås tillstyrker ändringen därför att den enligt rådhus-

rättens bedömning ger ett ökat stöd för domstolarnas verksamhet under förberedelsen i tvistemål.

I några yttranden betonas att processledningen måste utövas med varsamhet i dispositiva mål och att den nya regeln självfallet inte får uppfattas så, att domstolen får åsidosätta den opartiskhet som en domstol alltid bör visa mot parterna. *Ystads domsagas häradsrätt* hyser farhågor för att den föreslagna bestämmelsen kan inbjuda till den tolkningen att rätten i dispositiva tvistemål skall efterlysa grunder och invändningar som parterna inte självant åberopar. Att detta inte är meningen bör på ett eller annat sätt klargöras. Farhågorna delas av *rådhusrätten i Malmö*.

De remissinstanser som avstyrkt har åberopat olika skäl. *Svea hovrätt* och *hovrätten för Nedre Norrland* menar att det föreslagna tillägget torde framgå redan av nu gällande lagstiftning, varför någon ändring inte behövs. *Göta hovrätt* anser ändringen onödig, eftersom syftet med hela förberedelsen är just det som anges i förslaget. Det nya innehållet i stycket kan få icke avsedda verkningar, eftersom det kan leda till en — särskilt i dispositiva tvistemål — alltför stark processledning. *Rådhusrätten i Motala* anser att det för undvikande av en utveckling mot en alltför inkvisitorisk processledning i dispositiva mål är lämpligt att i vart fall orden "eller erinringar" och "eller ofullständighet" utgår ur det föreslagna tillägget till paragrafen. *Bollnäs domsagas häradsrätt* erinrar om att den materiella processledningen många gånger ställer stora krav på domaren beträffande inte endast juridiska kunskaper utan även praktisk förfarenhet, fantasi och förmåga att snabbt uppfatta skiljaktigheter mellan parternas anföranden. Detta måste beaktas av hovrätterna vid tillämpningen av de regler, som gäller inskränkningar i rätten att i hovrätt åberopa omständighet eller bevis som ej tidigare förbragts. *Ingelstads och Järrestads domsagas häradsrätt* ifrågasätter om inte med den föreslagna bestämmelsen någon begränsning bör införas i den nuvarande behörigheten för tingsnotarie att handlägga vissa dispositiva tvistemål vid förberedelse och vid huvudförhandling i samband med förberedelsen.

Frågan om handläggning av till rätten hänskjutna mål om lagsökning och betalningsförelägganden tas upp av *den sistnämnda häradsrätten*, som pekar på att sådana mål enligt 32 § lagsökningslagen (1946: 808) får omedelbart utsättas till huvudförhandling, om förberedelse ej finnes erforderlig. Häradsrätten ifrågasätter, om inte den föreslagna ändringen påkallar viss modifiering även i 32 § lagsökningslagen. De mål som där avses torde nämligen blott i undantagsfall redan efter den summariska skriftliga processen vara erforderligt förberedda enligt de krav, som ställs i 42 kap. 6 § RB i föreslagen lydelse.

2.7 Mellandom

2.7.1 Gällande rätt

Gällande rätt medger att domstols avgörande i sakfrågan i viss utsträckning delas upp på olika domar. Detta sker genom mellandom eller deldom. Bestämmelser om detta finns i 17 kap. 4 och 5 §§ RB. Skillnaden mellan de båda typerna av partiella avgöranden är främst den, att mellandomen till skillnad från deldomen har prejudiciell betydelse i återstoden av målet. Genom deldomen avgörs ett av flera käromål, som är fristående från varandra i den meningen, att avgörandet av ett käromål inte ändrar grunden för avgörandet av de andra. Mellandom meddelas däremot i en fråga, av vars prövning målet i övrigt beror. Deldom och mellandom vinner laga kraft och kan överklagas som andra domar. När rätten meddelar mellandom kan den enligt 17 kap. 5 § tredje stycket RB förklara målet i övrigt vilande till dess domen vunnit laga kraft.

Enligt 17 kap. 5 § RB kan mellandom meddelas i tre fall. I paragrafens första stycke nämns först det fallet att i samma rättegång handläggs dels talan om fastställelse huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och dels talan vars prövning beror därav. Exempel på detta är att talan samtidigt förs om fastställelse av giltigheten av ett hyresavtal och om skyldighet för svaranden att betala hyra för viss del av hyrestiden eller om bättre rätt till fast egendom och om ersättning för skog, som har avverkats på egendomen. Särskild dom kan då meddelas över fastställsetalan. Om fastställsetalan väckts av ena eller av andra parten, är i detta sammanhang utan betydelse.

Även om båda käromålen avser fullgörelse kan mellandom meddelas enligt 17 kap. 5 § första stycket RB. Förutsättningen är att prövningen av viss talan beror på annan talan som handläggs i samma rättegång. Som exempel kan nämnas att en borgenär för talan både mot huvudgäldenären och mot en borgensman. Om talan mot huvudgäldenären ogillas genom lagkraftätagande mellandom, går ju borgensmannen fri.

Den nu berörda möjligheten till mellandom tar i övrigt sikte på sådana fall, då talan mot eller av tredje man om återgångskrav, skadestånd eller annat dylikt enligt 14 kap. 5 § RB väckts till gemensam handläggning med huvudmålet.

I de fall som avses i 17 kap. 5 § första stycket RB bestämmer rätten oberoende av parts yrkande, om mellandom skall meddelas eller inte. Dessa fall överensstämmer såtillvida med deldomsfallen, att det i samma rättegång föreligger två eller flera särskilda käromål som kan särskiljas och att ett av dem bryts ut och görs till föremål för särskild dom. Vad som gör att de hänförs till mellandomsfallen är det tidigare nämnda kriteriet, att avgörandet har prejudiciell betydelse för bedömningen av återstående käromål.

I 17 kap. 5 § andra stycket RB behandlas frågan om mellandom när

endast ett käromål föreligger. Detta torde vara det i praktiken vanligaste fallet. Om käranden i ett mål yrkar att svaranden skall fullgöra något, exempelvis utge skadestånd, och både skyldigheten att fullgöra och fullgörelsens storlek är omstridda, kan i vissa fall mellandom meddelas över skyldigheten att fullgöra. Förutsättningen är att part har begärt det och att det finnes lämpligt med hänsyn till utredningen. Mot kärandens bestridande får det inte ske utan synnerliga skäl.

Bestämmelsen har sin största betydelse i skadeståndsmål. Den motive-ras främst av processekonomiska skäl. Om rätten finner att skadestånds-skyldighet inte föreligger, blir utredning om beloppets storlek överflödig. Målet i övrigt kan och bör vanligen förklaras vilande till dess mellando-men över fullgörelseskyldigheten vunnit laga kraft. Genom mellando-men vinns den fördelen att bevisning i fråga om storleken av det yrkade beloppet inte behöver tas upp i någon instans förrän det slutgiltigt fast-ställts att skadeståndsskyldighet föreligger och att bevisningen i sådant fall alltid tas upp i underrätten.

För att mellandom skall kunna meddelas förutsätts som nämnts att det med hänsyn till utredningen är lämpligt, att frågorna om skyldighe-ten att fullgöra och fullgörelsens storlek avgörs var för sig. Detta är i synnerhet fallet då endast den senare frågan kräver omfattande bevis-ning. När samma vittnen och sakkunniga åberopas om både grunden för anspråket och dess belopp, medför en uppdelning av målet, att hand-läggningen blir betungande och onödigt dyr. Om utredningen i någon större omfattning är gemensam för de olika frågorna, skall något särskil-jande därför inte ske. Rätten har att bedöma om mellandom bör med-delas.

Mellandom får meddelas endast om part har begärt det. För karan-dens vidkommande motiveras detta med att han inte mot sin vilja skall behöva uppehållas i realiserandet av sitt anspråk, därför att rättegången uppdelas och de olika domarna görs till föremål för särskild fullföljd. Svaranden fick först genom en lagändring år 1954 rätt att begära mellan-dom beträffande frågan, huruvida fullgörelseskyldighet föreligger eller ej. Det framhölls då att en sådan rätt kunde anses befogad särskilt i en situation då det framstår som i hög grad tveksamt om fullgörelseskyldig-het överhuvudtaget föreligger och utredningen om fullgörelsens storlek kan väntas bli vidlyftig samt käranden inte kan anses solvent för de rätte-gångskostnader han kan förpliktas utge till svaranden. För att hindra att svaranden använder sin rätt i förhållningssyfte föreskrivs som förut nämnts att mellandom mot kärandens bestridande inte får meddelas, om inte synnerliga skäl föreligger.

Av 42 kap. 20 § RB framgår, att rätten kan utsätta särskild huvudför-handling för behandling av fråga, beträffande vilken mellandom får meddelas.

2.7.2 Domstolskommittén

Kommittén anför att de föreslagna ändringarna i fråga om möjlighet att åberopa nya omständigheter och bevis i hovrätt och beträffande den materiella processledningen bör medverka till att prövningen i hovrätten i större utsträckning än nu begränsas till de fall, där klaganden anser underrättens bevisvärdering eller rättsliga bedömning oriktig. Det kan emellertid ligga en fara i att i stället underrättsprocessen blir onödigt vidlyftig. Parterna kan känna sig tvungna att i underrätten förebringa utredning för att styrka grunder eller invändningar, som framstår som förhållandevis mindre betydelsefulla för utgången i målet. En i stort sett lämplig avvägning bör dock bli möjlig med de föreslagna ändringarna. En onödig ansvällning av processmaterialet i underrätten kan dessutom i viss omfattning förebyggas genom anlitande av mellandomsinstitutet. De fall då mellandom f. n. kan meddelas är emellertid begränsade och en vidgad möjlighet till mellandom skulle underlätta genomförandet av den föreslagna ändringen i 50 kap. 25 § tredje stycket RB.

Mellandomsinstitutet sådant det utformats i gällande rätt har ansetts böra tillämpas med återhållsamhet i praxis. Någon extensiv eller analogisk tillämpning av bestämmelserna har ansetts inte böra tillåtas. Praktiskt viktiga fall har på detta sätt kommit att uteslutas från institutets tillämpningsområde. Som exempel nämner kommittén de fallen att en kärande, som för klandertalan mot ett testamente, åberopar i första hand formfel samt i andra hand testators bristande själsförmögenheter eller att en svarande mot ett krav på fullgörelse enligt ett skuldebrev invänder i första hand att fordringen är preskriberad och i andra hand att beloppet är betalt. I båda fallen kan antas att vad parten i första hand hävdar inte kräver någon särskild utredning, medan målet i övrig del kräver prövning av ett omfattande bevismaterial. Om mellandom i dessa fall hade kunnat meddelas avseende den förra tvistefrågan, skulle parterna ha kunnat besparas kostnader för prövningen av den senare tvistefrågan. Liknande situationer kan uppkomma vid fall av invändningar om preklusion eller reklamation.

Avsaknaden av möjlighet till mellandom för sådana fall som de nu nämnda kommer att bli mer kännbar efter den föreslagna ändringen i 50 kap. 25 § RB. En utvidgning av möjligheterna till mellandom skulle då möjliggöra en behövlig sovring av processmaterialet. Ett utvidgat mellandomsinstitut på sätt som motiveras av det anförda har också andra fördelar. Domstolen blir genom mellandomen bunden av utgången i primärfrågan och sedan mellandomen vunnit laga kraft, avskärs möjligheten att åberopa nya omständigheter och ny bevisning i denna del av målet. Därmed kan skapas gynnsamma förutsättningar för förlikning.

Kommittén förordar mot bakgrund av det anförda att möjlighet till skapas att meddela mellandom i alla de fall där detta är lämpligt. Det

måste därvid beaktas, att mellandomsinstitutets väsentliga syfte är att uppnå processekonomiska fördelar. Mellandom bör därför få meddelas endast då det är motiverat utifrån sådana synpunkter.

Möjligheten att vidga mellandomsinstitutet hänger samman med omröstningsreglerna i 16 kap. 2 § RB. Mellandom kan nämligen aldrig avse mindre eller annat än vad som kan uppställas till särskild omröstning. Det måste enligt det nämnda lagrummet vara fråga om en omständighet som är av omedelbar betydelse för utgången. Med detta avses ett s. k. rättsfaktum, dvs. en omständighet, till vilken lagen anknyter en rättsföljd. Den grundläggande förutsättningen för ett utvidgat mellandomsinstitut bör därför ges den innebörden, att mellandom skall kunna meddelas, om part beträffande samma käromål åberopar flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången och som är omtvistade. Mellandomen kan sålunda inte avse enbart frågan om den av parten åberopade omständigheten är för handen utan måste även gälla frågan vilken rättsföljd som denna omständighet skall medföra.

Genom en sådan bestämmelse ges en yttre ram för mellandomsinstitutet. Inom denna bör användningen av mellandom begränsas till de fall då det är motiverat av processekonomiska skäl. Den processekonomiska fördelen med mellandom framträder i allmänhet klart endast när avgörandet av den till särskild prövning upptagna tvistefrågan kan leda till att övriga delar av målet inte behöver tas upp till fortsatt prövning. Mellandom bör därför som regel tillgripas endast när den omständighet det är fråga om kan antas ha den rättsföljden att käromålet antingen bifalles eller ogillas. Vidare bör en förutsättning för uppdelning av målet vara att ett särskiljande av de olika tvistefrågorna är lämpligt med hänsyn till utredningen. Under denna förutsättning innefattar kommittén dels att utredningen beträffande målet i övrigt är av betydande eller kostnadskrävande omfattning, dels att den utredning som behövs för mellandomen i allt väsentligt berör endast ifrågavarande del av målet.

Mellandom innebär inte endast fördelar. I samband med överklagande kan nackdelarna i form av ökade kostnader och tidsutdräkt bli betydande. Bevisningen i de delar av målet som inte prövats kan försämrats. De nackdelar som kan vara förenade med en utvidgad möjlighet till mellandom är i och för sig inte andra eller allvarligare än de som kan följa redan med nuvarande lagstiftning. Man kan emellertid inte bortse från att, om tillämpningsområdet för mellandomsinstitutet vidgas, också utrymmet för de med mellandomen förbundna olägenheterna växer. Kommittén har därför övervägt att ge underrätten befogenhet att med hänsyn till omständigheterna bestämma, om talan mot mellandomen skall få föras särskilt eller endast i samband med det slutliga avgörandet i målet. Detta alternativ avvisas emellertid. Liksom f. n. bör det i stället regelmässigt vara lämpligt, att domstolen förklarar målet vilande till dess mellandomen vunnit laga kraft. De med mellandom förenade allvarli-

gaste olägenheterna kan på detta sätt undvikas. Med hänsyn till de ökade risker som ett utvidgat mellandomsinstitut likväl kan innebära, föreslås emellertid härutöver sådan ändring i nuvarande regler, att det skall krävas synnerliga skäl för att mellandom skall få användas mot endera partens bestridande.

Med åberopande av det anförda föreslår kommittén att i 17 kap. 5 § andra stycket RB tas in en bestämmelse av innebörd att, om beträffande samma käromål är fråga om flera omständigheter, som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, och det med hänsyn till utredningen finnes lämpligt att sådan del av målet avgörs för sig, särskild dom må på parts begäran ges häröver, men att sådan dom mot parts bestridande ej må ges om inte synnerliga skäl föreligger. Den nuvarande bestämmelsen i andra stycket innefattas i denna regel och föreslås utgå.

2.7.3 Remissyttrandena

Förslaget att vidga möjligheterna att använda mellandom har mottagits synnerligen välvilligt. Endast en remissinstans, *Folkungabygdens domsagas häradsrätt*, har ställt sig avvisande med motiveringen att handläggningen av mål i underrätten kunde befaras bli fördröjd. I övriga yttranden betonas ofta att förslaget motsvarar ett länge känt behov. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* finner förslaget vara synnerligen välmotiverat och kunna medföra betydande processekonomiska fördelar, särskilt beträffande vidlyftiga mål. *Stockholms rådhusrätt* framhåller att det är odiskutabelt att ett behov av utvidgade möjligheter till mellandom föreligger. Erfarenheten visar att i vissa fall avsevärda processekonomiska fördelar hade stått att vinna, om mellandom enligt de nu föreslagna reglerna hade kunnat meddelas. *Hovrätten för Övre Norrland* anför att det nuvarande mellandomsinstitutet inte kommit att bli det värdefulla tillskott till den svenska processrätten som lagstiftarna tänkt sig. Anledningen till detta torde vara den mycket snäva begränsningen av tillämpningsområdet men även svårigheterna att avgöra var gränserna går för dess tillåtlighet. I tvacksamma fall har man hellre valt att avstå från utnyttjande av möjligheten än att utsätta sig för risken av återförvisning. Kommitténs förslag öppnar möjligheter att förenkla och förbilliga processen i åtskilliga stora och invecklade mål. *Göteborgs rådhusrätt*, *borgmästarna i rådhusrätterna i Eskilstuna* och *Örebro*, *Sunnervikens domsagas häradsrätt* och *Jämtlands västra domsagas häradsrätt* nämner att det vid domstolen upprepade gånger förekommit mål, i vilka mellandom inte enligt nuvarande bestämmelser kunnat meddelas, men där sådan dom skulle besparat domstol och parter mycket arbete och medfört betydande vinster i form av minskade rättegångskostnader.

Nedre justitierevisionen ifrågasätter om inte vinster i processekoniskt avseende många gånger kunde erhållas genom användning av mellandom i hovrätt i förening med återförvisning av målet i övrigt till un-

derrätten, exempelvis när underrätten har ogillat ett anspråk på grund av preskription men hovrätten finner preskription ej föreligga.

I betänkandet påpekas att mellandomens nackdelar huvudsakligen framträder i de fall då den överklagas. Om mellandsfrågan ligger länge i överinstanserna, kan bevisningen i återstående delar av målet allvarligt försämrats. *Kinneffjärdings, Kinne och Kållands domsagas häradsrätt* ifrågasätter därför om inte överklagande av mellandom borde behandlas med viss förtur i överinstanserna. Olägenheten av att bevisningen försämrats tas också upp av *advokatsamfundet*, som anför att det för närvarande föreligger utomordentligt små möjligheter att under pågående rättegång få till stånd bevisupptagning utom huvudförhandlingen. Enligt 36 kap. 19 § RB krävs för detta att mycket speciella skäl föreligger. Bevisning till framtida säkerhet enligt 41 kap. 1 § RB kan däremot innan ett mål anhängiggörs komma till stånd utan att särskilt tungt vägande omständigheter behöver åberopas. Man förordar sådan ändring att en part i ett mål, där lång tid beräknas förflyta till dess huvudförhandling äger rum i den del där bevisningen åberopas, får höra vittne utom huvudförhandlingen.

I flera yttranden diskuteras mellandsinstitutets närmare utformning. *Svea hovrätt* tar bl. a. upp frågan om det inte vore möjligt att i detta sammanhang utvidga möjligheterna till fastställsetalan. Kommitténs förslag sägs innebära att genom mellandom kan föras fastställsetalan, som annars inte är tillåten, exempelvis om huruvida reklamation skett. Enligt hovrättens mening bör dock aldrig genom uppdelning av en process kunna nås andra avgöranden än genom särskilda rättegångar i varje delfråga, eftersom parterna annars kan frestas till skenprocesser. Mellandsinstitutet bör därför utformas under hänsynstagande också till möjligheterna att föra fastställsetalan.

Några remissinstanser föreslår en längre gående utvidgning av mellandsinstitutet än vad kommittén föreslagit. *Rådhusrätten i Malmö* betonar att mellandom bör få begagnas så långt sådan dom är processekonomiskt ändamålsenlig, oavsett om fördelarna står att vinna på utredningsidan, som anges i förslaget, eller på annat håll, t. ex. genom inbesparande av kostnader för en djuplodande analys av ett invecklat rättsområde. Inskränkningen synes därför med fördel kunna slopas. *Advokatsamfundet* kan inte ansluta sig till uppfattningen att mellandom som regel bör tillgripas endast när den omständighet som det är fråga om kan antas ha den rättsföljden, att käromålet antingen bifalles eller ogillas. Förhållandet kan vara det att flera omständigheter föreligger som var för sig skulle vara av omedelbar betydelse för utgången, om inga andra omständigheter åberopades i målet, men eftersom det åberopas flera sådana omständigheter, som kanske dessutom motverkar varandra, kan målet inte förväntas bli avgjort genom en mellandom rörande en enda sådan omständighet. Trots detta bör varje sådan omständighet enligt

samfundets mening kunna utbrytas till avgörande genom mellandom. Detta bör få ske även om parterna inte är eniga. Om ena parten påyrkar sådan mellandom och rätten finner att uppdelningen med hänsyn till utredningen lämpligen kan ske, bör inte den andra parten kunna förhindra en sådan uppdelning. Advokatsamfundet vill emellertid gå ännu ett steg. Mellandom bör tillåtas i alla fall där parterna är eniga och rätten finner en uppdelning i enlighet med parternas önskemål ändamålsenlig, även om prövningen inte alls avser omständighet som är av omedelbar betydelse för målets utgång. I en avtalstvist kan t. ex. tolkningen av en viss avtalsbestämmelse vara av väsentlig betydelse för bedömande av den sannolika rättsföljden, även om den inte kan sägas vara av omedelbar betydelse för utgången. En mellandom kan då bilda grundval för en förlikning mellan parterna.

I flera yttranden berörs frågan huruvida parterna skall få disponera över möjligheterna att meddela mellandom. Några remissinstanser anser att domstolarna bör ges möjlighet till en friare prövning av frågan än som föreslagits. Tillbörlig hänsyn till de skäl som part framför för bestridande av att mellandom används bör kunna ligga i domstolens lämplighetsprövning. *Hovrätten för Nedre Norrland* förordar däremot att den nuvarande regeln att mellandom icke utan synnerliga skäl får meddelas mot kändens bestridande bibehålls.

2.8 Måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt

2.8.1 Gällande rätt m. m.

Värdade mål i hovrätt och revisionsmål i HD skall i allmänhet avgöras efter huvudförhandling. RB medger emellertid vissa undantag från denna regel. Bestämmelser om detta finns vad gäller hovrätt i 50 kap. 21 § och 51 kap. 21 § RB samt beträffande HD i 55 kap. 12 § RB.

Enligt 50 kap. 21 § RB får hovrätt utan huvudförhandling företa tvistemål till avgörande, om vadetalan medgivits eller hovrätten finner uppenbart att vadetalan är ogrundad. Rör målet endast pengar eller sådant som kan skattas i pengar och uppgår värdet av det som talan fullföljts om uppenbart inte till 1 500 kronor, får målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vidare föreskrivs att mål, i vilket endast är fråga om rättstillämpningen, får på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart att sådan ej behövs.

I fråga om brottmålen meddelas motsvarande undantagsregler i 51 kap. 21 § RB. Enligt detta lagrum kan hovrätten företa mål till avgörande utan huvudförhandling, om talan av åklagaren förs endast till den tilltalades förmån eller om talan som förs av den tilltalade biträfts av motparten. Detsamma gäller om underrätten frikännt den tilltalade eller

eftergivit påföljd för brottet eller funnit honom vara fri från påföljd på grund av själslig abnormitet eller dömt honom till böter eller fällt honom till vite och det inte förekommer anledning att döma till svårare straff eller att döma till annan påföljd. När talan förs även om annat än ansvar tillkommer som ytterligare förutsättning, att denna talan enligt 50 kap. 21 § RB kan prövas utan huvudförhandling.

I 55 kap. 12 § RB sägs att HD utan huvudförhandling äger företa mål till avgörande om målet upptagits omedelbart av hovrätten. Huvudförhandling är ej heller nödvändig i tvistemål om revisionstalan har medgivits och i brottmål, om talan av åklagaren förs endast till den tilltalades förmån eller om talan som förs av den tilltalade har biträts av motparten. Slutligen föreskrivs att, om mål eller viss i målet uppkommen fråga skall avgöras av högsta domstolen i dess helhet, detta får ske utan huvudförhandling.

Både i hovrätt och HD gäller utöver vad nu sagts att huvudförhandling inte behövs för sådan prövning som inte avser själva saken.

Reglerna om måls avgörande utan huvudförhandling blir för sin tillämpning beroende av de s. k. tilltrosparagraferna eller, vad gäller hovrätt, 50 kap. 23 § och 51 kap. 23 § RB. Om det vid huvudförhandling i underrätt upptagits muntlig bevisning rörande en viss omständighet eller hållits syn på stället och avgörandet även i hovrätten beror på tilltron till den bevisningen, får hovrätten inte ändra underrättens dom i den delen, om inte beviset på nytt tagits upp vid huvudförhandling i hovrätten eller också synnerliga skäl föreligger att dess värde är annat än underrätten har antagit. I brottmål får oberoende av detta göras ändring till den tilltalades förmån. Mot dessa bestämmelser svarar, vad angår förfarandet i högsta domstolen, föreskrifterna i 55 kap. 14 § RB. I motsvarande fall förutsätts för ändring i HD att hovrätten gått ifrån underrättens bevisbedömning utan att ha tagit upp bevisningen eller att det föreligger synnerliga skäl för att bevisets värde är ett annat än vad hovrätten har antagit.

Bestämmelserna om måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt har varit i sak oförändrade sedan rättegångsbalkens tillkomst med det undantaget att värdegränsen för avgörande av tvistemål utan huvudförhandling år 1954 höjts från ursprungligen 500 kronor till nuvarande 1 500 kronor.

I sin till 1950 års riksdag avgivna berättelse gjorde riksdagens revisorer vissa uttalanden rörande processreformens ekonomiska verkningar. De framhöll bl. a. att reformen hade medfört oförutsedda kostnadsstegringar. Kostnadsfrågan föreföll att i stor utsträckning för den rättssökande allmänheten ha blivit avgörande i valet mellan att anlita domstol, att söka sin rätt på andra vägar och att avstå från rättsanspråken. Fördyringen hade i särskild grad satt sin prägel på hovrättsprocessen. Man borde därför överväga en utvidgning av möjligheten att i hovrätt avgöra

mål på handlingarna. En åtgärd i det sammanhanget vore att justera värdegränsen i tvistemål uppåt. Även ett blandat muntligt och skriftligt förfarande kunde övervägas.

Med anledning av revisorernas berättelse hemställde 1950 års riksdag att en utredning måtte tillsättas för att utarbeta förslag till behövliga ändringar i olika detaljbestämmelser i rättegångsbalken och dess följdförfattningar. En utredning tillsattes. Denna, som antog benämningen 1951 års rättegångskommitté, avlämnade år 1953 betänkande med förslag till vissa ändringar i rättegångsbalken m. m. (SOU 1953: 26). Kommittén föreslog bl. a. en höjning av dåvarande värdegränsen till 1 500 kronor. Vidare föreslog man att dispositiva mål skulle få avgöras utan huvudförhandling, om båda parterna hade begärt detta och hovrätten dessutom fann det uppenbart att huvudförhandling ej fordrades. I motiveringen anfördes bl. a. att det för en part, som ser sig av ekonomiska skäl förhindrad att överklaga en underrättsdom, bör vara bättre att få möjlighet att kunna klaga med en enklare processform än att ej kunna klaga alls. Det var endast fråga om tvister, där parterna har vidsträckt rätt att avgöra hur de skall lösas. De kan t. ex. komma överens om att låta dem lösas av skiljenämnd med ofta svaga garantier för ett riktigt avgörande. Det föreföll därför naturligt låta dem få välja en billigare processform, om de är ense om detta och hovrätten dessutom själv finner det uppenbart, att den dyrare formen ej behövs. Med den ifrågasatta lösningen kunde man tänka sig en olämplig användning av skriftlig procedur i hovrätt endast om båda parterna oriktigt bedömt denna procedurfråga och hovrätten samtidigt klart underskattat betydelsen av en muntlig förhandling. Kommittén framhöll som ett ytterligare skäl för ändringen, att det fanns vissa slag av mål, som på grund av sin art särskilt väl lämpade sig för ett rent skriftligt förfarande, t. ex. vissa redovisningstvister och vissa patentmål. Om förslaget genomfördes, fann kommittén intresse inte längre föreligga för två i diskussionen framlagda förslag, nämligen att huvudförhandling skulle få underlåtas även om parterna inte begärt detta dels i mål rörande rättstillämpning, dels i mål, där de faktiska omständigheterna var ostridiga och den fullföljda talan endast avsåg skäligheten av ett yrkat belopp. Kommittén ansåg sig inte heller böra föreslå någon utökning av möjligheterna att i hovrätt avgöra brottmål på handlingarna.

Förslaget, som remissbehandlades, tillstyrktes eller lämnades utan crinran av flertalet remissinstanser. Flera av dem underströk emellertid, att skäl fanns att iakttä stor varsamhet vid en reform i den av kommittén föreslagna riktningen och att försiktighet borde iakttas även vid tillämpningen av en regel i enlighet med kommitténs förslag.

I proposition till 1954 års riksdag föreslogs höjning av värdegränsen i 50 kap. 21 § RB enligt kommitténs förslag. Beträffande i övrigt främjda förslag uttalade departementschefen bl. a. att muntligheten utgör

den säkraste garantin för att hovrätten får bästa möjliga underlag för sitt avgörande. Med hänsyn till detta måste starka skäl föreligga för att på ett sätt, som har principiell betydelse, vidga möjligheterna att frångå muntligheten. Dessutom måste betryggande garantier finnas för att en sådan utvidgning inte leder till att muntlig förhandling underlåts i fall, då den är sakligt motiverad. De fall då huvudförhandling kan underlåtas är så växlande, att en lagregel måste få det obestämda innehåll, som kommittén har föreslagit. Vid en sådan lösning blir det av stor betydelse huruvida garantierna mot missbruk är betryggande. Garantierna i kommitténs förslag hänför sig dels till parterna och dels till hovrätten. Det kan befaras att parterna är benägna att önska målets avgörande utan huvudförhandling i större utsträckning än som är sakligt befogat. Tyngdpunkten i garantierna mot missbruk får därför anses ligga i den prövning hovrätten skall göra. Det är emellertid inte säkert att hovrätten har fullgod möjlighet att på handlingarna bedöma huruvida huvudförhandlingen är behövlig eller onödig. Full klarhet om behovet av huvudförhandling torde föreligga först efter det att den ägt rum. Man bör därför inte bortse från risken att hovrätten, även med full insikt om och förståelse för muntlighetens principiella företräde, kommer att tillmötesgå parternas önskan om avgörande på handlingarna i fall, då huvudförhandling i själva verket varit behövlig. Det föreslagna stadgandets tillämpningsområde blir vidare i hög grad inskränkt genom den s. k. tilltrosparagrafen. Det kan av det skälet föreligga risk för att ökad möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling kan få till följd att intyg i större omfattning än som är avsett kommer att godtas som bevis, vilket skulle vara högst betänkligt.

Vid övervägande av det anförda fann departementschefen att behovet av ökad möjlighet att avgöra mål utan huvudförhandling inte kunde anses uppväga de risker för en olämplig utveckling som den föreslagna regeln skulle medföra. Inte heller för brottmålsens del borde man införa vidgade möjligheter att företa mål till avgörande utan huvudförhandling.

Första lagutskottet biträdde i sitt av riksdagen godkända utlåtande departementschefens förslag. Den föreslagna höjningen till 1 500 kronor i 50 kap. 21 § RB genomfördes genom lag den 18 juni 1954 (SFS 1954: 532).

I sin berättelse år 1957 återkom riksdagens revisorer till frågan om måls avgörande utan huvudförhandling i hovrätt. Enligt revisorernas mening var det påkallat, att denna fråga på nytt togs upp till övervägande i samband med den pågående översynen av RB. Man anförde bl. a. att den återhållsamhet som tidigare präglat reformarbetet på den nya rättegångsbalkens område inte längre behövde göra sig gällande med samma styrka. Genom att den nya rättegångsordningen varit i tillämpning ytterligare någon tid, hade riskerna för återfall i den gamla ordningen väsentligt minskat. Den ökade tillströmningen av mål till hovrätterna utgjorde

nu mera än förr en anledning till omprövning av gällande bestämmelser. För tvistemålsens del borde på nytt övervägas en regel motsvarande den som rättegångskommittén föreslagit. De skäl rättegångskommittén anförde för en dylik regel förtjänade enligt revisorernas mening beaktande. Med den vidsträckta förfoganderätt som redan tillkommer parterna kunde några betänkligheter inte resas mot att möjlighet bereddades dem att i hovrätten välja en enklare och därmed billigare processform, när samtidigt kravet på rättssäkerhet tillgodosågs. Tillräcklig garanti mot missbruk av en sådan ordning som den rättegångskommittén föreslagit torde ligga i att som ytterligare förutsättning stadgas, att hovrätten skall finna uppenbart att huvudförhandling ej fordras. Mot påståendet att hovrätten inte har fullgod möjlighet att enbart på handlingarna bedöma, huruvida huvudförhandling är behövlig eller ej, kunde anföras att det finns åtskilliga mål vilka redan på förhand kan bedömas såsom lämpliga att avgöras på handlingarna utan att det beträffande dem låter sig säga, att vadetalan är uppenbart ogrundad eller att det är fråga endast om rättstillämpningen. Hit kunde särskilt hänföras sådana mål, vilka nu avgörs vid huvudförhandling utan ny bevisupptagning och i vilka bevisomedelbarheten sålunda saknas. Andra mål lämpar sig på grund av sin art särskilt väl för ett skriftligt förfarande, t. ex. vissa redovisningstvister och vissa patentmål. I fråga om brottmålen föreföll det revisorerna vara olämpligt att huvudförhandling skall vara obligatorisk i sådana fall, där den endast innebär ett upprepande av den i underrätten förbragta utredningen, huvudsakligen genom föredragning av handlingarna i målet. Betänkligheter syntes inte behöva möta mot att man för brottmålsens del inför möjlighet att avgöra målet utan huvudförhandling åtminstone då vadetalan framstår som uppenbart ogrundad eller det endast är fråga om rättstillämpningen. Regeln borde inskränkas till mål som ej angår svårare straff. Huruvida man även beträffande dessa brottmål skall våga gå längre och införa en sådan regel som förordats för tvistemål var mera tveksamt. Med hänsyn till den erfarenhet hovrätterna vunnit av muntlighetsprincipens värde kunde en sådan regel dock förtjäna att övervägas.

Efter remissbehandling förklarade statsutskottet i utlåtande till 1958 års riksdag att ytterligare erfarenheter borde avvaktas innan förevarande spörsmål togs upp till prövning. Riksdagen beslöt i enlighet med utlåtandet.

2.8.2 Domstolskommittén

Kommittén har försökt utröna i vilken utsträckning tvistemål i hovrätt avgörs med och utan huvudförhandling. För detta ändamål har man undersökt de domar i tvistemål med undantag av jorrdelningsmål som under år 1964 meddelats av Svea hovrätt. Undersökningen ger vid handen att det praktiskt mest betydelsefulla undantagsstadgandet i 50 kap. 21 §

RB är möjligheten att utan huvudförhandling avgöra mål av ekonomisk natur, där tvisteföremålets värde uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor. Vidare framgår att en höjning till 5 000 kronor av det i lagrummet angivna värdet skulle ge ett inte obetydligt vidgat utrymme för möjligheterna att underlåta huvudförhandling. En ytterligare höjning skulle däremot behöva göras mycket stor för att få nämnvärd betydelse.

Kommittén anser att frågan om möjligheterna att avgöra mål utan huvudförhandling bör tas upp till förnyad prövning. Sedan frågan år 1958 senast behandlades har de processekonomiska synpunkterna ytterligare accentuerats. En omständighet som tidigare tillmätts avgörande betydelse är risken för att muntligheten i den nya rättegångsordningen skulle undergrävas. Sedan RB numera varit i bruk mer än två decennier bör muntligheten ha genomsyrat överrättsprocessen i sådan grad, att någon anledning till allvarigare farhågor av detta slag inte föreligger. Tillräckliga erfarenheter bör också nu finnas för att motivera att frågan prövas på nytt. Till detta kommer att sådana synpunkter som kan åberopas beträffande hovrättsprocessen gör sig gällande också beträffande processen i HD.

När det gäller tvistemålen ligger det närmast till hands att med hänsyn till det ändrade penningvärdet ytterligare höja värdegränsen i 50 kap. 21 § andra stycket RB för de mål av ekonomisk natur som kan avgöras utan huvudförhandling. En höjning av gränsen till 5 000 kronor är motiverad. Även efter en sådan ändring får bestämmelsen emellertid betydelse endast för en mindre del av tvistemålen. Mål angående underhållsbidrag kommer så gott som alltid att falla utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Att sätta en så hög värdegräns att de skulle innefattas kan inte komma ifråga. En annan svaghet är att bestämmelsen inte tar sikte på vilken processform som är lämplig utan endast på värdet av det som talan fullföljts om. Kommittén anser därför att det finns skäl att vid sidan av den förordade höjningen av värdegränsen söka sig fram också på en annan väg. En lösning är den som föreslogs av rättegångskommittén. Enighet råder om att det bland de mål, där huvudförhandling är obligatorisk, ofta förekommer sådana som utan olägenhet skulle kunna avgöras utan huvudförhandling. I och för sig skulle det vara önskvärt att parterna i dessa mål inte skulle behöva svara för de merkostnader som följer med den muntliga processen. En allvarig anmärkning som framförts mot den ifrågasatta regeln är emellertid, att den skulle kunna medföra missbruk därför att parterna kan komma att begära avgörande på handlingarna även när detta inte är sakligt befogat. Farhågan bottnar väl i en misstanke om, att parterna inte inser betydelsen av tilltrosbestämmelsen i sådana mål, där utgången i hovrätt är beroende av domstolens värdering av i underrätt upptagen muntlig bevisning. Mot detta kan invändas att det bör kunna förutsättas att hovrätten inte företar ett mål till avgörande utan huvudförhandling, om kravet på bevisomedelbarhet måste iakttas.

Kommittén anser vidare, liksom rättegångskommittén, att det är naturligt att avsevärd vikt tillmätts det förhållandet, att när det gäller dispositiva tvistemål det är part obetaget att i själva saken träffa vilken uppgörelse han vill. Han kan välja att hänskjuta saken till skiljedom och därvid i samförstånd med motparten i stor utsträckning bestämma förfarandet. Han kan också i förväg avstå från att fullfölja talan mot underrättens avgörande. Mot bakgrunden av de befogenheter som alltså tillkommer part i ett dispositivt tvistemål ter det sig för kommittén inte anmärkningsvärt att låta honom på förslaget sätt i samförstånd med motparten välja processform. Förslaget innebär inte att parterna tilläggs en ovillkorlig rätt att underlåta huvudförhandling. Avgörandet beror ytterst på hovrätten. Härigenom torde risken för omotiverad användning av bestämmelsen vara mycket liten.

Trots att alltså betänkligheterna mot rättegångskommitténs förslag kan tyckas överdrivna, vill domstolskommittén emellertid med hänsyn till den avvisande ställning till detta förslag som statsmakterna tidigare tagit, inte nu på nytt föra fram förslaget. Kommittén har därför sökt att på annan väg komma till rätta åtminstone med de i praktiken mest påtagliga olägenheter, som den nuvarande utformningen av huvudförhandlingsregeln i tvistemål för med sig. Härvid har kommittén tagit upp en tanke som förts fram under remissbehandlingen av rättegångskommitténs förslag, nämligen att undantag skulle kunna medges där bevisvärdering inte ifrågakommer utan fullföljden endast gäller storleken av yrkat belopp i betraktande av föreliggande omständigheter om vilka det inte råder någon tvist. En förutsättning för avgörande på handlingarna enligt detta alternativ skulle vara att själva skyldigheten att fullgöra är ostridig. Vidare förutsätts att bifall till ändringsyrkandet inte fordrar att hovrätten omprövar vad underrätten vid sin värdering av den upptagna bevisningen funnit styrkt angående de faktiska omständigheter med hänsyn till vilka beloppets skälighet skall avgöras. Däremot är det naturligtvis inte något som hindrar att hovrätten på grundval av dessa faktiska omständigheter kan komma till annan uppfattning om skäligheten av det belopp som skall utdömas. För avgörande utan huvudförhandling under dessa förutsättningar bör det inte krävas framställning av parterna. Inte heller bör en part kunna ensidigt hindra ett avgörande på handlingarna och således kunna föranleda att den andra parten tillskyndas onödiga kostnader. Regeln bör lämpligen vara densamma som i bagatellmål eller att om inte båda parterna begär huvudförhandling så behöver sådan förhandling inte hållas. En sådan undantagsbestämmelse skulle kunna komma till användning bl. a. i mål om underhållsbidrag. Dessa mål är mycket vanliga och förutsättningarna för tillämpning av bestämmelsen torde föreligga ganska ofta. Det kan därför antas att den skulle få en ej ringa praktisk betydelse. Kommittén föreslår att 50 kap. 21 § RB ändras i överensstämmelse med vad som nu anförts.

Beträffande brottmålen skulle en vidgning av möjligheterna att underlåta huvudförhandling få avseende på mål, där den tilltalade ådömts svårare straff eller annan påföljd än böter. Eftersom de betänkligheter som föreligger mot att för brottmålen del öka möjligheterna att underlåta huvudförhandling inte kan fränkännas betydelse, har kommittén stannat för att inte föreslå någon ändring i nuvarande regler.

En utvidgad möjlighet att avgöra mål på handlingarna skulle få särskild betydelse för HD. För dess vidkommande saknas helt de möjligheter att avgöra mål på handlingarna som erbjuder sig för hovrätt. Redan med nuvarande fullföljdsregler innebär detta i vissa fall olägenheter. Om anledning föreligger exempelvis att uteslutande ur prejudikatsynpunkt ta upp till prövning ett bötesmål, låter sig detta inte göra utan huvudförhandling med åtföljande besvär och kostnader, oavsett om huvudförhandlingen kan antas få någon betydelse för prövningen och utan hänsyn till om besväret och kostnaderna står i rimlig proportion till sakens vikt. Antalet mål, i vilka de processekonomiska synpunkterna måste tilläggas särskild betydelse, kan komma att öka, om revisibilisreglerna avskaffas. Det blir då än mer angeläget att se till att prövningen inte blir onödigt betungande för parterna. Kommittén anser det mot denna bakgrund vara naturligt, att HD får samma möjligheter att avgöra ett mål på handlingarna som hovrätt. Något bärande skäl för att HD i detta avseende skall inta en annan ställning finns inte. Den omständigheten att ett mål som kommer under HD:s prövning kan vara särskilt svårbedömt innebär inte, att en huvudförhandling alltid skulle skänka målet någon ytterligare belysning eller i övrigt ge underlag för ett säkrare avgörande. Ofta kan en muntlig förhandling vara av värde för att klarlägga de rättsliga frågeställningarna i målet och parternas ställningstagande. I andra fall kan en huvudförhandling inte väntas tillföra målet något av vikt eller i vart fall av beskaffenhet att motivera olägenheterna av en huvudförhandling. Främst torde detta kanske gälla när prövningen sker efter prejudikatdispens eller således med hänsyn enbart till intresset av att ett avgörande kommer till stånd till ledning för rättstillämpningen. Förhållandet kan emellertid vara likartat i andra fall. De skäl som talar för möjlighet till avgörande på handlingarna av rent prejudiciella frågor kan i stort sett återopas även vid prövningstillstånd i övrigt enligt kommitténs förslag. Oavsett om förslaget till ökade möjligheter att avgöra tvistemål utan huvudförhandling i hovrätt vinner bifall, föreslår domstolskommittén därför att de enligt 50 kap. 21 § andra och tredje styckena samt 51 kap. 21 § andra stycket RB gällande reglerna skall äga motsvarande tillämpning för rättegång i HD.

2.8.3 Remissyttrandena

Förslaget har genomgående fått ett välvilligt mottagande. Behovet av enklare och snabbare handlägningsformer i överrätt betonas i många

yttranden. Atskilliga remissinstanser föreslår emellertid modifikationer i de föreslagna bestämmelserna. Inte så få önskar gå längre än kommittén gjort i strävandena att vidga utrymmet för överrätt att avgöra mål på handlingarna.

HD:s ledamöter tillstyrker i fråga om tvistemålen att den i 50 kap. 21 § andra stycket RB angivna värdegränsen höjs från 1 500 kronor till 5 000 kronor men tillägger, att betydelsen av denna undantagsbestämelse för hovrätternas del inskränks av att huvudförhandling alltid måste hållas i fall då ny bevisupptagning skall ske. Eftersom ny bevisupptagning principiellt inte skall ske i HD, kommer HD faktiskt att få större möjligheter än hovrätt att underlåta huvudförhandling. Övriga remissinstanser har i allmänhet inte kommenterat detta förslag på annat sätt än att de förklarat, att den föreslagna ändringen är angelägen och därför tillstyrks. I några yttranden uttalas dock viss tveksamhet. *Hovrätten för Övre Norrland* framhåller sålunda att man inte får bortse ifrån att tvisteföremålets värde inte alltid avspeglar processens betydelse för parterna. Parts begäran om huvudförhandling är givetvis en omständighet av största vikt för bedömandet av frågan, om huvudförhandling bör hållas fastän tvisteföremålets värde understiger gränsen. En annan sådan omständighet är om någon hovrättsledamot anser huvudförhandling erforderlig. *Tre ledamöter av hovrätten* förordar att bestämmelsen ändras så att initiativet till skriftlig process alltid skall ligga hos parterna. *Mellersta Värends domsagas häradsrätt* ifrågasätter om rätten att påkalla huvudförhandling i fortsättningen i något fall bör vara beroende av tvisteföremålets värde med hänsyn till de skillnader i inkomst- och förmögenhetsförhållanden som finns i samhället. Avgörande bör enbart vara, om rättegången genom huvudförhandling skulle kunna komma att tillföras material som kan inverka på avgörandet eller ej. *Svea hovrätt* anför att det möjligen kunde övervägas att anknyta gränsen till basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring. *Hovrätten för Nedre Norrland* anser att den föreslagna höjningen förefaller väl hög med tanke på att mål som faller under bestämmelsen skall betraktas som bagatellmål, men godtar ändå förslaget. *Ingelstads och Järrestads domsagas häradsrätt* vill begränsa höjningen till 3 000 kronor.

Enligt förslaget skall huvudförhandling också kunna underlåtas i mål, där den fullföljda talan avser endast storleken av ett yrkat belopp och det inte råder tvist om de omständigheter som ligger till grund för prövningen. En ytterligare förutsättning är att inte båda parterna begär huvudförhandling.

HD:s ledamöter anför att dessa mål har det gemensamt med de i 50 kap. 21 § tredje stycket RB avsedda målen, som allenast gäller rättstillämpningen, att någon bevisvärdering ej kommer i fråga. Det är detta som motiverar att huvudförhandling kan undvaras. Tillräckliga skäl sak-

nas att som kommittén gjort behandla de båda målgrupperna olika, särskilt som gränsen mellan dem inte är helt klar. HD:s ledamöter förordar därför att för den nya gruppen skall gälla samma förutsättningar som för mål vilka endast gäller rättstillämpningen. Till det nuvarande tredje stycket kan lämpligen fogas ett tillägg av innebörd att detsamma skall gälla mål som tillhör den nya gruppen. Den nya bestämmelsen bör omfatta inte bara fall då prövningen sker på grundval av samma omständigheter som i lägre rätt utan också fall då i överrätten har åberopats nya faktiska omständigheter som blivit ostridiga. Också *hovrätten för Övre Norrland och advokatsamfundet* anser att de i förslaget avsedda fallen bör jämföras med mål som avser rättstillämpning. Dessa mål bör alltså få avgöras utan huvudförhandling endast om båda parter begär detta.

Svea hovrätt ifrågasätter om den föreslagna lagändringen kommer att leda till åsyftat resultat. Det är nämligen ovanligt att samtliga omständigheter i ett mål om underhåll är helt ostridiga. Ofta föreligger obetydliga skiljaktigheter, som i och för sig saknar betydelse för hovrättens avgörande. Inte heller *hovrätten för Västra Sverige* tror att vinsterna för hovrätternas del blir särskilt stora. Goda skäl tycks tala för att mål bör kunna avgöras utan huvudförhandling när fullföljden gäller endast skäligheten av yrkat belopp på grundval av ostridiga omständigheter. Det kan emellertid vara svårt att bedöma om fakta är ostridiga och ofta kan ett klarläggande på denna punkt ske först vid en huvudförhandling. Särskilt i mål om underhållsbidrag visar det sig inte sällan vid en huvudförhandling att ena eller båda parternas förhållanden ändrats så kort tid före huvudförhandlingen att de inte är kända för partsombuden eller motparten. Eftersom ett avgörande av sådant mål utan huvudförhandling därför i allmänhet av partsombuden torde kräva en mycket noggrann genomgång med respektive huvudman innan slutförande av partens talan kan äga rum, är det tveksamt om den föreslagna ändringen i dessa mål medför några processekonomiska fördelar.

Kommitténs förslag innebär särskilt för HD:s vidkommande betydande ändringar. HD:s ledamöter delar kommitténs uppfattning, att HD bör ha samma möjligheter som hovrätt att avgöra mål utan huvudförhandling. *Nedre justitierevisionen* påpekar att det emellanåt framstår som en brist att HD inte utan huvudförhandling har kunnat rätta till ett uppenbart fel i exempelvis en brottmålsdom, när ändringen inte medgivits av motparten. *Svea hovrätt* anför att det kunde övervägas att ge HD möjlighet att underlåta huvudförhandling i samtliga mål, där muntlig handläggning får antas sakna betydelse för utgången. Också *Jämtlands västra domsagas häradsrätt* menar att det i fråga om HD egentligen finns skäl att gå längre än beträffande hovrätterna. *Hovrätten för Västra Sverige* och *hovrätten för Nedre Norrland* betonar att den föreslagna ändringen är välgrundad och angelägen. *Hovrätten för Övre Norrland* pekar på att förslaget öppnar möjlighet att i HD pröva även sådana typer

av mål som hitintills av kostnadsskäl varit praktiskt utestängda. Part som önskar muntligen framlägga sin sak bör dock inte betagas denna möjlighet.

De remissinstanser som önskar en längre gående reform än den kommittén föreslagit anknyter i allmänhet till rättegångskommitténs förslag. JK ifrågasätter om inte tiden är mogen att nu införa en mera allmänt hållen regel som i större utsträckning tillåter avgörande av mål på handlingarna i överrätt. Förslaget från 1951 års rättegångskommitté borde kunna tjäna till ledning. Förslaget mottogs relativt välvilligt av remissinstanserna men avstyrktes av departementschefen på grunder som förefaller ha förlorat i styrka. *Svea hovrätt* framhåller att man bör ta till utgångspunkt att hovrätt alltid skall iaktta stor varsamhet med att avgöra mål på handlingarna. Om exempelvis en parts upplysningar vid personlig närvaro bedöms vara av betydelse, bör muntlig handläggning äga rum. Huvudförhandling i tvistemål har emellertid sin största betydelse i fråga om upptagande av muntlig bevisning. Skall sådan bevisning ej förekomma är det enligt hovrätten ofta svårt att inse, varför part mot sin vilja skall belastas med kostnaden för inställelse. I åtskilliga mål kan hovrättstalan lika väl utvecklas och slutföras skriftligen. Hovrätten vill därför förorda att tvistemål i hovrätt skall kunna avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begär sådan och muntlig bevisning ej skall upptas i hovrätten. Övriga bestämmelser om avgörande av tvistemål på handlingarna blir därvid överflödiga. I vart fall bör den av hovrätten förordade regeln införas i fråga om skälighetsprövning. *Hovrätten för Västra Sverige* anför att många av de betänkligheter som tidigare framförts mot rättegångskommitténs förslag numera förefaller överdrivna. Den osäkerhet som tidigare rått angående tillämpningen av de s. k. tilltrosparagraferna har dessutom genom HD:s i NJA 1969 s. 45 redovisade avgöranden till stor del bortfallit. Det kan därför ifrågasättas om inte rättegångskommitténs förslag nu bör godtas. Också *Jämtlands västra domsagas häradsrätt* och *Torna och Bara domsagas häradsrätt* samt 1968 års brottmålsutredning och trafikmålskommittén beklagar att inte rättegångskommitténs förslag nu tagits upp. *Jämtlands västra domsagas häradsrätt* finner detta förslag mycket tilltalande och har svårt att förstå den kritik som inte minst från advokathåll riktats mot förslaget. Om parterna själva anser, att inget nytt material kommer att tillföras målet i hovrätten, att de inte heller har något att vinna genom att visa sig i hovrätten och att det blir för dyrt med en huvudförhandling, så kan det inte vara rimligt att sådan ändå skall hållas, om dessutom hovrätten ur sina synpunkter inte har någonting att invända mot att målet avgörs på handlingarna. Huvudförhandling är ej något självändamål och rättssäkerheten blir inte mera lidande här än i alla andra fall då parterna äger att disponera över processen. Om en ledamot inte anser huvudförhandling uppenbart obehövlig, bör sådan äga rum.

SACO tar bestämt avstånd från rättegångskommitténs förslag. Förslaget skulle kunna få till följd att RB:s huvudprinciper om muntlighet, koncentration och omedelbarhet skulle komma att åsidosättas.

De få remissinstanser som berört frågan om utvidgning av utrymmet för skriftlig överrättsprocess i brottmål har anslutit sig till kommitténs mening att nuvarande bestämmelser bör behållas.

2.9 Departementschefen

2.9.1 Allmänna synpunkter

Nuvarande instansordning inom det allmänna domstolsväsendet innebär att ett avgörande i underrätt i princip kan överprövas både i hovrätt och i HD. Möjligheterna att få en överprövning till stånd i HD begränsas dock av reglerna om prövningstillstånd (dispens). Innebörden av dessa dispensregler är att en överprövning i HD får ske när en sådan prövning är påkallad av hänsyn till prejudikatintresset (prejudikatdispens) eller när en prövning i HD skulle ha synnerlig betydelse utanför målet (intressedispens). Vidare skall överprövning i HD ske om det vid en förhandsbedömning befinnes att det förekommer anledning till ändring av hovrättens domslut (ändringsdispens) eller det i övrigt med hänsyn till omständigheterna förekommer skäl till talans prövning (allmän dispens).

Domstolskommittén anser att HD:s ställning som prejudikatinstans bör komma till starkare uttryck än i gällande fullföljdsregler. I detta syfte föreslås att bestämmelserna om prövningstillstånd skärps därhän, att sådant tillstånd kan meddelas endast under förutsättning att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller att med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligger därtill. Den nuvarande ändringsdispensen avses sålunda bortfalla. I särskilt yttrande föreslår herr Kilander med instämmande av fru Kristensson att dispens endast får meddelas av prejudikatskäl. Vidare föreslås sådan ändring i resningsbestämmelserna att HD vid fullföljd alltid skall beakta omständighet som utgör resningsgrund.

Förutom i reglerna om fullföljd till HD behandlar domstolskommittén vissa andra ändringar i RB. Sålunda föreslås en skärpning av bestämmelserna om rätt för part att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis. I detta sammanhang föreslås också regler som syftar till att åstadkomma en kraftigare materiell processledning i underrätt samt viss utvidgning av mellandomsinstitutet. Slutligen föreslår kommittén att möjligheterna att i överrätt avgöra mål utan huvudförhandling vidgas.

Bland remissinstanserna har rått allmän enighet om en reform av reglerna om fullföljd till HD i den riktning som domstolskommittén har föreslagit. Även när det gäller de övriga nyss angivna frågorna om änd-

ringar i RB har kommitténs förslag fått ett gynnsamt mottagande under remissbehandlingen.

Både från de enskilda medborgarnas och från det allmännas synpunkt är det angeläget att rättstillämpningen tillgodoser högt ställda anspråk på enhetlighet och konsekvens. Betydelsen härav ökar allteftersom lagstiftningen på grund av samhällsutvecklingen måste i större utsträckning än tidigare överlämna åt rättstillämpningen att göra komplicerade och ömtåliga avvägningar mellan olika intressen. HD:s viktigaste uppgift bör därför vara att ge vägledning för rättstillämpningen och fullföljdsreglerna bör vara så utformade att de ger största möjliga utrymme för HD att bedriva en prejudikatbildande verksamhet. I princip bör HD enligt min mening endast pröva sådana frågor som är av intresse från dessa synpunkter. Mot en sådan ordning kan invändas att den försämrar de nuvarande möjligheterna för part att oberoende av prejudikatintresset få sin sak prövad i tre instanser med de garantier för ett riktigt avgörande som detta innebär. Men enligt min mening bör strävan vara att i första hand åstadkomma enhetlighet och konsekvens i rättstillämpningen. En vidsträckt möjlighet till omprövning i det enskilda fallet medför inte i och för sig motsvarande vinning från rättssäkerhetssynpunkt. Statistiken visar också att fullföljd till HD leder till ändring i endast vart tionde mål. Ändringar i dessa fall behöver inte alltid innebära att hovrättens dom varit felaktig. I själva verket innebär ett överklagande till HD oftast inte annat än att den i hovrätten vinnande partens rätt uppskjuts temporärt. Utan att säkerheten för avgörandets riktighet generellt ökar i någon högre grad åsamkas parterna kostnader och tidsförlust. HD:s rättsbildande verksamhet blir lidande av den stora arbetsbörda som de nuvarande bestämmelserna medför. Sålunda går hälften av domstolens tid åt för dispensprövning. Med den nya underrättsorganisationen och med de rättssäkerhetsgarantier som finns i rättegångsordningen bör det enligt min mening kunna godtas att överprövningen i princip inskränks till hovrätt. Den låga ändringsfrekvensen visar att någon allmän överprövning i HD inte är påkallad från rättssäkerhetssynpunkt.

Av vad jag nu har anfört framgår att jag ansluter mig till domstolskommitténs och remissinstansernas uppfattning att HD i princip bör fungera som enbart prejudikatinstans. Även när det gäller de förut angivna ändringarna i övrigt i RB kan jag i likhet med majoriteten av remissinstanserna i huvudsak ansluta mig till domstolskommitténs förslag. De nu berörda frågorna och den närmare utformningen av reglerna på dessa områden kommer att behandlas utförligt i det följande.

Domstolskommittén har utöver vad som förut har angetts tagit upp vissa frågor på närliggande områden, som det finns anledning att beröra i detta sammanhang. Sålunda har kommittén föreslagit att dispensföredragningen i HD i vissa avseenden förenklas och att föredragningspromemorior inte skall behöva upprättas i alla mål. I sammanhanget uttalar

kommittén att nedre justitierevisionen i princip bör upphöra som självständigt ämbetsverk och knytas direkt till HD. Något förslag härom framläggs dock inte nu.

Under remissbehandlingen har det rått delade meningar i fråga om arbetsformerna vid beredningen av målen i HD. Någon erinran har inte gjorts mot kommitténs uttalande om nedre justitierevisionens framtida ställning.

I prop. 1970:116 har föreslagits att 24 § RF, som innehåller föreskrifter om nedre justitierevisionen, skall upphävas. Förslaget har antagits som vilande av 1970 års riksdag. Jag anförde i propositionen att det på HD:s område — liksom på regeringsrättens — inte finns behov av att reglera berednings- och föredragandeorganisationen i grundlag. Jag framhöll vidare att jag räknade med att senare ta upp frågan om vissa reformer beträffande berednings- och föredragandesituationen hos HD.

Jag delar domstolskommitténs och de remissinstansers uppfattning som yttrat sig i frågan att nedre justitierevisionen bör upphöra som ett självständigt ämbetsverk och omvandlas till ett kansli för HD. Jag har för avsikt att inom den närmaste tiden hos Kungl. Maj:t begära bemyndigande att tillkalla särskilda sakkunniga att utreda denna fråga. I det sammanhanget bör också frågan om arbetsformerna vid beredningen av målen i HD tas upp.

Domstolskommittén har också behandlat gällande bestämmelser om domförhet och sammansättning i hovrätt. Tanken på nämnd i hovrätt har av kommittén avvisats, främst med hänvisning till organisatoriska och praktiska svårigheter. När det gäller hovrätts domförhet uttalar kommittén att ett kollegium av tre ledamöter skulle kunna godtas från rätts-säkerhetssynpunkt, om alla ledamöterna är ordinarie domare eller åtminstone två är ordinarie och en assessor i hovrätt. En sådan lösning skulle emellertid inte ge utrymme för fiskalsadjunktion och avvisas därför av kommittén f. n. Kommittén stannar sålunda för att nuvarande domförhetsregler behålls. Av specialmålen berör kommittén miljöskydds-, fastighetsbildnings-, expropriations- och vattenmålen och anför att den omständigheten att mål av de tre förstnämnda slagen i fortsättningen kommer att handläggas av fastighetsdomstol inte bör påverka domförhetsreglerna för hovrätternas del. Beträffande domförhet i överrätt i vattenmål är det enligt kommitténs mening för tidigt att nu ta ståndpunkt.

Under remissbehandlingen har det i allmänhet rått enighet om att nämnd inte bör införas i hovrätt. I några remissyttranden anföras dock skäl för sådant ledmannainflytande samt att organisatoriska och liknande praktiska svårigheter inte bör få hindra en utveckling i denna riktning. När det gäller frågan om hovrätts domförhet är meningarna delade. Allmänt anses en tredomarsammansättning godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt men flertalet remissinstanser ansluter sig till kommit-

téns uppfattning att nuvarande domförhållningsregler bör behållas. Från flera håll uttalar man sig dock för ändrade domförhållningsregler. I fråga om specialmålen har i allmänhet domstolskommitténs förslag lämnats utan erinran. I några remissyttranden har förordats att tekniker skall delta i vattenmål i överrätt.

Frågan om lekmannainflytandet i domstolarna uppmärksammades särskilt i samband med den reform av underrätternas organisation som beslutats av 1969 års riksdag. Denna reform medförde en påtaglig förstärkning av lekmannainflytandet i underrätt. Även om ett lekmannainflytande i hovrätt inte är av samma betydelse som i underrätt kan skäl anföras för en lekmanrepresentation även i hovrätt. Särskilt när det gäller val av påföljd och liknande frågor anses det vara av värde att allmänt rådande värderingar bland medborgarna kommer till uttryck genom nämnden. Sådana frågor uppkommer även i hovrätt och det kan sägas ligga en viss motsättning i att den prövning som en gång gjorts under medverkan av lekmän därefter kan ändras av ett kollegium som består av uteslutande yrkesdomare. Denna synpunkt har giltighet också beträffande bevisvärderingen, vid vilken det är av värde att lekmanassynpunkter kan göras gällande. Å andra sidan kan inte bestridas att åtskilliga praktiska svårigheter är förenade med att låta nämnd medverka i hovrätt. Under alla förhållanden kan ställning dock inte tas till frågan om lekmannainflytande i hovrätt på grundval av kommitténs förslag. Den kräver ytterligare utredning. Den i och för sig fristående frågan om domförhållning i hovrätt utan lekmannainflytande har ett nära samband med frågorna om domarutbildningen och domarrekruteringen, eftersom utbildningsbehovet f. n. tillgodoses genom att vissa ledamotsplatser i domstolen regelmässigt disponeras för domare under utbildning. Enligt min mening finns det anledning att ta upp frågorna om domförhållning i hovrätt och om domarutbildningen till särskild utredning. Utgångspunkten bör därvid vara att utbildningsbehovet inte bör påverka reglerna om antalet ledamöter på hovrättsavdelning, om behovet kan tillgodoses på något annat tillfredsställande sätt. Utbildningsfrågan har även ett nära samband med de större frågorna om hur juristutbildningen och rekryteringen av domare bör ordnas i framtiden. I samband med en omprövning av domförhållningsreglerna för hovrätt finns det också anledning närmare undersöka hur fastighetsdomstolarnas överinstans lämpligen bör vara beskaffad.

Som framgår av vad jag nyss har anfört finns det åtskilliga frågor rörande hovrättsorganisationen, domarutbildningen och domarrekruteringen som väntar på sin lösning. Enligt min mening har de senaste årens reformverksamhet beträffande de allmänna domstolarna lagt en god grund för fortsatta reformer. De förslag som nu läggs fram ger klarhet om HD:s framtida ställning som en renodlad prejudikatinstans och i fråga om underrätterna har genom 1969 års reform genomförts en enhetlig

och stark organisation. Med dessa utgångspunkter bör problemen om hovrättsorganisationen, domarutbildningen och domarrekruteringen kunna angripas mera realistiskt än tidigare. Jag har för avsikt att vid senare tillfälle ta upp frågan om formerna för ett utredningsarbete på detta område.

2.9.2. *Fullföljd av talan till HD*

Jag har i det föregående anslutit mig till den uppfattningen att HD i princip bör ha ställning av prejudikatinstans. Reglerna om fullföljd till HD bör utformas mot bakgrund av detta ställningstagande. Liksom hittills bör förutsättningarna för prövning i HD regleras genom särskilda bestämmelser i RB och frågan huruvida förutsättningar för prövning i HD föreligger bör avgöras genom en särskild tillståndsprövning inom HD.

Domstolskommittén har föreslagit att prövningstillstånd skall få beviljas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen. Det nuvarande kravet på synnerlig vikt föreslås sålunda utgå. Att leda rättstillämpningen innefattar att skapa prejudikat där sådana saknas men också att vid behov bryta tidigare praxis, vare sig den fastlagts genom HD:s avgörande eller genom samstämmande hovrättsavgöranden. Kännetecknande för prejudikatdispensen är bl. a. att den tillgodoser ett vidare intresse än det de enskilda parterna har av utgången i målet. När det gäller ändringsdispens har kommittén övervägt att behålla denna i kombination med antingen bestämmelser som avskär vissa kategorier av mål från fullföljd eller som för dispens förutsätter att underdomstolarna kommit till olika resultat. En lösning efter dessa riktlinjer avvisas emellertid av kommittén. Kommittén anser det dock nödvändigt med vissa dispensmöjligheter vid sidan av prejudikatdispensen. Dessa fall, som tar sikte på mera ovanliga situationer, behandlas närmare i det följande.

Innan jag närmare behandlar frågan om utformningen av dispensregler i RB skall jag något beröra ett närliggande lagstiftningsärende. I remiss till lagrådet den 20 mars 1970 angående omorganisation av förvaltningsrättsskipningen, m. m. har jag för i princip alla mål som tillhör regeringsrätten och kammarrätten föreslagit ett tvåinstanssystem för den domstolsmässiga prövningen. Kammarrätten föreslås omvandlad till en allmän mellaninstans närmast under regeringsrätten. Tyngdpunkten i den domstolsmässiga besvärsprövningen förskjuts från regeringsrätten till kammarrätten genom att möjligheten att få mål prövade i regeringsrätten begränsas starkt. För prövning i regeringsrätten skall enligt förslaget krävas särskilt tillstånd. Avsikten är att regeringsrätten företrädesvis skall bli en prejudikatinstans.

Jag har i remissen framhållit att dispensreglerna för regeringsrätten måste utformas så att den åsyftade funktionsfördelningen mellan den

högsta instansen och mellaninstansen uppnås. Det faller därför av sig självt att prövningstillstånd skall kunna meddelas av prejudikatskäl. I princip skall i det föreslagna instanssystemet inte förekomma några dispensgrunder utöver prejudikatdispens. Undantag görs dock från denna princip för det fall då det överklagade avgörandet är behäftat med så grovt fel att regeringsrätten enligt 19 § RF skulle kunna bevilja resning i målet eller eljest upphäva avgörandet sedan det vunnit laga kraft. Även i några andra lika tungt vägande undantagsfall skall möjlighet finnas att få prövningstillstånd. Däremot lämnar förslaget inte möjlighet till någon form av ändringsdispens. En sådan ordning skulle föra med sig en så omfattande måltillströmning, att principerna i förslaget inte skulle kunna förverkligas.

I 4 § i den föreslagna lagen om allmänna förvaltningsdomstolar anges de olika grunderna för dispens. Enligt denna bestämmelse får prövningstillstånd meddelas, om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövas av regeringsrätten. Vidare kan dispens meddelas, om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning. I anslutning härtill ges exempel på sådana synnerliga skäl. Prövning får sålunda ske, om kammarrättens rättstillämpning uppenbarligen strider mot lag eller om någon som tidigare har tagit befattning med målet eller tillfört utredning i målet gjort sig skyldig till brottsligt förfarande, som kan antas ha inverkat på utgången i kammarrätten. Detsamma skall gälla, om det vid prövning i lägre instans har förekommit så grovt handläggningsfel, att det kan antas ha inverkat på utgången. Synnerliga skäl till prövning skall också anses föreligga, om målets utgång i kammarrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

När det gäller de allmänna domstolarna innebär nuvarande regler om förutsättningarna för prejudikatdispens att prövningstillstånd får meddelas om det för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt att talan prövas av HD. Dessa regler bör ändras, så att HD:s uppgift att leda rättstillämpningen kommer till direkt uttryck i lagtexten. Domstolskommittén har föreslagit att bestämmelserna utformas så att prövningstillstånd får meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att frågan prövas av HD. Förslaget har i allmänhet tillstyrkts under remissbehandlingen. HD:s ledamöter har emellertid förordat en utformning av bestämmelsen som innebär att prövningstillstånd får meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen eller eljest för främjande av dess enhetlighet att talan prövas av HD. Med det föreslagna tillägget avses att ge HD en möjlighet att vid sidan av prejudikatbildningen korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis. Enligt min mening bör prejudikatdispensen regleras särskilt. Frågan huruvida prövningstillstånd bör kunna meddelas oberoende av prejudikatintresset behandlas närmare i det följande. Jag föreslår sålunda en dispensgrund som i enlighet med domstolskommitténs förslag

och det remitterade förslaget till lag om allmänna förvaltningsdomstolar innebär att prövningstillstånd får meddelas, om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD. Bestämmelsen bör ta sikte uteslutande på sådana fall då målet med hänsyn till det allmänna intresset av tillgång till omfattande och vägledande prejudikatbildning bör prövas av HD. Den enskildes intresse av att få tillstånd en överprövning bör sålunda inte kunna föranleda dispens på denna grund.

Prejudikatdispens bör liksom nu kunna meddelas först och främst då tidigare prejudikat saknas i en viss fråga. Särskilt betydelsefullt är detta, om frågan kan antas ofta komma under domstols prövning. Det kan komma att visa sig att en rad avgöranden av HD behövs för att täcka in ett område som inte tillräckligt ingående regleras genom lagstiftning. Ett annat fall då prejudikatdispens bör kunna meddelas är då hovrättens utslag avviker från lagtolkning eller rättstillämpning, som kommit till uttryck i avgörande av HD. Motsvarande bör gälla om ett sådant utslag avviker från en allmän rättsgrundsats, som tidigare antagits av HD. I sådana fall bör emellertid prejudikatdispens få förekomma endast om det är motiverat av ett allmänt intresse att leda rättsutvecklingen och dispens bör sålunda få medges endast om det behövs för att förstärka tidigare praxis eller eljest klarlägga rättsläget. Frågan om det föreligger anledning till ändring av hovrättens dom bör sålunda inte i och för sig vara avgörande för dispensfrågan. Prejudikatdispens bör vidare kunna meddelas i fall där hovrätts avgörande visserligen är i överensstämmelse med äldre HD-avgöranden, men där HD finner anledning att ändra sin tidigare praxis.

Den föreslagna ändringen innebär, liksom kommitténs förslag, att kravet på att prövningen skall vara av synnerlig vikt tas bort. I likhet med flera remissinstanser anser jag det vara av stor betydelse att ha tillgång till ett rikligt antal vägledande avgöranden av HD. Ändringen är också en naturlig konsekvens av att HD befrias från arbetet med ändringsdispenserna.

Frågan huruvida det bör finnas några möjligheter till dispens vid sådan av prejudikatdispensen har varit föremål för delade meningar. Domstolskommittén har föreslagit att dispens även skall kunna meddelas när det med hänsyn till särskilda omständigheter eljest föreligger synnerliga skäl för prövning i HD. Som exempel på omständigheter av beskaffenhet att, om skälen är tillräckligt starka, kunna möjliggöra prövningstillstånd fastän prejudikatskäl inte föreligger nämns i motiven bl. a. att HD:s prövning är av betydelse utöver det förevarande målet, att resningsgrund föreligger, att den överklagade domen uppenbart beror på förbiseende eller misstag, att avsteg skett från lagtolkning eller rättsgrundsats som tidigare har antagits av HD eller från stadgad praxis, att underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller att eljest stora meningsskiljaktigheter förekommit i domstolarna. Dispensregler-

nas utformning i kommittéförslaget är emellertid avsedd att medföra att utrymmet för prövningstillstånd annat än från prejudikatsynpunkt blir mycket begränsat. I ett par särskilda yttranden till kommittéförslaget har anförts att det med en sådan allmänt hållen regel kan starkt betvivlas att antalet ansökningar om prövningstillstånd kommer att minska. Antalet beviljade prövningstillstånd kan inte heller antas gå ned i nämnvärd grad. Enligt reservanternas mening bör därför den av kommittén föreslagna regeln utgå. Det skulle dock vara otillfredsställande om HD inte skulle kunna ta hänsyn till resningsgrunder vilka åberopas som dispens-skäl. Regeln om prejudikatdispens bör därför enligt reservanterna kompletteras med en bestämmelse om att HD alltid skall beakta omständigheter som skulle ha medfört resning av lagakraftvunnet avgörande.

Under remissbehandlingen har flertalet remissinstanser anslutit sig till den begränsning av dispensmöjligheterna som kommittén har angivit. Åtskilliga remissinstanser vill emellertid gå längre än kommittén och ge ett betydligt mindre utrymme för dispens utanför prejudikatfallen. Några remissinstanser vill däremot öka utrymmet för dispens i förhållande till kommitténs förslag. I åtskilliga remissyttranden har den närmare utformningen av ifrågavarande dispensgrund i kommitténs förslag kritiserats. Det har därvid framhållits att den föreslagna bestämmelsen inte utan förtydligande kan förväntas medföra någon minskning i måtillströmningen.

Som framgår av det anförda råder i stort sett enighet om att utrymmet för prövningstillstånd vid sidan av prejudikatfallen bör vara starkt begränsat. Som tidigare nämnts har emellertid HD:s ledamöter i sitt remissyttrande förordat en sådan utformning av reglerna om prejudikatdispens att HD ges en möjlighet att vid sidan av prejudikatbildningen korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis. Härutöver bör enligt HD:s ledamöter finnas en möjlighet att meddela prövningstillstånd, om synnerliga skäl föreligger att talan prövas av HD. Sistnämnda bestämmelse skulle avse situationer av mer extraordinär natur.

Som jag har framhållit tidigare är HD:s viktigaste uppgift att vårda rättsenhetligheten. Detta bör enligt min mening ske uteslutande genom prejudikatbildning. En ordning som innebär att HD skall kunna ändra ett avgörande som enligt HD:s uppfattning avviker från praxis utan att något prejudikatintresse föreligger lämnar i praktiken ett vidsträckt utrymme för ändringsdispens. Om en sådan regel dessutom kompletteras med en allmän regel om dispens vid synnerliga skäl, kan man inte räkna med någon nämnvärd nedgång i antalet revisionsansökningar. Huvudsyftet med reformen är att söka åstadkomma en ordning där HD:s arbete med prövningstillstånd kan nedbringas till förmån för den prejudikatbildande verksamheten. En lösning i enlighet med det förslag som har förts fram i yttrandet från HD:s ledamöter skulle enligt min mening inte leda till det åsyftade resultatet.

Inte heller domstolskommitténs förslag går fritt från kritik från de synpunkter som jag nyss har anlagt. Vissa av de i motiven angivna exemplen på fall då med hänsyn till omständigheterna synnerliga skäl för prövningstillstånd föreligger är i viss utsträckning av den art som f. n. föranleder ändringsdispens. Jag syftar närmast på uttalandena att dispens bör få meddelas när underrätt och hovrätt kommit till väsentligt olika slut eller eljest stora meningsskiljaktigheter förekommit i domstolarna.

Kommittén har ingående undersökt och prövat en ordning som skulle innebära att ändringsdispens kunde beviljas i difforma mål, dvs. mål där underdomstolarna dömt olika, men har på goda grunder avvisat en sådan lösning. Det finns enligt min mening inte heller vid utformningen av ifrågavarande dispensregel anledning att låta den omständigheten att meningarna varit delade i domstolarna i och för sig vara avgörande för frågan om prövningstillstånd. En sådan ordning skulle lätt kunna leda till att skiljaktiga meningar i underdomstolarna av parterna uppfattades som grund för ändringsdispens. Som jag förut har framhållit bör parterna i princip få åtnöjas med en prövning i två instanser om inte prejudikatintresset föranleder annat.

Kommittén har i sitt förslag inte tagit upp några regler om intressedispens. Jag ansluter mig till den uppfattningen att nuvarande bestämmelser om intressedispens inte bör ha någon motsvarighet i de nya fullföljdsreglerna. I motiven till förslaget om dispens när det med hänsyn till särskilda omständigheter föreligger synnerliga skäl för prövning i HD anger kommittén emellertid den situationen, att prövningen i HD av visst mål kan förutsättas ha betydelse för avgöranden i andra mål. Det är alltså fråga om sådana fall där f. n. intressedispens kan meddelas. Givetvis kan omständigheterna i dessa fall vara sådana att skäl finns för prejudikatdispens. I den mån prejudikatintresse inte föreligger är det emellertid enligt min mening tillräckligt att hovrättens avgörande får bilda utgångspunkt för bedömningen av andra likartade mål.

Som framgår av vad jag nu har anfört bör enligt min mening utrymmet för prövningstillstånd vid sidan av prejudikatdispensen vara ytterst begränsat. De fall som kan komma ifråga är resningsfallen och därmed jämförbara mycket sällsynta situationer.

Om det överklagade avgörandet kan göras till föremål för resning eller undanröjas på grund av domvilla sedan det vunnit laga kraft, bör HD kunna pröva målet också under tiden närmast efter det domen meddelats. För en sådan ordning talar inte minst praktiska skäl. Det skulle i dessa fall innebära en onödig omgång att först avvakta fullföljdstidens utgång och därefter söka resning. Det är här fråga om de ytterst sällsynta fall då avgörandet kan ha påverkats av brottsligt förfarande av domare eller annan som har deltagit i rättegången, då skriftliga bevis varit förfalskade eller då en i målet hörd person har avgett falsk utsaga och

detta kan ha medverkat till utgången, då det kommit fram nya omständigheter eller bevis som sannolikt skulle ha lett till annan utgång, om de åberopats i målet, eller då rättstillämpning som ligger till grund för domen uppenbart strider mot lag. Sistnämnda grund omfattar inte bara det fallet att domen genom förbiseende eller misstag kommit att få ett innehåll som uppenbart strider mot lag. Den gäller också då domstolen i annat fall klart misstolkat en lagbestämmelse.

Prövningstillstånd bör kunna medges i den utsträckning som de extraordinära rättsmedlen kan tillämpas. Den närmare innebörd som resnings- och domvillogrunderna i praxis getts bör vara vägledande också inom den ordinära fullföljdens ram.

Ett med resnings- och domvillofallen närbesläktat fall är när det överklagade avgörandet kommit till på grund av grovt förbiseende eller grovt misstag. Detta fall har särskilt uppmärksammats i det remitterade förslaget till lag om allmänna förvaltningsdomstolar. Också när det gäller de allmänna domstolarna bör det enligt min mening vara tillåtet för den högsta instansen att i sådana fall gå in i sakprövning, även om det inte gäller någon prejudikatfråga. Det är här fråga om sådana fall då grovt förbiseende eller misstag förekommit med avseende på sakmaterialet. Processuella fel däremot beaktas emellertid endast i den mån de utgör domvillogrund. Som exempel kan nämnas att en för utgången i ett expropriationsmål avgörande räkneoperation blivit felaktig. I kravet på att förbiseendet eller misstaget skall vara grovt ligger att det skall ha i väsentlig grad påverkat utgången. Förbiseende och misstag av angivet slag får förutsättas vara utomordentligt sällsynta. Man kan dock inte helt bortse ifrån att sådana grova förbiseenden och misstag kan inträffa. Om detta har skett och det har lett till att part exempelvis gått miste om ett betydande belopp, vore det otillfredsställande om han endast vore hänvisad till att åberopa brottsligt förfarande som avses i 58 kap. 1 § 1 för att få rättelse.

Vid sidan av de nu nämnda fallen kan det finnas andra undantagssituationer, där skälen för att tillåta sakprövning i HD kan anses vara lika starka. Ett sådant fall är då den rättstillämpning som ligger till grund för ett överklagat avgörande uppenbart strider mot lagtolkning eller rättsgrundsats som förut antagits av HD. Som jag tidigare har framhållit kan prejudikatdispens meddelas, om det från allmän synpunkt är av vikt att ytterligare befästa praxis i visst hänseende. Saknas prejudikat-skäl, bör emellertid dispens i vissa fall ändå kunna meddelas. Om den lagtolkning eller rättsgrundsats klaganden åberopar är klart och entydigt fastlagd genom tidigare praxis, vore det enligt min mening konstlat att behandla fullföljdsfrågan på annat sätt än då rättstillämpningen uppenbart strider mot lag. Prövningstillstånd bör dock inte komma i fråga i andra fall än då avgörandet är uppenbart rättsstridigt. Samma restriktivi-

tet som tillämpas vid prövning av ansökan om resning på den grund att avgörandet uppenbart strider mot lag bör iaktas i nu angivna fall.

En annan situation av extraordinär natur då dispens bör kunna meddelas oberoende av prejudikatintresset är då ett stort antal likartade mål samtidigt fullföljs till HD men prejudikatintresset endast motiverar att ett eller några få ges dispens. I detta fall föreligger ju samma prejudikatfråga i samtliga mål. Det är tillfälligheter som avgör vilket mål som tas upp. Starka rättvisekrav talar i ett sådant läge för att, om prejudikatdispensen leder till ändring, samtliga avgöranden kan ändras av HD.

Utöver de nu angivna fallen kan det tänkas förhållanden av samma extraordinära natur. Det är emellertid uppenbart att fall av här angiven art är sällsynta. Det är enligt min mening av stor betydelse för att syftet med reformen skall uppnås att ifrågavarande dispensgrund ges en sådan utformning att det för parterna klart framgår att möjligheterna till dispens på denna grund är begränsade till sällsynta undantagsfall. Med hänsyn härtill bör i bestämmelsen anges att prövningstillstånd får meddelas endast om det föreligger synnerliga skäl till prövning. I lagtexten bör som exempel på synnerliga skäl anges resnings- och domvillofallen samt de fall då grovt förbiseende eller misstag föreligger. Det sagda innebär att samma lagtekniska lösning bör väljas som i det remitterade förslaget till lag om allmänna förvaltningsdomstolar.

Liksom f. n. erfordras prövningstillstånd endast när målet eller ärendet anhängiggjorts vid underrätten. Bestämmelserna om prövningstillstånd gäller inte heller i framtiden talan som förs av RÅ, JK eller JO i mål om allmänt åtal.

Vad jag nu föreslagit i fråga om fullföljd till HD bör ses mot bakgrund av den stora betydelse som jag tillmäter HD:s prejudikatbildande verksamhet. Reformen kan som JO framhållit i sitt remissyttrande ge anledning att överväga en ändring av nuvarande principer i fråga om prejudikats bindande verkan. Frågan torde emellertid inte vara av någon större praktisk betydelse. Det finns uppenbarligen inte någon anledning anta annat än att domstolarna i sin rättstillämpning också i fortsättningen kommer att följa de i HD:s praxis anvisade lösningarna.

Enligt lagen (1946:879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring utgörs HD av 24 justitieråd, varav tre tas i anspråk för tjänstgöring i lagrådet. I den mån det behövs på grund av justitieråds tjänstgöring på extra avdelning av lagrådet får antalet justitieråd ökas till högst 27. HD är för den dömande verksamheten tre avdelningar med vardera sju ledamöter. Domstolskommittén har anfört att det, även om det är svårt att med säkerhet bedöma vilken minskning av HD:s arbete som kommittéförslaget i sin helhet leder till, bör kunna antas att förslaget med den restriktiva tillämpning som kommittén förutsätter, åtminstone efter en övergångstid skall på sådant sätt lätta arbetsbelastningen att antalet justitieråd kan inte oväsentligt nedbringas. Det får enligt kom-

mittén bero av erfarenheterna efter förslagets omsättning i praktiken i vilken omfattning detta kan ske.

De i departementsförslaget upptagna fullföljdsreglerna innebär en kraftig begränsning av möjligheterna att få till stånd en prövning i HD. Det är givetvis vanskligt att nu ange hur dessa bestämmelser kommer att återverka på fullföljdsfrekvensen. Enligt min mening är det dock befogat att vid en bedömning på längre sikt utgå från en betydande nedgång i HD:s arbetsbörda på grund av de ändrade fullföljdsreglerna. Ledamotsantalet bör därför i framtiden kunna nedbringas väsentligt. Man bör kunna räkna med att antalet ledamöter för dömande verksamheten skall kunna nedbringas till två tredjedelar av det nuvarande antalet.

Vid beräkningen av ledamotsantalet får också beaktas tjänstgöringen i lagrådet. Med hänsyn till den ovisshet som föreligger vid bedömningen av målfrekvensen i HD och med beaktande av intresset att ålderssammansättningen i HD är lämplig bör lagen tills vidare inrymma en viss marginal i fråga om antalet ledamöter. En bestämmelse som innebär att antalet justitieråd skall vara högst 22 är därför enligt min mening den lämpligaste lösningen. Utvecklingen kan dock inte nu med säkerhet bedömas. Övergångsbestämmelsen bör därför innebära att nya ledamöter får utses även innan antalet ledamöter nedgått till 22, om särskilda skäl föreligger.

Antalet avdelningar tas inte upp i detta sammanhang utan först i samband med den utredning om HD:s kansliorganisation som jag förut berört.

Den föreslagna reformen av reglerna om fullföljd till HD innebär som jag tidigare har anfört att parterna i praktiken får åtnöjas med en prövning i två instanser. Jag har också anfört att en sådan ordning får anses godtagbar från rättssäkerhetssynpunkt med nuvarande rättegångsordning och organisation av tingsrätterna och hovrätterna. Frågan om hovrätternas organisation kommer som jag tidigare har nämnt att uppmärksammas i det fortsatta reformarbetet rörande de allmänna domstolarna.

I ett avseende bör emellertid redan nu övervägas en organisatorisk förändring. De nuvarande bestämmelserna i arbetsordningen för rikets hovrätter innehåller bl. a. att hovrätts avdelning skall ha sådan sammansättning att av ledamöterna minst fyra, eller på fyrmansavdelning minst tre, är ordinarie domare eller assessor. Vid förfall för sådan ledamot får dock avdelning för kortare tid än en månad ha annan sammansättning.

Domstolskommittén har konstaterat att icke-ordinarie domare f. n. i alltför stor utsträckning ingår i sammansättningen i hovrätt. Kommittén anser det böra krävas att minst två av ledamöterna är ordinarie och att av de övriga den ene bör vara antingen ordinarie domare eller assessor. Mer än en fiskalsadjunkt bör aldrig ingå i sammansättningen. Un-

der remissbehandlingen har kommitténs förslag allmänt tillstyrkts. Några hovrätter har dock ansett att det uppställda kravet inte kan upprätthållas med nuvarande personalsituation.

Inom justitiedepartementet har gjorts en undersökning beträffande hovrättsavdelningarnas sammansättning under oktober 1970. Undersökningen visar att av 1 162 avgjorda mål hade 490 avgjorts med minst tre ordinarie domare, 1 075 med två eller flera ordinarie domare och 87 med endast en ordinarie domare. Enligt min mening kan det i fortsättningen inte annat än i rena undantagsfall godtas att målen i hovrätt avgörs i en sammansättning med endast en ordinarie domare. Jag avser därför att ta upp frågan om sådan ändring av arbetsordningen för hovrätterna att sammansättning med endast en ordinarie domare skall förutsetta medgivande av presidenten i varje särskilt fall.

Jag övergår nu till att behandla de övriga ändringsförslag som kommittén fört fram i anslutning till den föreslagna ändringen av 54 kap. 10 § RB.

Prövningstillstånd skall i framtiden förutsätta att vissa, i lagen särskilt angivna dispensskäl föreligger. Det räcker inte som nu att det finns anledning över huvud taget att ändra domen. Det kan enligt min mening inte anses vara för strängt mot en klagande som anser sådana särskilda omständigheter föreligga att HD bör överpröva domen, att kräva av honom att han närmare anger vilka omständigheter han åberopar till stöd för sin fullföljd. En sådan precisering underlättar i hög grad för HD att snabbt nå ett avgörande i tillståndsfrågan och föredragningen kan i stort sett begränsas till de förhållanden som förts fram i ansökningen.

Även om klaganden bör ange de omständigheter som han åberopar för prövningstillstånd bör HD inte under alla omständigheter vara bunden av de skäl klaganden anfört. HD skall sålunda alltid beakta om i målet förekommit rättegångsfel av den art, att det bör medföra undanröjande av hovrättens dom. HD skall vidare självant pröva om skäl föreligger för prejudikatdispens. I brottmål och indispositiva tvistemål står det vidare HD fritt att bevilja dispens, om det vid prövningen upptäcks att annan dispensgrund föreligger än den som klaganden har åberopat. Någon skyldighet att efterforska om exempelvis resningsskäl föreligger, när sådant inte åberopats, bör däremot inte finnas. På grund av det anförda kan inte generellt föreskrivas påföljd för underlåtenhet att ange dispensgrund. Med hänsyn härtill bör det inte heller föreskrivas en ovillkorlig skyldighet att ange dispensgrund. Det ligger i partens eget intresse att tydligt ange de omständigheter som motiverar dispens. Om klaganden försummar att föra fram någon sådan grund, löper han risk att inte få prövningstillstånd.

Som har nämnts tidigare inskränks f. n. parts möjlighet att få ändringsdispens eller allmän dispens av de s. k. revisibilisreglerna i 54 kap. 12 § RB. I mål av förmögenhetsrättslig art förutsätts för sådan dispens att

värdet av vad parten tappat i hovrätten uppgår till 1 500 kronor. I brottmål gäller olika regler allteftersom det är målsäganden eller den tilltalade som söker dispens. Målsäganden kan inte få ändringsdispens eller allmän dispens, om inte hans talan gäller brott för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år eller avsättning. Tilltalad kan därutöver få dispens i de fall då han dömts till annan påföljd än böter eller också till minst 60 dagsböter eller till andra böter eller vite på minst 1 500 kronor. Ytterligare några få fall finns då tilltalad kan få sådan dispens.

Kommittén har föreslagit att revisibilisreglerna får utgå sedan ändringsdispensen avskaffats. Vid remissbehandlingen har förslaget allmänt tillstyrkts.

Revisibilisreglerna har redan från början framstått som diskutabla utifrån synpunkten om allas likhet inför lagen. De tillkom under betydande motstånd och accepterades huvudsakligen därför att drastiska metoder var nödvändiga för att minska HD:s arbetsbörda. Genom förändringen i penningvärdet har bestämmelsernas praktiska betydelse senare minskat. De ändrade dispensregler jag här har förordat innebär att fullföljd till HD vid sidan av prejudikatmålen skall bli möjlig endast i sällsynta undantagsfall. Som jag har framhållit tidigare finns det anledning räkna med att de föreslagna bestämmelserna skall medföra en påtaglig lättnad i HD:s arbetsbörda. Under sådana omständigheter bortfaller de skäl som ursprungligen åberopades för revisibilisbestämmelserna. I likhet med kommittén och flertalet remissinstanser föreslår jag därför att dessa bestämmelser avskaffas.

Enligt 54 kap. 17 § RB skall den som vill fullfölja talan mot hovrätts dom eller beslut i allmänhet nedsätta fullföljdsavgift, 150 kronor, och lika stora belopp till säkerhet för den kostnadsersättning som HD kan tilldöma motparten. Kommittén föreslår att bestämmelserna avskaffas och anför till stöd för detta inte bara principiella skäl utan också att det vid nedsättning, redovisning och återbetalning av avgifterna uppkommer kameralt och administrativt arbete, som inte står i rimligt förhållande till de fördelar som vinnas. Alla remissinstanser har tillstyrkt att nedsättningsskyldigheten avskaffas.

Även enligt min mening är det angeläget att avskaffa nedsättningskyldigheten. Förutom det betydande arbete som reglerna orsakar innebär de för den enskilde ett helt omotiverat riskmoment. Ett obetydligt misstag vid iakttagande av formalia i samband med avgiftens nedsättande kan leda till att revisionstalan avvisas.

Enligt 3 kap. 7 § RB behövs för prejudikat- eller intressedispens att två av de tre i dispensprövningen deltagande ledamöterna är ense. För ändringsdispens och allmän dispens gäller enligt samma paragraf en för klaganden förmånligare regel. Sådan dispens skall meddelas så snart någon ledamot önskar det. Ansökan kan alltså avslås endast om alla tre ledamöterna röstar härför. När ändringsdispensen och den all-

männen dispensen avskaffas, bortfaller grunden för den särskilda omröstningsregeln i 3 kap. 7 § RB. Denna bestämmelse bör alltså upphävas.

Kommittén har föreslagit att prövningstillstånd skall kunna begränsas till att gälla endast viss del av den dom eller det beslut den fullföljda talan gäller. Man framhåller att det förekommer fall då en uppdelning av målet är önskvärd. Dispensskäl saknas kanske i fråga om betydande delar av målet men förekommer beträffande någon begränsad fråga. Genom en uppdelning skulle parterna besparas kostnader för utförande av talan i de delar av målet där det från början står klart, att rättegången i HD saknar betydelse. Det blir då möjligt t. ex. att i ett brottmål ta upp endast frågan om skadestånd men låta i ansvarsdelen förbli vid hovrättens avgörande eller att meddela prövningstillstånd i endast ett av flera kumulerade mål. Den fråga som tas upp av HD måste vara klart avskiljbar och oberoende av målets övriga fullföljda delar. Även om i t. ex. ett brottmål endast en åtalpunkt av flera är av intresse, måste tillståndet i allmänhet gälla ansvarsfrågan i dess helhet, därför att straffmätningen är avhängig även av övriga åtalpunkter.

Vid remissbehandlingen har förslaget i allmänhet tillstyrkts. Hovrätten över Skåne och Blekinge har föreslagit att prövningstillstånd i brottmål skall få begränsas till enstaka gärningar, även om påföljden är gemensam för de brott som tas upp till prövning och övriga brott. En likartad situation uppkommer då talan fullföljts endast beträffande viss gärning eller då enligt 34 kap. 1 § 3 BrB en tidigare ådömd påföljd undanröjs och ny gemensam påföljd beslutas.

En regel som ger möjlighet att begränsa prövningstillstånd är enligt min mening av värde även om den skulle komma till användning mera sällan. Frågor som från prejudikatsynpunkt är mindre intressanta kan därigenom avskiljas från HD:s prövning. HD:s principiella ställning av prejudikatinstans betonas. Regeln medför dessutom processsekonomiska fördelar. Ett begränsat tillstånd bör till en början kunna förekomma när den prövade frågan kan avgöras utan att HD:s domslut påverkar hovrättens domslut i den kvarstående delen av domen. Domen i den delen vinner då laga kraft. Partiell dispens bör sålunda kunna komma i fråga beträffande ett av flera kumulerade tvistemål. I ett brottmål kan prövningen begränsas till skadeståndsdelen, medan hovrättens avgörande i ansvarsdelen får stå fast. Likaså bör i ett mål om fullgörelse, där både skyldigheten att fullgöra och fullgörrelsens storlek är tvistiga, prövningstillståndet kunna begränsas till den senare frågan, om det är den som är av intresse från prejudikatsynpunkt. I ett familjemål som har fullföljts i såväl skillnadsdelen som vårdnads- och underhållsdelarna bör prövningstillståndet kunna begränsas till vårdnads- och underhållsfrågan eller enbart till underhållsfrågan, om tvisten i övrigt saknar prejudikatintresse. Tillståndet kan också tänkas inskränkt till rättegångskostnaderna.

I fråga om brottmål med flera åtalpunkter delar jag den av hovrätten över Skåne och Blekinge framförda uppfattningen, att tillståndet bör få begränsas till en eller några åtalpunkter, medan hovrättens sakerförklaring i övrigt står fast. I klarhetens intresse bör i sådant fall partiellt prövningstillstånd anges innefatta också påföljdsfrågan. Tillstånd bör naturligtvis också kunna lämnas i enbart påföljdsfrågan.

När det gäller tvistemålen kan man enligt min mening gå något längre i fråga om uppdelning än kommittén har föreslagit. Som jag senare skall utveckla föreslår jag viss utvidgning av möjligheten att dela upp en tvist genom mellandom. Om det i ett mål föreligger flera omständigheter som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången skall sålunda enligt förslaget sådan del av målet under vissa förutsättningar kunna avgöras särskilt. En sådan uppdelning kan ofta vara motiverad av processekonomiska skäl. På motsvarande sätt synes emellanåt processekonomiska fördelar stå att vinna genom att begränsa prövningstillstånd, inte bara till viss särskiljbar del av ett fullföljt mål utan även till en av flera i målet föreliggande omständigheter. För att viss omständighet skall kunna tas upp till separat prövning måste den dock, liksom i mellandomsfallet, vara av omedelbar betydelse för utgången i målet.

När en av flera sidoordnade omständigheter enligt det nu sagda tas fram till särskild prövning, beror det av utgången i denna del om anledning förekommer att meddela prövningstillstånd i fråga om målet i övrigt. I sådant fall måste därför frågan om eventuell utvidgning av prövningstillståndet till andra omständigheter av betydelse för utgången vila intill dess ställning tagits till primärfrågan.

Med den här föreslagna ordningen blir det t. ex. möjligt att i ett kravmål, där invändning görs om både preskription och betalning och hovrätten ogillat preskriptionsinvändningen, begränsa prövningstillståndet till frågan om preskription, om det är den frågan som är av prejudikatintresse, medan frågan om prövningstillstånd rörande invändningen att betalning skett tills vidare förklaras vilande. Skulle HD i likhet med hovrätten ogilla preskriptionsinvändningen kan prövningstillstånd rörande betalningsinvändningen avslås oavsett utgången i hovrätten i denna del. Finner HD åter att preskription skett, måste prövningstillståndet utvidgas så att HD får möjlighet att upphäva hovrättens dom i betalningsfrågan, om denna gått gäldenären emot. På liknande sätt kan det ibland i ett köpmål vara lämpligt att begränsa prövningstillstånd till en fråga huruvida reklamation skett medan dispensfrågan i övrigt får vila. Likaledes kan det emellanåt i skadeståndsmål där både skadeståndsskyldigheten och skadeståndets storlek är tvistiga finnas behov att till en början inskränka tillståndet till att avse frågan om skadeståndsskyldigheten.

Även vid sidan av de nu och tidigare anförda exemplen kan säkerligen tänkas fall då begränsning lämpligen kan ske. Det är dock inte

möjligt och knappast påkallat att mer generellt ange när prövningstillstånd skall kunna begränsas till viss omständighet eller del av vad som har fullföljts. Möjligheten att begränsa prövningstillstånd får utformas närmare i rättspraxis under övervägande av de konsekvenser en tillämpning kan få i olika hänseenden.

En fråga som berörts av RÅ under remissbehandlingen är om en begränsning av fullföljdsomöjligheterna också bör medföra att hovrätternas domar mera generellt kan göras verkställbara utan hinder av att de inte vunnit laga kraft. De fullföljdsomöjligheter som enligt vad jag föreslår skall föreligga vid sidan av prejudikatdispensen är ytterst begränsade. I princip innebär reformen införandet av ett tvåinstanssystem vid de allmänna domstolarna. Dessa omständigheter talar för att låta hovrätternas icke lagakraftvunna domar verkställas i större utsträckning än f. n. Särskilt när det gäller brottmålen skulle en sådan ordning sannolikt motverka fullföljd av okynne eller i syfte att uppskjuta verkställigheten. Även kriminalpolitiska överväganden talar för en sådan lösning. En ändring av lagstiftningen i detta avseende bör emellertid inte genomföras förrän erfarenhet vunnits av de ändrade fullföljdsreglerna.

2.9.3 Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis

Enligt gällande rätt föreligger i brottmål inte något hinder mot att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis. I tvistemål däremot får detta inte ske, om parten kunnat åberopa omständigheterna eller bevisen redan i underrätten och det kan antas att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Bestämmelsen torde mycket sällan ha kommit till användning.

Domstolskommittén, som utgår från att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i underrätten, föreslår att gällande bestämmelser skärps på så sätt att i dispositiva tvistemål nya omständigheter eller bevis inte får åberopas, om godtagbara skäl saknas för partens underlåtenhet att förebringa det ifrågavarande processmaterialet redan vid underrätten.

Under remissbehandlingen har flertalet remissinstanser tillstyrkt kommitténs förslag. I några av dessa yttranden har anförts att parterna inte sällan först i hovrätten för in ett fullständigt processmateriel. Några remissinstanser har avstyrkt kommitténs förslag. Som skäl härför anför bl. a. att den föreslagna ändringen kan leda till materiellt felaktiga avgöranden eller att alltför vidlyftig utredning dras in i målet vid underrätten. Den föreslagna regeln anses också svår att tillämpa.

Det är givetvis av stor betydelse att allt relevant processmaterial förebringas i underrätten. Det är där rättsskipningens tyngdpunkt skall ligga. Överrätternas prövning av målet skall i princip vara en överprövning på grundval av det material, som har prövats i första instans. Att instansordningen iakttas blir särskilt viktigt med en ordning som innebär att hovrätterna i långt högre grad än nu blir slutinstans.

Ett alltför strikt iakttagande av instansordningen innebär emellertid vissa olägenheter. Framför allt bör framhållas att strävandena i hovrätt att nå materiellt riktiga avgöranden kan försvåras eller omöjliggöras, om möjlighet saknas att i rimlig omfattning få i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis.

Domstolskommitténs förslag att omständigheter och bevis som inte åberopats i underrätten skall kunna avvisas i hovrätten inte bara när underlåtenhet att åberopa omständigheterna eller bevisen i underrätten beror på grov försumlighet eller otillbörligt syfte utan också när i övrigt underlåtenheten beror på vårdslöshet kan visserligen antas komma att tillämpas i begränsad omfattning. För parten innebär emellertid redan möjligheten att bestämmelserna kan komma att tillämpas i fråga om honom en allvarig tankeställare. Bestämmelser av denna innebörd kan därför väntas få viss betydelse vid underrättens processledning när det gäller att för parterna framhålla vikten av att alla relevanta omständigheter och bevis åberopas i underrätten. De betänkligheter som under remissbehandlingen har förts fram mot den föreslagna ordningen bör mot bakgrund av att bestämmelserna kan antas bli tillämpade med försiktighet inte föranleda att kommitténs förslag frångås. I RB bör därför införas bestämmelser som innebär att nya omständigheter eller bevis kan avvisas, om de av vårdslöshet åberopas först i hovrätten.

Det bör enligt de nya bestämmelserna krävas att part som för in det nya processmaterialet skall visa giltigt skäl för att det inte gjorts tidigare. I kommitténs förslag anges att parten skall vara förhindrad att i hovrätt åberopa omständighet eller bevis som inte förebragts tidigare, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och godtagbara skäl saknas för hans underlåtenhet att göra det. Under remissbehandlingen har uttrycket godtagbara skäl kritiserats. Med hänvisning till att det i motsvarande bestämmelse för HD:s del talas om giltig ursäkt, har anförts att nyansskillnaden är så obetydlig, att olika uttryck inte bör användas och vidare att det saknas skäl att ställa olika krav i detta hänseende i hovrätt och i HD. För egen del anser jag i likhet med kommittén, att möjligheten att åberopa nya omständigheter och bevis i allmänhet bör vara mindre i HD än i hovrätt. Detta hindrar emellertid inte att bestämmelsen ges samma lydelse i båda fallen. En sådan utformning av lagtexten motiveras också av att nyansskillnaden är liten. Enligt min mening bör det därför också i hovrätt krävas, att parten gör sannolikt att han inte har kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre rätt eller eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. En annan sak är att hovrätten till skillnad från HD vid bedömningen om en giltig ursäkt föreligger har att ta hänsyn till att parterna endast i en instans haft möjlighet att åberopa omständigheten eller beviset. Detta bör leda till att vad som i hovrättsprocessen skall anses vara giltig ursäkt får ett vidare utrymme än det som är giltig ursäkt i HD.

Parts underlåtenhet att redan i underrätten åberopa alla omständigheter och bevis av betydelse i målet bör som regel bedömas utifrån partens egna förutsättningar att avgöra hur processen skall föras. Underlåtenheten bör sålunda i allmänhet inte bedömas med någon objektiv måttstock. Undantagsvis bör dock detta ske, exempelvis i fall då parten i ett omfattande och svårbedömt mål har underlåtit att anlita biträde. I likhet med kommittén anser jag att nya omständigheter eller bevis skall få åberopas i hovrätt, om det nya materialet blivit bekant först efter det målet har handlagts av underrätten, trots att parten i god tid före huvudförhandlingen har gjort rimliga undersökningar. Giltig ursäkt bör också anses föreligga om parten efter noggranna och väl grundade processekonomiska överväganden har åberopat den av flera tänkbara grunder eller invändningar som han bedömde sannolikt skulle leda till framgång, men detta inte blivit fallet. Han skall då i hovrätten inte genom den ifrågavarande bestämmelsen vara förhindrad att åberopa annan grund eller invändning. Om parten inte redan i första instans insett betydelsen av en omständighet eller ett bevis, bör han likaså i allmänhet ha kvar rätten att åberopa materialet i hovrätten.

Om det finns anledning befara att avvisning av nya omständigheter eller bevis som åberopas först i hovrätt skulle leda till en materiellt otillfredsställande utgång, bör avvisningsmöjligheten begagnas med särskild försiktighet. Som närmare utvecklas i det följande bör i stället kostnadsstraffet i 18 kap. 6 § RB kunna tillämpas i sådana fall.

Liksom nu skall begränsning av möjligheten att i hovrätt åberopa nya omständigheter eller bevis inte förekomma i brottmål. Någon begränsning bör i allmänhet inte heller förekomma i äktenskapsmål, faderskapsmål eller andra indispositiva mål. I dessa mål har nämligen det allmännas intresse av materiellt riktiga avgöranden medfört, att rätten har fått fria händer att införskaffa den bevisning som anses nödvändig, även om den inte har åberopats av part. Om ny omständighet eller nytt bevis, som är av betydelse för utgången av målet, kommer fram först i hovrätten, är domstolen därför skyldig att beakta det nya materialet.

I sådana situationer då nytt processmaterial har tillkommit i hovrätten kan det ibland framstå som mest tilltalande att målet återförvisas till underrätten för ny behandling. I RB finns inte någon uttrycklig bestämmelse om återförvisning i sådana fall. I processlagberedningens motiv till 50 kap. 28 § RB framhålls emellertid, att en allmän möjlighet till återförvisning följer av hovrättens skyldighet att sörja för att målet blir handlagt på lämpligt sätt. Hovrätten kan alltså undanröja underrättens dom och återförvisa målet, om parten i hovrätten åberopar ny, omfattande bevisning och det befinnes lämpligt att bevisningen upptas vid underrätten. Frågan om återförvisning kan också få betydelse när part har framställt alternativa yrkanden på samma grund eller åberopat konkurrerande grunder för samma yrkande. Hovrätten avgör efter

lämplighetsprövning om underrättens dom skall upphävas eller om domen skall undanröjas och målet återförvisas till underrätten för förnyad handläggning.

Den i motiven anvisade möjligheten till återförvisning knyter inte an till frågan om parten i högre eller lägre grad har visat försumlighet, utan är uteslutande motiverad utifrån principen om instansordningen. Bakom den angivna ordningen ligger tanken att hovrätterna principiellt inte bör belastas med att avgöra frågor som inte tidigare varit föremål för bedömande. Hänsynen till parternas rättssäkerhet motiverar också att de kan få alla relevanta frågor bedömda i åtminstone två instanser.

I fall då omfattande ny utredning åberopas i hovrätten och förutsättningar för avvisning av det nya materialet inte föreligger kan det inte sällan finnas skäl för att låta målet prövas på nytt i underrätten. Återförvisning i sådana situationer medverkar till att för parterna klargöra betydelsen av att allt relevant processmaterial läggs fram i underrätten. Å andra sidan är det angeläget att återförvisningsmöjligheten tillämpas med försiktighet. Det är således från parternas synpunkt angeläget att det slutliga avgörandet inte fördröjs i onödan. Det måste också beaktas att återförvisning som regel medför ökade rättegångskostnader för båda parterna.

Som jag nyss har anfört kan återförvisning komma i fråga oberoende av om part varit försumlig i sin processföring medan avvisning av nya omständigheter eller bevis får ske endast om parten saknat giltig ursäkt för att inte åberopa omständigheten eller beviset redan i underrätten. Sanktioner mot försumlig processföring finns också i bestämmelserna om rättegångskostnad. Enligt 18 kap. 6 § RB skall sålunda part som gör sig skyldig till illojal eller försumlig processföring åläggas att betala rättegångskostnader, även om han vinner målet. Detta gäller också om han vinner i hovrätten på grund av utredning eller bevisning, som han försummat åberopa i underrätten. När mål återförvisas skall enligt 18 kap. 15 § RB frågan om kostnaden i den högre rätten prövas i samband med målet efter dess återupptagande. Detta innebär bl. a. att part, som först i högre rätt har åberopat utredning, som han hade kunnat dessförinnan åberopa i underrätten, och genom sin försummelse föranleder att målet återförvisas, f. n. kan åläggas att betala härav föranledda merkostnader för motparten även om han själv vinner målet.

Som jag har framhållit tidigare torde möjligheten att avvisa nya omständigheter och bevis som åberopats först i hovrätten komma att tillämpas tämligen restriktivt. Samma restriktivitet bör inte iakttas vid tillämpning av kostnadssanktionen i 18 kap. 6 § RB. Det bör sålunda inte vara uteslutet att 18 kap. 6 § RB tillämpas även i sådana fall när part först i hovrätt åberopar nya omständigheter eller bevis och avvisning inte sker.

2.9.4 Processledning

Regler om materiell processledning i tvistemål finns f. n. endast i 43 kap. RB, som handlar om huvudförhandling. I 43 kap. 4 § föreskrivs bl. a. att rätten skall se till att målet blir uttömmande behandlat och att det inte i målet dras in något som saknar betydelse. Vidare skall rätten genom frågor och erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i gjorda uttalanden. I fråga om förberedelsen sägs i 42 kap. 6 § andra stycket endast att målet under förberedelsen skall så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

Domstolskommittén har föreslagit att en särskild bestämmelse tas upp i 42 kap. 6 § RB om att rätten vid förberedelsen skall verka för att parterna anger allt som de vill åberopa samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

Under remissbehandlingen har förslaget i allmänhet tillstyrkts. Några remissinstanser har dock anfört att ändringen är onödig eftersom processledning i den mening som anges i förslaget ändå förekommer.

Enligt min mening är det värdefullt med en uttrycklig bestämmelse som föreskriver en aktiv materiell processledning vid förberedelsen. Som jag har anfört tidigare bör avvisning av nya omständigheter eller bevis kunna ske i vissa fall när fullständigt processmaterial inte lagts fram vid underrätten. Det är viktigt att rätten är verksam på sådant sätt att avvisningsmöjligheten inte behöver tillgripas i onödan. En uttrycklig bestämmelse, som ålägger rätten att även vid förberedelsen verka för att parterna anger allt de vill åberopa och se till att parternas ståndpunkter klarläggs, ger domaren ett stöd vid processledningen som inte bör underskattas.

Den materiella processledningen i dispositiva mål måste självfallet även i fortsättningen utövas med försiktighet och får inte medföra att principen om parternas frihet att disponera över processmaterialet åsidosätts. Någon ändring av vad som gäller f. n. i fråga om innebörden av den materiella processledningen är sålunda inte avsedd. Rätten skall genom frågor till parterna söka klarlägga vad som är tvistigt mellan dem och vilka grunder de vill anföra. Härvid kan rätten i viss utsträckning komma att föranleda parterna att åberopa omständigheter, som tidigare har förbigåtts. Rätten får givetvis inte uppträda så att den ens får sken av att ta parti för den ena parten.

Jag föreslår att en bestämmelse med det innehåll kommittén har föreslagit tas in i 42 kap. RB. Enligt min mening bör bestämmelsen placeras som ett andra stycke i 8 §.

Enligt 11 § tingsrättsinstruktionen (1970: 108) får tingsnotarie med minst ett år och sex månaders tjänstgöringstid av tingsrätten förordnas att handlägga bl. a. mål om penningfordran vid förberedelse samt huvudförhandling som hålls i förenklad form. Sådant förordnande får

dock inte avse mål som är av vidlyftig beskaffenhet eller vars avgörande eljest kräver särskild erfarenhet.

Det finns enligt min mening inte anledning att med anledning av ifrågavarande ändring i 42 kap. 8 § vidta någon ändring i fråga om behörigheten för tingsnotarie att handlägga mål vid förberedelse. Åtskilliga mål om penningfordran är av det slaget att en äldre tingsnotarie bör kunna anförtros förberedelsen. I mera komplicerade mål kan det inte minst med hänsyn till behovet av en effektiv processledning finnas anledning att förberedelsen förbehålls mera erfarna domare. Det får ankomma på tingsrätten att beakta sådana synpunkter när förordnande meddelas enligt 11 § tingsrättsinstruktionen.

2.9.5 *Mellandom*

I 17 kap. 5 § första stycket RB regleras frågan om mellandom när flera käromål handläggs i samma rättegång. Om i samma rättegång handläggs dels talan huruvida ett visst rättsförhållande består eller ej dels talan vars prövning beror av detta, kan mellandom ges över fastställelsetalan. Mellandom kan också meddelas i andra fall, när prövningen av en viss talan är beroende av annan talan, som handläggs i samma rättegång. I 17 kap. 5 § andra stycket RB finns bestämmelser om mellandom när endast ett käromål föreligger. Mellandom kan i detta fall meddelas när talan förs om fullgörelse och såväl skyldigheten att prestera som prestationens storlek är omstridda. En förutsättning för mellandom är att part begär sådan dom. Mot kärandens bestridande får mellandom meddelas endast om det föreligger synnerliga skäl. När rätten meddelar mellandom, kan den förklara målet i övrigt vilande i väntan på att mellandomen vinner laga kraft.

Domstolskommittén framhåller att åtskilliga praktiskt viktiga fall utesluts från mellandomsinstitutets tillämpning. Kommittén syftar här främst på den ganska vanliga situationen, att käranden framställer alternativa grunder eller svaranden alternativa invändningar. Om exempelvis svaranden i ett kravmål i första hand åberopar preskription och i andra hand betalning kan rätten inte meddela dom över den första invändningen för att därefter, om den ogillas och domen vinner laga kraft, övergå till att pröva den andra invändningen. Rätten kan i ett sådant fall endast meddela en slutlig dom som avser målet i dess helhet.

Den angivna ordningen medför olägenheter framför allt i de fall då viss grund inte kräver någon särskild utredning, medan andra fordrar omfattande och dyr bevisning. Med vidgade möjligheter till mellandom skulle en onödig ansvällning av underrättsprocessen i många fall kunna undvikas. Kommittén föreslår därför att rätten, om det beträffande samma käromål föreligger flera omständigheter som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången i målet och det med hänsyn till utredningen är lämpligt att sådan del av målet avgörs för sig, på parts be-

gäran får meddela särskild dom i den delen. Mot parts bestridande får detta dock ske endast om synnerliga skäl föreligger.

Förslaget har rönt starkt gensvar under remissbehandlingen. Det framhålls allmänt i remissyttrandena, att de nuvarande möjligheterna till mellandom är otillräckliga. Många domstolar åberopar erfarenhet av mål där betydande processekonomiska vinster hade stått att vinna, om mellandom hade kunnat meddelas i den omfattning som kommittén nu föreslår. I ett par remissyttranden föreslås ytterligare utvidgning av mellandomsinstitutet.

Jag delar kommitténs och remissinstansernas uppfattning att vägande skäl föreligger för en utvidgning av mellandomsinstitutet. Ändringen bör endast ta sikte på möjligheten att dela upp ett och samma käromål för skilda avgöranden. Om flera käromål kumulcrats i ett mål kan särskild dom ges enligt 17 kap. 4 § eller 5 § första stycket RB. Ytterligare möjlighet bör öppnas till mellandom när parterna har åberopat alternativa grunder eller invändningar och processekonomiska vinster står att vinna, om mellandom meddelas över en sådan grund eller invändning.

Som kommittén framhållit hänger möjligheten att dela upp ett käromål på särskilda avgöranden samman med omröstningsreglerna. En förutsättning för att en fråga skall kunna brytas ut och göras till föremål för mellandom är självfallet, att omröstningsreglerna gör det möjligt att rösta särskilt om den frågan. Enligt 16 kap. 2 § andra stycket tredje punkten RB gäller, att om det beträffande samma käromål förekommer flera omständigheter som var för sig är av omedelbar betydelse för utgången, de skall, om sakens beskaffenhet påkallar det, uppställas till särskild omröstning. Som exempel på sådana omständigheter anges i förarbetena fråga huruvida skadeståndsskyldighet föreligger och fråga om skadeståndets storlek, fråga om fordrings uppkomst och fråga om preskription eller betalning samt fråga om giltigheten av testamentsbevakning och fråga om testators förmåga att upprätta testamente. Sådana s. k. omedelbart relevanta omständigheter kan åberopas antingen av kändanden som grund för yrkandet eller av svaranden som invändning mot kändandens krav. Däremot kan särskild omröstning inte företas beträffande omständigheter som avser bevisprövningen. Enbart frågan om den rättsliga betydelsen av en omständighet kan inte heller ställas upp till särskild omröstning.

Som nyss framhållits kan mellandom inte avse annat eller mindre än som kan uppställas till särskild omröstning. De nuvarande omröstningsreglerna innefattar emellertid avsevärda möjligheter att vidga mellandomsinstitutet. De medger att mellandom meddelas över varje omständighet som är av omedelbar betydelse för utgången. När sålunda kändanden åberopat flera alternativa grunder för käromålet, blir mellandom möjlig beträffande var och en av dem. På samma sätt blir mellan-

dom möjlig i fråga om varje alternativ invändning från svarandens sida, om invändningen har omedelbar betydelse för utgången, t. ex. invändning om preskription eller betalning. När mellandom meddelas över någon av käranden eller svaranden åberopad omständighet, skall domen inte endast innefatta en bedömning av frågan, huruvida den påstådda omständigheten styrkts, utan också fastställa vilken rättslig verkan omständigheten skall ha i målet.

Mellandom blir däremot med kommitténs förslag inte möjlig i rena bevisfrågor såsom frågan om en urkund är äkta eller inte och inte heller beträffande frågan om rättsföljden av ett föregivet förhållande. Detta följer emellertid inte endast av omröstningsreglerna. En sådan talan kan domstol nämligen över huvud inte pröva. Enligt 13 kap. 2 § RB får talan om fastställelse huruvida visst rättsförhållande består eller inte består föras endast under vissa förutsättningar. Talan måste sålunda avse visst rättsförhållande och inte endast ett faktiskt förhållande eller rättsföljden av ett tänkt förhållande.

Under remissbehandlingen har ifrågasatts att ytterligare utvidga mellandomsinstitutet till att omfatta även omständigheter utan omedelbar betydelse för utgången. Som exempel nämns frågan om äktheten av ett dokument och tolkningen av en avtalsbestämmelse i fall när tolkningen är av väsentlig betydelse för bedömande av den sannolika rättsföljden. En dom angående ett faktiskt förhållande såsom äktheten av ett dokument skulle kunna få betydelse i framtida civilrättsliga eller straffrättsliga sammanhang på ett sätt som inte kan överblickas. En sådan utvidgning av mellandomsinstitutet skulle därför enligt min mening föra för långt. Den förutsätter också vidgade möjligheter till fastställelse-talan. Tolkningstvister som kan göras till föremål för fastställelse-talan kan redan nu avgöras genom mellandom (17 kap. 5 § första stycket RB). Det skulle leda för långt att i andra fall bryta ut enskilda tolkningsfrågor till särskilda avgöranden. Domstolarnas uppgift är att slita tvister och inte att meddela auktoritativa förklaringar i lösryckta rätts- eller bevisfrågor. I de fall då en begränsad rätts- eller bevisfråga är av avgörande betydelse föreligger det vanligen möjlighet för parterna att från början lägga upp processföringen så, att denna fråga med minsta möjliga kostnad blir föremål för domstolens avgörande.

På grund av vad jag nu har anfört ansluter jag mig till den avgränsning av mellandomsinstitutet som kommittén föreslagit.

Mellandom motiveras främst av processekonomiska skäl. Även när mellandom i och för sig är möjlig, bör den därför tillgripas endast om detta ger tids- och kostnadsmässiga vinster. Så är förhållandet främst i de fall, då avgörandet av den till särskild dom utbrutna frågan kan leda till att övriga delar av målet inte behöver tas upp till prövning. Situationen är visserligen en annan exempelvis när t. ex. käranden i ett skadeståndsmål åberopar alternativa grunder beträffande själva skade-

ståndsskyldigheten samtidigt som frågan om skadeståndets storlek är tvistig. Om mellandom i fråga om själva skadeståndsskyldigheten meddelas över den i första hand åberopade grunden, är därmed inte målet avgjort, hur domen än utfaller. Även i sådana fall kan emellertid mellandom innebära processekonomiska vinster genom att ingen prövning behöver ske av de i andra och tredje hand åberopade grunderna för skadeståndsskyldigheten.

En förutsättning för uppdelning av målet bör som kommittén framhållit vara, att särskiljande av de olika tvistefrågorna är lämpligt med hänsyn till utredningen. Från utredningssynpunkt är en uppdelning självfallet särskilt påkallad när utredningen är av betydande omfattning och i huvudsak hänför sig till sådan del av målet, som kan särskilt avgöras genom mellandom. Annorlunda är det om samma personer skall höras som vittnen eller sakkunniga i fråga om samtliga eller flera grunder eller invändningar. I sådana fall medför en uppdelning av målet ofta att handläggningen betungas och kostnaderna ökar.

Det bör endast i undantagsfall komma ifråga att mer än en mellandom meddelas i samma mål. Ibland kan det vara lämpligt att domstolen samtidigt till särskilt avgörande tar upp mer än en tvistefråga.

En mellandom kan ibland innebära nackdelar för en part. Dessa hänför sig främst till den situation som kan uppkomma, om mellandomen överklagas. I sämsta fall kan ett mål komma att prövas två eller t. o. m. flera gånger i varje instans med åtföljande fördröjning och tidsutdräkt. Liksom hittills bör därför gälla att mellandom inte får meddelas, om ingen av parterna begär det. Mot parts bestridande bör mellandom i fortsättningen få meddelas endast om synnerliga skäl föreligger.

När mellandom meddelats skall målet i övrigt kunna vilandeförklaras till dess domen vunnit laga kraft. Detta skall självfallet ske när målet avgjorts genom mellandom men även i andra fall föreligger i allmänhet skäl för vilandeförklaring. Undantagsvis kan dock förhållandena vara sådana, att handläggningen i övriga delar av målet bör fortsätta.

En av olägenheterna med att målet i de delar som ej omfattas av mellandomen blir vilande en längre tid är att bevisningen kan hinna försämrats. Det har därför under remissbehandlingen föreslagits att sådana mål alltid skall prövas med förtur vid fullföljd. För egen del anser jag inte att en sådan ordning är befogad. Olägenheterna av en fördröjning i samband med överklagande får beaktas vid bedömningen om mellandom skall användas eller inte. Det har också under remissbehandlingen föreslagits, att bestämmelserna i 36 kap. 19 § RB om förhör med vittne utom huvudförhandling ändras på sådant sätt, att vittnesförhör utom huvudförhandling får hållas i den del av målet som vilandeförklarats. Nuvarande bestämmelser medger sådant vittnesförhör endast i de fall då vittne inte kan inställa sig vid huvudförhandlingen

eller inte kan göra detta utan oskäligen kostnad eller synnerligen olägenhet. Enligt min mening föreligger inte tillräckliga skäl att utvidga möjligheterna till vittnesförhör utom huvudförhandling. Bevisomedelbarheten kräver att möjligheten till bevisupptagning utom huvudförhandling är inskränkt till sällsynta undantagsfall. Riskerna för att förhören blir ofullständiga är också större, när vittne hörs utom huvudförhandling. Om faran för bevisförsämring är betydande, kan det i stället vara ett skäl för att fortsätta handläggningen.

På grund av det anförda bör i 17 kap. 5 § RB tas upp en bestämmelse av den lydelse som kommittén föreslagit. Den föreslagna bestämmelsen blir tillämplig också för överrätterna. Det möter sålunda inte hinder för hovrätt att meddela mellandom över t. ex. en invändning om preskription när målet i dess helhet fullföljts eller att i samband därmed återförvisa målet. Det är emellertid uppenbart att vinsterna med mellandom minskas om inte redan underrätten begränsar sin handläggning till viss mellandomsfråga.

Enligt 18 kap. 14 § andra stycket RB skall rätten meddela beslut angående rättegångskostnaden, när rätten avgör målet. Har mellandom meddelats gäller att beslut i fråga om rättegångskostnaderna skall meddelas först i samband med målets slutliga avgörande (se processlagberedningens betänkande s. 243). I de fall då mellandomen inte innebär att målet avgörs ger målets fortsatta handläggning rätten tillfälle att senare besluta i kostnadsfrågan. Avgörs målet genom mellandom, får frågan om rättegångskostnad tas upp när mellandomen, i förekommande fall efter fullföljd, vunnit laga kraft. När mellandom efter fullföljd prövats av högre rätt, har den högre rätten enligt 18 kap. 15 § andra stycket RB att avgöra kostnadsfrågan i vad avser den fullföljda talan. Parterna kan emellertid vid kostnadernas slutliga reglering göra gällande de kostnader som varit förenade med den fullföljda talan.

2.9.6 Måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt

Enligt gällande rätt skall överrättsprocessen i princip vara muntlig. Möjligheter finns dock att avgöra mål på handlingarna. Genomgående gäller att huvudförhandling inte behövs för prövning, som inte avser själva saken. Vidare kan mål avgöras på handlingarna i vissa fall då utgången är självfallen och en förhandling därför framstår som onödig. Detta är i tvistemål fallet vid medgiven eller uppenbart ogrundad vadetalan. I brottmål får målet avgöras på handlingarna, om åklagaren för talan till den tilltalades förmån eller den tilltalades talan biträts av motparten. I viss utsträckning kan huvudförhandling underlåtas också när målet kräver en mera ingående prövning. Detta gäller emellertid endast i hovrätt. Bestämmelserna härom tar bl. a. sikte på mål som rör mindre värden eller ringare påföljder. I 50 kap. 21 § andra stycket RB föreskrivs sålunda att, om målet endast rör pengar eller

sådant som kan uppskattas i pengar och värdet av det som den fullföljda talan gäller uppenbart inte uppgår till 1 500 kronor, målet får avgöras utan huvudförhandling, om inte båda parterna begärt sådan förhandling. Beträffande brottmålen meddelas motsvarande regler i 51 kap. 21 § andra stycket RB. Utöver denna möjlighet att avgöra bagatellmål på handlingarna finns en sådan möjlighet beträffande tvistemål, i vilka det är fråga endast om rättstillämpning. Bestämmelsen om detta återfinns i 50 kap. 21 § tredje stycket, där det föreskrivs att mål, i vilka det är fråga om endast rättstillämpningen, på båda parternas begäran får avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart att sådan inte behövs.

När det gäller processen i HD är möjligheterna att avgöra mål utan huvudförhandling formellt mycket små (55 kap. 12 § RB). Genom den i princip obligatoriska tillståndsprövningen, som alltid sker på handlingarna, begränsas dock antalet huvudförhandlingar i HD starkt.

Ganska snart efter den nya rättegångsbalkens ikraftträdande visade det sig att den muntliga hovrättsprocessen ställde sig åtskilligt dyrare än den tidigare skriftliga processen. 1951 års rättegångskommitté fick till uppgift att överväga i vilka fall huvudförhandling i hovrätt skulle kunna underlåtas utan fara för rättssäkerheten. I sitt år 1953 avgivna betänkande föreslog kommittén bl. a. — förutom höjning av värdegränsen för tvistemål till nu gällande belopp — att i dispositiva tvistemål huvudförhandling på båda parternas begäran skulle kunna underlåtas, om hovrätten fann uppenbart att sådan ej fordrades. Förslaget kom inte att genomföras.

Domstolskommittén föreslår nu, främst av processekonomiska skäl, att möjligheterna att i överrätt avgöra mål utan huvudförhandling vidgas. Till en början föreslås att den nuvarande värdegränsen 1 500 kronor för avgörande av mål utan huvudförhandling i hovrätt höjs till 5 000 kronor. Kommittén, som anser att rättegångskommitténs nyssnämnda förslag i och för sig är tilltalande i flera avseenden men inte vill föra fram det på nytt, föreslår vidare att huvudförhandling, oavsett tvisteföremålets värde, skall kunna underlåtas om ej båda parterna begär sådan förhandling, under förutsättning att den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och att tvist ej råder om de omständigheter som ligger till grund för prövningen. I fråga om brottmål förordas ingen ändring i gällande bestämmelser. För HD föreslås samma regler som för hovrätt.

Remissinstanserna har i allmänhet ställt sig positiva till kommitténs förslag och betonat behovet av enklare handlägningsformer i överrätt. Flera remissinstanser vill emellertid gå längre än vad kommittén föreslagit. De förordar i stället en lösning efter de riktlinjer som rättegångskommittén förde fram. Förslaget att ge HD samma möjlighet som hovrätt att avgöra mål på handlingarna har allmänt ansetts välmotiverat.

Under de över tjugo år som rättegångsbalken nu varit i tillämpning har det visat sig finnas behov av att vidga utrymmet för skriftligt förfarande i överrätt. I åtskilliga tvistemål framstår huvudförhandling i överrätt som onödigt tidsödande och kostsam. En ökad användning av skriftligt förfarande i överrätt skulle på ett verksamt sätt bidra till att hålla processkostnaderna nere. Med den starka förankring som muntlighetsprincipen nu har i rättegångsordningen finns det enligt min mening inte heller anledning befara att ökade möjligheter till skriftligt förfarande i överrätt skulle missbrukas. Det finns sålunda starka skäl för en reform som både för hovrätternas och HD:s del medför ökade möjligheter att avgöra mål på handlingarna. För hovrätternas del bör de ökade möjligheterna till skriftligt förfarande endast gälla tvistemålen. I fråga om brottmålen bör, som kommittén föreslagit, inte göras annan ändring av gällande bestämmelser, än att de för hovrätt gällande reglerna skall avse också HD.

En höjning av värdegränsen i 50 kap. 21 § andra stycket RB är uppenbarligen befogad redan med hänsyn till penningvärdeförändringen sedan år 1954, då det nuvarande beloppet infördes. En ren anpassning till penningvärdets utveckling skulle emellertid medföra att beloppet höjdes till endast omkring 2 500 kronor. De undersökningar domstolskommittén företagit är visserligen begränsade men visar att en höjning av värdegränsen till 5 000 kronor skulle avsevärt öka utrymmet för skriftligt avgörande i mål som rör endast pengar eller sådant som kan uppskattas i pengar. På grund av det anförda bör värdegränsen inte sättas under 5 000 kronor. Av praktiska skäl kan det vara lämpligt att anknyta värdegränsen till basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring. Basbeloppet är f. n. 6 400 kronor. Jag föreslår att värdegränsen i 50 kap. 21 § andra stycket RB i princip bestäms till det belopp som motsvarar basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Under remissbehandlingen har anförts att skriftlig handläggning av bagatellmålen borde göras beroende av initiativ från parterna. En sådan ordning skulle emellertid enligt min mening kunna medföra, att möjligheten inte kom till användning i avsedd utsträckning. Nuvarande ordning bör därför behållas. Liksom nu bör sålunda huvudförhandling kunna underlätas även om en av parterna begärt förhandling.

Även om den nu föreslagna ändringen genomförs, kommer åtskilliga mål, vilka ofta med fördel skulle kunna avgöras på handlingarna, att lämnas utanför möjligheterna till skriftligt förfarande. Inte minst gäller detta underhållsmålen. Genom att det i dem är fråga om periodiskt återkommande betalningar under lång tid överskrids vanligen basbeloppet. Domstolskommittén har föreslagit att huvudförhandling, oavsett tvisteföremålets värde, skall kunna underlätas om ej båda parterna begär sådan förhandling, under förutsättning att den fullföljda talan

avser endast storleken av yrkat belopp och att tvist ej råder om de omständigheter som ligger till grund för prövningen. En sådan bestämmelse skulle få ett relativt begränsat tillämpningsområde. Kravet att de till grund för prövningen liggande omständigheterna skall vara ostridiga torde sålunda i allmänhet inte vara uppfyllt. Det finns därför enligt min mening skäl att söka andra lösningar.

Åtskilliga remissinstanser har uttalat sig för en mera allmän utvidgning av möjligheterna till skriftligt förfarande i överrätt. Från flera håll har därvid det av 1951 års rättegångskommitté framlagda förslaget ansetts utgöra en lämplig lösning. Även enligt min mening finns det åtskilliga skäl för en sådan ordning som den rättegångskommittén föreslagit. Kostnaderna för den muntliga hovrättsprocessen är ofta avsevärda. I dispositiva mål har parterna obegränsade möjligheter att själva bestämma över tvisteföremålet och över hur en tvist mellan dem skall slitas. Det framstår därför som rimligt att parterna ges större inflytande på handläggningsformen i hovrätt. Det finns enligt min mening åtskilliga mål som redan på förhand kan bedömas som lämpliga för att avgöras på handlingarna, utan att det därför är fråga om mål där vadetalan är uppenbart ogrundad eller om en ren rättstillämpningsfråga. Jag syftar på mål där det i hovrätt inte sker någon bevisupptagning och där bevisomedelbarheten alltså saknas. Vissa andra mål lämpar sig genom sin art för skriftligt förfarande, t. ex. vissa redovisningsmål. Givetvis måste det beaktas att inte några skäl av mera allmän karaktär lägger hinder i vägen för en sådan ordning. Jag tänker närmast på faran för att grundprinciperna för överrättsförfarandet mera allmänt blir åsidosatta och risken på längre sikt att en återgång sker till skriftligt förfarande. Som jag tidigare har framhållit får dock riskerna för missbruk inte överdrivas. En förutsättning för avgörande på handlingarna i dispositiva mål enligt den ifrågasatta ordningen är emellertid att hovrätten finner det uppenbart att huvudförhandling inte erfordras. I detta krav ligger en tillräcklig garanti mot att den skriftliga processformen missbrukas. På grund av det anförda bör i 50 kap. RB tas in en regel av innebörd, att dispositiva tvistemål på båda parternas begäran får avgöras på handlingarna, om hovrätten finner uppenbart att huvudförhandling ej fordras.

Som nämnts bör den föreslagna bestämmelsen avse endast dispositiva tvistemål. Den kan antas få betydelse i exempelvis mål om underhållsskyldighet mellan makar vid hem- eller äktenskapsskillnad. Mål om underhåll till barn kan sägas inta en särställning med hänsyn till att avtal om sådan underhållsskyldighet visserligen är bindande för den underhållsskyldige men däremot enligt 7 kap. 7 § första stycket FB inte för barnet. Allmänna processuella grundsatser för dispositiva tvistemål är emellertid i regel tillämpliga beträffande sådan underhållstalan (jfr. lagrådets yttrande i prop. 1969: 124, s. 152). Den utvidgade möjligheten till skriftlig handläggning av dispositiva mål bör med hänsyn härtill bli

tillämplig också på mål om underhåll till barn. En sådan ordning är också önskvärd från den synpunkten att talan om underhåll till make och barn ofta förekommer i samma rättegång.

3. Specialmotivering

3.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

Som anförts i den allmänna motiveringen föreslås att den särskilda omröstningsregeln i 3 kap. 7 § RB upphävs. De vanliga majoritetsreglerna i 16 kap. 3 § och 29 kap. 3 § RB blir då i stället tillämpliga. I 16 kap. 3 § tredje stycket och 29 kap. 3 § tredje stycket finns hänvisning till 3 kap. 7 §. Dessa hänvisningar får samtidigt utgå.

Som en följd av att revisibilisreglerna och nedsättningsskyldigheten avskaffas föreslås att 54 kap. 12 och 17—19 §§, 55 kap. 2 § samt 56 kap. 2 § upphävs.

3 kap. 6 §

Enligt paragrafen i dess nuvarande lydelse skall tre ledamöter av HD deltaga i behandlingen av dispensfrågor. Fler får inte deltaga. I departementsförslaget har, i enlighet med vad jag närmare utvecklat i den allmänna motiveringen, införts möjlighet att i samband med partiellt prövningstillstånd hålla frågan om utvidgning av tillståndet öppen i avvaktan på utgången av målet i den del det upptagits till prövning. Det vore under sådana omständigheter opraktiskt att låta dispensprövningsavdelning slutligt avgöra den vilandeförklarade frågan om prövningstillstånd. Enligt den föreslagna lydelsen skall den frågan i stället avgöras av de ledamöter som prövar målet.

17 kap. 5 §

Paragrafen i den föreslagna lydelsen stämmer överens med domstolskommitténs förslag. Utformningen av det vidgade mellandomsinstitutet har utförligt behandlats i den allmänna motiveringen.

42 kap. 8 §

I paragrafen har införts bestämmelsen om materiell processledning vid förberedelse i tvistemål. Bestämmelsen, som behandlats utförligt i den allmänna motiveringen, överensstämmer i sak med vad kommittén föreslagit. Bestämmelsen har tillämpning också på skriftlig förberedelse.

50 kap. 21 §

Ändringen innebär till en början att den nuvarande värdegränsen för tvistemål, 1 500 kronor, höjs och anknyts till basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring. Anknytningen har skett till det basbelopp som gällde den dag underrättens dom meddelades.

I tredje stycket införs den nyheten att skriftlig handläggning av dispositiva mål blir möjlig när båda parterna begär det och hovrätten finner uppenbart att huvudförhandling inte behövs. Bestämmelsen, som kan antas få användning särskilt i mål om underhåll till make eller barn, har ingående behandlats i den allmänna motiveringen.

50 kap. 25 §

I paragrafens tredje stycke har i nära överensstämmelse med 55 kap. 13 § RB införts föreskriften, att part inte får i hovrätten åberopa omständighet eller bevis som inte tidigare förebragts, med mindre han gör sannolikt att han inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. I den allmänna motiveringen anges exempel på fall då giltig ursäkt får anses föreligga. Bestämmelsen får i likhet med föreskrifterna i 43 kap. 10 § och 55 kap. 13 § RB i praktiken begränsad betydelse i indispositiva mål. I dessa gäller att rätten oberoende av parterna skall vidta behövliga åtgärder för att målen skall bli tillförlitligt utredda och riktigt avgjorda. Hovrätt kan därför inte lämna obeaktade nya omständigheter eller bevis som försumlig part åberopar först i hovrätten, om de är av betydelse i målet.

54 kap. 10 §

Ändringsdispens, intressedispens och allmän dispens har i enlighet med vad tidigare anförts inte någon motsvarighet i departementsförslaget medan prejudikatdispensen ges ett utvidgat innehåll samtidigt som en ny dispensgrund införs. Enligt den senare skall prövningstillstånd kunna meddelas om det föreligger synnerliga skäl till prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvillå förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag. I fråga om den närmare innebörden av dispensgrunderna får jag hänvisa till vad jag tidigare anfört.

Det nuvarande andra stycket har flyttats till 11 § samtidigt som bestämmelsen anpassats till den där föreslagna föreskriften om möjlighet att begränsa prövningstillstånd till viss del av hovrättens avgörande.

54 kap. 11 §

På sätt närmare utvecklats i den allmänna motiveringen har i departementsförslaget införts möjlighet för HD att begränsa prövningstillstånd till att gälla viss del av det överklagade avgörandet eller en s. k. omedelbart relevant omständighet. I samband därmed blir det möjligt att vilandeförklara fråga om eventuell utvidgning av det begränsade prövningstillståndet. Bestämmelserna har införts i ett nytt första stycke.

Andra stycket har anpassats till möjligheten att begränsa prövningstillståndet. Tredje stycket, som motsvarar nuvarande 10 § andra styc-

ket, har likaså anpassats till begränsningsmöjligheten. I den mån provningstillstånd inte meddelas och fråga om provningstillstånd inte vilandeförklaras, skall hovrättens dom stå fast. När partiellt provningstillstånd meddelas måste av beslutet tydligt framgå i vilka delar domen med hänsyn till HD:s beslut i dispensfrågan inte kan bli föremål för ytterligare provning och alltså kan verkställas som lagakraftvunnen dom.

Det nuvarande första stycket i 11 §, som i första hand rör frågan om beräkning av motgångsvärdet i visst fall har, sedan revisibilisreglerna avskaffats, ansetts böra utgå. Även utan särskild föreskrift skall givetvis gälla att beslut, varigenom målet delvis avvisats och som överklagats samtidigt med domen, skall beaktas vid bedömningen av dispensfrågan.

54 kap. 13 §

Enligt gällande rätt får ändringsdispens eller allmän dispens inte meddelas i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnader. I departementsförslaget begränsas dispensmöjligheterna kraftigt. I likhet med kommittén anser jag därför att anledning saknas att i fortsättningen behålla särbestämmelsen om talan mot rättegångskostnadsbeslut. Den föreslås därför upphävd.

54 kap. 14 och 15 §§

Ändringarna i dessa paragrafer hänger samman med att revisibilisreglerna bortfaller.

Eftersom det genom avskaffandet av revisibilisreglerna blir utan praktisk betydelse vilken dispensgrund som åberopas, vore det i och för sig möjligt att låta bestämmelserna utgå. Dess bibehållande motiveras emellertid av angelägenheten av att parterna i samband med hovrättens dom eller beslut görs uppmärksamma på de grunder, som måste kunna åberopas för att möjlighet till provningstillstånd över huvud taget skall stå öppen. Bestämmelsen i andra stycket tredje punkten har däremot fått utgå.

Hovrätts tillkännagivande i fråga som avses i 14 § är i allmänhet bindande. Om revisibilisreglerna avskaffas bör emellertid det tillkännagivande som avses i andra stycket framdeles endast ses som en till ledning för parterna lämnad upplysning om gällande rätt. Som en följd härav får överprovningen enligt 15 § första stycket endast tillämpning på tillkännagivanden enligt 14 § första stycket. Lagrummet föreslås ändrat i enlighet härmed, varjämte föreslås att 15 § första stycket andra och tredje punkten upphävs.

Fråga huruvida hovrätts tillkännagivande är riktigt behandlas på fullsuttan avdelning i vanlig ordning. Anser HD, till skillnad från hovrätten, att talan får föras, skall därefter frågan om meddelande av provningstillstånd prövas i därför föreskriven ordning.

55 kap. 4 § och 56 kap. 4 §

Beträffande ändringarna i dessa paragrafer får jag hänvisa till vad jag anfört i den allmänna motiveringen.

55 kap. 12 §

I enlighet med vad som anförts i den allmänna motiveringen innebär ändringen att HD får i huvudsak samma möjlighet som hovrätt att avgöra mål utan huvudförhandling. Genom hänvisningen blir nuvarande andra stycket överflödigt. Liksom nu får pleniavgöranden träffas utan huvudförhandling.

56 kap. 14 §

I detta lagrum behandlas besvär över beslut om vägrat inträde i advokatsamfundet eller uteslutning ur detta. Vid sådan talan föreligger inte någon nedsättningsskyldighet.

Paragrafen har ändrats som en följd av att bestämmelserna om nedsättningsskyldighet föreslagits utgå.

59 kap. 3 §

Ändringen har föranletts av förslaget att avskaffa nedsättningsskyldigheten.

Övergångsbestämmelser

De föreslagna ändringarna i RB föreslås träda i kraft den 1 juli 1971. Tillämpningen av de nya bestämmelserna om fullföljd av talan till högsta domstolen och om rättegången där bör som regel bero av tidpunkten för hovrättens dom eller beslut. Har domen eller beslutet meddelats före ikraftträdandet, bör sålunda de nuvarande reglerna i bl. a. 54 kap. 10—15 och 17—19 §§ om prövningstillstånd samt om nedsättning av fullföljdsavgift och kostnadsersättning alltjämt tillämpas. Det samma gäller bestämmelserna i 3 kap. 7 § om omröstning i högsta domstolen i tillståndsfrågor samt i 55 kap. 4 § och 56 kap. 4 § om innehållet i revisions- och besvärslinlagor. Däremot synes den utvidgade möjligheten till avgörande i högsta domstolen av mål på handlingarna enligt 55 kap. 12 § böra föreligga även beträffande tidigare fullföljda mål. Även ändringarna i 50 kap. 21 § om avgörande av mål utan huvudförhandling i hovrätt bör gälla oavsett när rättegången där inletts.

Vad angår den föreslagna begränsningen i möjligheterna för part enligt 50 kap. 25 § att i hovrätt åberopa nya omständigheter och bevis återverkar ändringen på underrättsprocessen. Den bör därför inte äga tillämpning på mål, som anhängiggjorts före ändringens ikraftträdande.

De föreslagna ändringarna i bestämmelserna om processledning i 42

kap. 8 § och om mellandom i 17 kap. 5 § har visserligen samband med nyssnämnda ändrade regler angående åberopande av omständigheter och bevis. Sambandet är dock inte sådant att det finns anledning att göra även tillämpningen av ifrågavarande ändringsförslag beroende på tiden för anhängiggörandet av målet. Bestämmelserna bör därför ha avseende på rättegången såväl i nya som i äldre mål.

3.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring

Ändringarna i denna lag har behandlats i den allmänna motiveeringen. Genom en särskild övergångsbestämmelse medges att det enligt lagen högsta tillåtna antalet justitieråd får överskridas till dess antalet nedgått till följd av inträffade ledigheter. Om särskilda skäl föreligger får dock nya ledamöter utses även dessförinnan.

3.3 Förslaget till lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)

Enligt 212 § sjölagen (1891: 35 s. 1) verkställs utredning och fördelning av gemensamt haveri dvs. haveri som drabbar intressegemenskapen fartyg, frakt och last såsom sådan — genom dispasch (generaldispasch). I 219 § samma lag föreskrivs att tvist om ersättningsskyldighet som kan åligga försäkringsgivare på grund av avtal om sjöförsäkring skall hänskjutas till utredning och avgörande genom dispasch (partikulärdispasch). Dispasch upprättas av dispaschör. Det finns f. n. två dispaschörer, en i Stockholm och en i Göteborg.

Dispasch kan enligt 339 § sjölagen klandras hos tingsrätten i den ort där dispaschen är utgiven. Mot tingsrättens utslag eller beslut i dispaschmål föres enligt 343 § sjölagen talan genom besvär till HD. Prövningstillstånd behövs inte. Besvärslagan skall inges till tingsrätten inom fyra veckor från dagen då utslaget eller beslutet meddelades. Bestämmelserna i 54 kap. 16—19 §§ och 56 kap. RB om nedsättningskyldighet och rättegången i övrigt har motsvarande tillämpning vid sådan besvärstalan. Den särskilda besvärssordningen torde främst ha föranletts av kravet på ärendenas skyndsamma handläggning. De till HD fullföljda dispaschmålen är dock mycket få. HD handlade under perioden 1959—1968 endast två dispaschmål.

Fullföljdsordningen i dispaschmål kommer i ett annat läge, när hovrätt i praktiken görs till slutinstans. Något påtagligt praktiskt behov av att behålla gällande ordning torde inte föreligga. Sjölagskommittén uttalar att vissa skäl talar för att dispaschmålen får följa den vanliga instansordningen, även om den nuvarande ordningen inte varit förknippad med några praktiska olägenheter. Kommittén erinrar i det sammanhanget om att hovrätt numera är tillsynsmyndighet för dispaschör

enligt 4 § och 11 § andra stycket stadgan (1911: 113) angående dispaschörsväsendet. Jag föreslår att den särskilda besvärsoordningen för dispaschmål avskaffas genom ändring i 343 § sjölagen. Talan mot tingsrätts avgörande i dispaschmål får alltså föras genom besvär i hovrätt i vanlig ordning. För prövning i HD krävs dispens i vanlig ordning.

3.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet

54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § RB innehåller bestämmelser om nedsättningsskyldigheten. Paragraferna föreslås upphävd. Som en följd härav utgår hänvisningen till de angivna lagrummen i 21 kap. 61 § lagen om delning av jord å landet.

4. Hemställan

I enlighet med det anförda har upprättats förslag till

- 1) lag om ändring i rättegångsbalken,
- 2) lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring,
- 3) lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1),
- 4) lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet.

Jag hemställer, att lagrådets yttrande över lagförslagen inhämtas genom utdrag av protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller
Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten

Bilaga 1

Domstolskommitténs förslag

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas, *dels* att 3 kap. 7 §, 16 kap. 3 § tredje stycket, 29 kap. 3 § tredje stycket, 54 kap. 12, 17, 18 och 19 §§, 55 kap. 2 § och 56 kap. 2 § rättegångsbalken skall upphöra att gälla, *dels* att 17 kap. 5 §, 42 kap. 6 §, 50 kap. 21 och 25 §§, 54 kap. 10, 11, 13, 14 och 15 §§, 55 kap. 4 och 12 §§ samt 56 kap. 4 och 14 §§ samma balk¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

17 KAP. 5 §.

Handlägges i — — — — — den talan.

Äro i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörrelsens storlek stridiga och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att dessa frågor avgöras var för sig, må på parts begäran särskild dom givas över skyldigheten att fullgöra; mot kärandens bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Är beträffande sanna käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas häröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild — — — — — laga kraft.

42 KAP. 6 §.

Utfärdas stämning — — — — — äga rum.

Under förberedelsen skall målet så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

Rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen ange alla som de vilja åberopa i målet samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar. Under förberedelsen skall målet så beredas, att det vid huvudförhandlingen kan slutföras i ett sammanhang.

50 KAP.

21 §.

Hovrätten äge — — — — — är ogrundad.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i pen-

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i pen-

(Nuvarande lydelse)

ningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *ettusenfemhundra* kronor, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

(Föreslagen lydelse)

ningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *femtusen* kronor, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Begära ej båda parterna huvudförhandling, må utan sådan avgöras även mål, vari den fullföljda talan avser endast storleken av yrkat belopp och tvist ej råder om de till grund för prövningen ligande omständigheterna.

Mål, vari — — — — — ej erfordras.

För prövning, — — — — — ej erforderlig.

25 §.

Innan hovrättens — — — — — vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge — — — — — i vadeinlagen.

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och *det kan antagas, att han underlåt det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet*. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och *godtagbara skäl saknas för hans underlåtenhet att göra det*. Framställs först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

54 KAP.

10 §.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle hava synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga; eller

2. om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i må-

let. Prövningstillstånd må meddelas allenast om det för ledning av rättstillämpningen är av vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller med hänsyn till särskilda omständigheter eljest synnerliga skäl föreligga till sådan prövning.

(Nuvarande lydelse)

let skäl förekomma till talans prövning.

Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

(Föreslagen lydelse)

I den mån prövningstillstånd ej meddelas, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

11 §.

Vid avgörande — — — — — mot domen.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten fört talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet. *Högsta domstolen äge dock inskränka tillståndet att gälla endast viss del av den dom eller det beslut den fullföljda talan avser.*

13 §.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; *i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnad må dock prövningstillstånd enligt 10 § 2 ej meddelas.*

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—11 §§ är stadgat motsvarande tillämpning.

14 §.

Då hovrätt — — — — — till känna.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talant fullföljande det till känna. *Hovrätten angive ock, på vilka grunder sådant tillstånd med hänsyn till utgången i hovrätten må meddelas. Gälla för olika delar av*

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, give hovrätten i samband med underrättelse om talans fullgörande det tillkänna *med angivande tillika av de grunder på vilka sådant tillstånd må meddelas.*

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

domen eller beslutet skilda grunder, skall hovrätten underrätta parten om innehållet i 11 § andra stycket.

15 §.

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan. *Avser sådan fråga, huruvida på grund av bestämmelserna i 12 § hinder möter för prövningstillstånd enligt 10 § 2, skall den avgöras i samband med frågan, om prövningstillstånd skall meddelas. Till styrkande av värdet av vad part tappat i hovrätten må ej i högsta domstolen förebringas ny bevisning.*

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan.

Ej må ————— till efterrättelse.

55 KAP.

4 §.

I revisionsinlagan ————— käranden yrkar.

Anser käranden, att prövnings- tillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd, skall käranden i revisionsinlagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Käranden skall ————— högsta domstolen.

Är i ————— det angivas.

Revisionsinlagan skall ————— hans ombud.

12 §.

Högsta domstolen ————— av motparten.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skola i tvistemål 50 kap. 21 § andra, tredje, fjärde och femte styckena samt i brottmål 51 kap. 21 § andra och tredje styckena äga motsvarande tillämpning.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

56 KAP.

4 §.

I besvärslagan — — — — — klaganden yrkar.

Anser klaganden, att prövnings- *Erfordras* *prövningstillstånd,*
tillstånd *skall meddelas enligt 54* *skall klaganden i besvärslagan*
kap. 10 § 1, bör han i besvärslagan *närmare angiva de omständighe-*
gan närmare angiva de omständig- *ter han åberopar till stöd för att*
heter han åberopar till stöd därför. *sådant tillstånd skall meddelas.*

Klaganden skall — — — — — vid besvärslagan.

Besvärslagan skall — — — — — hans ombud.

14 §.

Vad i — — — — — följande avvikelser.

1. Den som vill anföra besvär 1. Den som vill anföra besvär
skall inom fyra veckor från den skall inom fyra veckor från den
dag, då han erhöll del av beslutet, dag, då han erhöll del av beslutet,
till högsta domstolen inkomma till högsta domstolen inkomma
med besvärslaga. *Bestämmelser-* med besvärslaga.
na i 2 § äge ej tillämpning.

2. Om ej — — — — — yttra sig.

Denna lag träder i kraft den

Äldre lag skall dock tillämpas dels i fråga om åberopande i hovrätt av omständighet eller bevis i tvistemål, vari talan tidigare väckts, dels i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts dom eller beslut, som tidigare meddelats, samt rättegången i högsta domstolen i sålunda fullföljt mål utom vad angår avgörande av mål utan huvudförhandling.

Förslag till**Lag om ändring i lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet (nr 326)**

Härigenom förordnas, att 21 kap. 61 § lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

21 KAP. 61 §.

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren. *Vad klaganden enligt 54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § rättegångsbalken har att iakttaga, skall fullgöras hos ägodelningsdomaren, och skall vad i övrigt där sägs om hovrätt avse ägodelningsdomaren.*

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren.

Vid besvären — — — — — sådan avskrift.

Denna lag träder i kraft den _____ ; dock skall äldre lag tillämpas i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts utslag eller beslut, som tidigare meddelats.

Bilaga 2

Det remitterade förslaget

1) Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom förordnas i fråga om rättegångsbalken¹

dels att 3 kap. 7 §, 54 kap. 12 och 17—19 §§, 55 kap. 2 § och 56 kap. 2 § skall upphöra att gälla,

dels att 3 kap. 6 §, 16 kap. 3 §, 17 kap. 5 §, 29 kap. 3 §, 42 kap. 8 §, 50 kap. 21 och 25 §§, 54 kap. 10, 11 och 13—15 §§, 55 kap. 4 och 12 §§, 56 kap. 4 och 14 §§ samt 59 kap. 3 § skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

3 KAP.

6 §.

I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga.

I behandling av fråga rörande tillstånd, att talan må komma under högsta domstolens prövning, skola tre ledamöter deltaga. *Fråga om prövningstillstånd, som förklaras vilande enligt 54 kap. 11 § första stycket, avgöres dock av de ledamöter som pröva målet.*

Konungen bestämmer, i vilken omfattning åtgärd, som avser allenast måls beredande, må vidtagas av nedre justitierevisionen eller tjänsteman vid denna.

16 KAP.

3 §.²

Vid omröstning gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av rättens ledamöter; har någon mening erhållit hälften av rösterna och är bland dem ordförandens, gälle den meningen.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap. 7 §.

¹ Senaste lydelse av 54 kap. 12 § 1964: 166, 54 kap. 17 § 1947: 616.

² Senaste lydelse 1969: 244.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

17 KAP.

5 §.¹

Handläggas i en rättegång talan om fastställelse, huruvida visst rättsförhållande består eller icke består, och tillika talan, vars prövning beror därav, må särskild dom givas över fastställsetalan. Beror eljest prövningen av viss talan av annan talan, som handlägges i samma rättegång, må ock särskild dom givas över den talan.

Äro i mål, vari talan föres om fullgörelse, såväl skyldigheten att fullgöra som fullgörrelsens storlek stridiga och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att dessa frågor avgöras var för sig, må på parts begäran särskild dom givas över skyldigheten att fullgöra; mot kärandens bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Är beträffande samma käromål fråga om flera omständigheter, som var för sig äro av omedelbar betydelse för utgången, och finnes med hänsyn till utredningen lämpligt, att sådan del av målet avgöres för sig, må på parts begäran särskild dom givas däröver; mot parts bestridande må sådan dom ej givas med mindre synnerliga skäl äro därtill.

Då särskild dom enligt denna paragraf givits, äge rätten förordna, att målet i övrigt skall vila, till dess domen vunnit laga kraft.

29 KAP.

3 §.²

Yppas, då nämnd har säte i rätten, annan mening än ordförandens och förena sig minst fyra eller, då i nämnden äro endast fyra, minst tre nämndemän om skälen och slutet, gälle nämndens mening; i annat fall gälle ordförandens.

Vid omröstning, då nämnd ej har säte i rätten, gälle den mening, som omfattats av mer än hälften av ledamöterna. Har någon mening erhållit hälften av rösterna och är denna den lindrigaste, gälle den meningen; vid särskild omröstning, huruvida villkorlig dom skall meddelas eller skyddstillsyn, ungdomsfängelse eller internering ådömas eller förordnande meddelas om överlämnande till särskild vård, så ock eljest, då ej någon mening kan anses som lindrigare, gälle dock den mening, som erhållit hälften av rösterna och bland dem ordförandens.

Om omröstning beträffande prövningstillstånd stadgas i 3 kap.

7 §.

42 KAP.

8 §.

Under förberedelsen skola parterna var för sig angiva de ytterligare omständigheter de vilja anföra samt yttra sig över vad motparten anfört. De skola ock, i den mån det icke tidigare skett, uppgiva de bevis de vilja åberopa och vad de vilja styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej redan företetts, skall genast framläggas. Part vare skyldig att på framställning av motparten uppgiva, vilka andra skriftliga bevis han innehar.

¹ Senaste lydelse 1954: 432.

² Senaste lydelse 1969: 244.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

Rätten skall verka för att parterna vid förberedelsen angiva allt som de vilja åberopa i målet samt genom frågor eller erinringar söka avhjälpa otydlighet eller ofullständighet i parternas framställningar.

Rätten äge förordna, att skilda frågor eller delar av målet skola vid förberedelsen behandlas var för sig.

50 KAP.

21 §.¹

Hovrätten äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om vadetalan medgivits eller hovrätten finner uppenbart, att vadetalan är ogrundad.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *ettusenfemhundra kronor*, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Mål, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Rör målet allenast penningar eller sådant, som kan skattas i penningar, och uppgår värdet av det, varom talan fullföljts, uppenbart icke till *det vid tidpunkten för underrättens dom gällande basbeloppet enligt lagen (1962: 381) om allmän försäkring*, må målet avgöras utan huvudförhandling, om ej båda parterna begärt sådan förhandling. Vid beräkning av värdet må hänsyn icke tagas till rättegångskostnad eller till ränta, som upplupit efter talans väckande.

Mål, *vari saken är sådan, att förlikning därom är tillåten, och annat mål*, vari fråga är om allenast rättstillämpningen, må på båda parternas begäran avgöras utan huvudförhandling, om hovrätten finner uppenbart, att sådan ej erfordras.

25 §.

Innan hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats, må vadetalan återkallas.

Vadekäranden äge ej ändra sin talan att avse annan del av underrättens dom än den som uppgivits i vadeinlagan.

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, *om han kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten och det kan an-*

Part må ej i hovrätten till stöd för sin talan åberopa omständighet eller bevis, som ej tidigare förebragts, *med mindre han gör sannolikt, att han icke kunnat åberopa omständigheten eller beviset*

¹ Senaste lydelse 1954: 432.

(Nuvarande lydelse)

tagas, att han underlåtit det i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Framställes först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

(Föreslagen lydelse)

vid underrätten eller han eljest haft giltig ursäkt att ej göra det. Framställes först i hovrätten yrkande om kvittning, må det avvisas, om det ej utan olägenhet kan prövas i målet.

54 KAP.

10 §.

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om för enhetlig lagtolkning eller rättstillämpning är av synnerlig vikt, att talan prövas av högsta domstolen, eller parten visar, att talans prövning eljest skulle hava synnerlig betydelse utöver det mål, varom är fråga; eller

2. om anledning förekommer till ändring i det slut, vartill hovrätten kommit, eller eljest med hänsyn till omständigheterna i målet skäl förekomma till talans prövning.

Meddelas ej prövningstillstånd, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast; erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

11 §.

Vid avgörande, huruvida prövningstillstånd skall meddelas i anledning av talan mot dom, skall hänsyn tagas även till beslut, varigenom saken till viss del ej upptagits till prövning och mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen.

Meddelas prövningstillstånd, gälle det domen eller det slutliga

Prövningstillstånd må meddelas allenast

1. om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av högsta domstolen; eller

2. om det föreligger synnerliga skäl till sådan prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag.

Prövningstillstånd må begränsas att gälla endast viss del av den dom eller det slutliga beslut som den fullföljda talan avser. I avbidan på utgången av prövningen av målet i denna del äge högsta domstolen förklara fråga om meddelande av prövningstillstånd i annan del av målet vilande.

Meddelas prövningstillstånd utan sådan begränsning som avses

(Nuvarande lydelse)

beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

(Föreslagen lydelse)

i första stycket, gälle det domen eller det slutliga beslutet i dess helhet, såvitt parten för talan däremot, så ock beslut, mot vilket talan fullföljes i samband med talan mot domen eller det slutliga beslutet.

I den mån prövningstillstånd ej meddelas och fråga därom ej förklaras vilande, skall hovrättens dom eller slutliga beslut stå fast. Erinran därom skall intagas i högsta domstolens beslut.

13 §.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—12 §§ är stadgat motsvarande tillämpning; i anledning av talan mot beslut om rättegångskostnad må dock prövningstillstånd enligt 10 § 2 ej meddelas.

Föres i mål eller ärende, som väckts vid underrätt, talan mot hovrätts beslut, som ej är slutligt, och har ej i anledning av talan mot hovrättens dom eller slutliga beslut meddelats prövningstillstånd, som enligt 11 § andra stycket gäller även beslutet, äge vad i 9—11 §§ är stadgat motsvarande tillämpning.

14 §.

Då hovrätt meddelar beslut, varemot talan enligt 5, 6, 7 eller 8 § ej må föras, skall hovrätten i beslutet giva det till känna.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, giva hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna. Hovrätten angive ock, på vilka grunder sådant tillstånd med hänsyn till utgången i hovrätten må meddelas. Gälla för olika delar av domen eller beslutet skilda grunder, skall hovrätten underrätta parten om innehållet i 11 § andra stycket.

Kan talan mot hovrätts dom eller beslut ej komma under högsta domstolens prövning, med mindre högsta domstolen meddelat parten tillstånd därtill, giva hovrätten i samband med underrättelse om talans fullföljande det till känna med angivande av de grunder på vilka sådant tillstånd må meddelas.

15 §.

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § meddelat, är oriktig, äge han i samband

Anser part, att underrättelse, som hovrätten enligt 14 § första stycket meddelat, är oriktig, äge

(Nuvarande lydelse)

med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan. *Avser sådan fråga, huruvida på grund av bestämmelserna i 12 § hinder möter för prövningstillstånd enligt 10 § 2, skall den avgöras i samband med frågan, om prövningstillstånd skall meddelas. Till styrkande av värdet av vad part tappat i hovrätten må ej i högsta domstolen förebringas ny bevisning.*

Ej må i annat fall än i första stycket sägs fråga, som där avses, komma under högsta domstolens prövning. Vad hovrätt i övrigt föreskrivt om sättet för fullföljd av talan skall lända till efterrättelse.

(Förslagen lydelse)

han i samband med fullföljande av talan mot domen eller beslutet påkalla prövning av frågan.

55 KAP.

4 §.¹

I revisionsinlagen skall revisionskäranden uppgiva:

1. den dom, mot vilken talan föres;
2. grunderna för revisionstalan med angivande, i vilket avseende hovrättens domskäl enligt kärandens mening äro oriktiga; samt
3. i vilken del domen överklagas och den ändring i domen, som käranden yrkar.

Anser käranden, att prövnings- tillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i revisionsinlagen närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd, bör käranden i revisionsinlagen närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Käranden skall i revisionsinlagen uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. I tvistemål skall käranden, om beviset ej tidigare förebragts, uppgiva anledningen härtill. Åberopar käranden skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall det i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid revisionsinlagen. I revisionsinlagen skall käranden ock angiva, om han vill, att motparten eller i brottmål målsägande eller den tilltalade skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i högsta domstolen.

Är i brottmål den tilltalade anhållen eller häktad, skall det angivas.

Revisionsinlagen skall vara egenhändigt undertecknad av käranden eller hans ombud.

12 §.

Högsta domstolen äge utan huvudförhandling företaga mål till avgörande, om målet upptagits omedelbart av hovrätten eller om i tvistemål revisionstalan medgivits eller i brottmål talan av åklagaren föres allenast till den tilltalades förmån eller talan, som föres av den tilltalade, biträts av motparten.

¹ Senaste lydelse 1963: 149.

(Nuvarande lydelse)

För prövning, som ej avser själva saken, vare huvudförhandling ej erforderlig.

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

(Föreslagen lydelse)

Skall mål eller viss däri uppkommen fråga avgöras av högsta domstolen i dess helhet, må det ske utan huvudförhandling.

Beträffande avgörande i övrigt i högsta domstolen av mål utan huvudförhandling skola i tvistemål 50 kap. 21 § andra, tredje och fjärde styckena samt i brottmål 51 kap. 21 § andra och tredje styckena äga motsvarande tillämpning.

56 KAP.

4 §.¹

I besvärslagan skall klaganden uppgiva:

1. det beslut, mot vilket talan föres;
2. grunderna för besvärstalan; samt
3. den ändring i beslutet, som klaganden yrkar.

Anser klaganden, att prövnings- tillstånd skall meddelas enligt 54 kap. 10 § 1, bör han i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd därför.

Erfordras prövningstillstånd bör klaganden i besvärslagan närmare angiva de omständigheter han åberopar till stöd för att sådant tillstånd skall meddelas.

Klaganden skall i besvärslagan uppgiva de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis. Skriftligt bevis, som ej tidigare förebragts, skall i huvudskrift eller styrkt avskrift fogas vid besvärslagan.

Besvärslagan skall vara egenhändigt undertecknad av klaganden eller hans ombud.

14 §.¹

Vad i detta kapitel är stadgat äge motsvarande tillämpning i fråga om besvär, som avses i 8 kap. 8 §; i dylikt mål gälle dock följande avvikelser:

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga. *Bestämmelserna i 2 § äge ej tillämpning.*

2. Om ej särskilda skäl föranleda annat, skola klaganden och, då talan föres av justitiekanslern, även motparten höras muntligen i högsta domstolen.

3. Tillfälle skall lämnas det organ inom advokatsamfundet, som meddelat beslutet, att inkomma med skriftlig förklaring och att, då part höres muntligen, därvid yttra sig.

1. Den som vill anföra besvär skall inom fyra veckor från den dag, då han erhöll del av beslutet, till högsta domstolen inkomma med besvärslaga.

¹ Senaste lydelse 1963: 149.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

59 KAP.

3 §.

Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om *nedsättning av fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för motparts kostnadsersättning eller angående prövningstillstånd.*

Om besvär över domvilla och fullföljd av talan mot hovrätts beslut i sådant ärende äge i övrigt vad i 52, 54 och 56 kap. är stadgat motsvarande tillämpning; beträffande besvär, som skola upptagas omedelbart av högsta domstolen, gälle dock ej bestämmelserna om prövningstillstånd.

Rätten äge, när skäl äro därtill, förordna, att, till dess annorlunda föreskrives, vidare åtgärd för verkställighet av domen ej må äga rum.

Undanröjes domen och grundas beslutet ej därå, att rätten varit obehörig eller eljest icke bort upptaga målet till prövning, skall tillika förordnas, att ny handläggning skall äga rum vid den rätt, som meddelat domen.

Om ersättning för kostnad gälle vad om rättegångskostnad är stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gällor fortfarande dels i fråga om åberopande i hovrätt av nya omständigheter eller bevis i tvistemål, vari talan väckts före ikraftträdandet, dels i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts dom eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

2) Förslag till

Lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring

Härigenom förordnas, att 1 § lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §.¹

Högsta domstolen utgöres av *tjugofyra* justitieråd. *I den mån det behöves på grund av justitieråds tjänstgöring på extra avdelning av lagrådet, må antalet justitieråd ökas till högst tjugosju. När skäl för ökning icke längre före-*

Högsta domstolen utgöres av *högst tjugotvå* justitieråd.

¹ Senaste lydelse 1968: 58.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

*ligger, skall antalet justitieråd åter
nedbringas, så snart det kan ske
till följd av justitieråds avgång.*

Högsta domstolen skall vara delad i tre avdelningar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Högsta domstolen får bestå av fler än tjugotvå justitieråd till dess antalet nedgått till detta antal till följd av inträffade ledigheter. Om särskilda skäl föreligger får dock nya ledamöter utses även dessförrinnan.

3) Förslag till

Lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)

Härigenom förordnas, att 343 § sjölagen (1891: 35 s. 1) skall ha nedan angivna lydelse.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

343 §.¹

Talan mot tingsrätts utslag eller beslut i dispaschmål föres genom besvär till högsta domstolen. Vill någon anföra besvär, skall han inom fyra veckor från den dag, då utslaget eller beslutet meddelades, till tingsrätten inkomma med besvärslaga. Beträffande klagandens skyldighet att nedsätta fullföljdsavgift och belopp till säkerhet för kostnadsersättning åt motpart samt i fråga om rättegången i övrigt äga bestämmelserna i 54 kap. 16—19 §§ och 56 kap. rättegångsbalken motsvarande tillämpning. Bestämmelse som avser hovrätt gäller därvid i stället tingsrätten.

Talan mot tingsrätts utslag eller beslut i dispaschmål föres genom besvär.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om fullföljd av talan mot utslag eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1970: 919.

4) Förslag till

Lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet

Härigenom förordnas, att 21 kap. 61 § lagen (1926: 326) om delning av jord å landet skall ha nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

21 KAP.

61 §.¹

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren. *Vad klaganden enligt 54 kap. 17 och 18 §§ samt 56 kap. 2 § rättegångsbalken har att iakttaga, skall fullgöras hos ägodelningsdomaren och skall vad i övrigt där sägs om hovrätt avse ägodelningsdomaren.*

Besvär mot hovrätts utslag eller beslut skola inom tid, som i 56 kap. 1 § rättegångsbalken sägs, ingivas till ägodelningsdomaren.

Vid besvären skola tillika fogas styrkta avskrifter av besvärslagan samt av de övriga inlagor och skriftliga bevis, som klaganden må ingiva, med undantag dock för kartor och andra ritningar samt handlingar av vidlyftigare beskaffenhet, såsom protokoll i rättegångsmål eller handlingar rörande laga skifte eller därmed jämförlig förrättning. Har klaganden underlåtit att ingiva avskrift, som enligt vad nu är stadgat skall fogas vid besvären, låte ägodelningsdomaren, där delägare skall höras över besvären, på klagandens bekostnad verkställa sådan avskrift.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1971.

Äldre bestämmelser gäller i fråga om fullföljd av talan mot hovrätts utslag eller beslut som meddelats före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1946: 827.

Utdrag av protokoll, hållet i lagrådet den 9 februari 1971

Närvarande: f. d. justitierådet REGNER, regeringsrådet MARTENIUS, justitierådet BERNHARD, justitierådet HESSER.

Enligt lagrådet den 4 februari 1971 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 14 januari 1971, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle inhämtas över upprättade förslag till 1) *lag om ändring i rättegångsbalken*, 2) *lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring*, 3) *lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)*, 4) *lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet*.

Förslagen, som finns bilagda detta protokoll, hade inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorerna Gerhard Wikrén.

Förslagen föranledde följande yttranden.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

50 kap. 25 §

Lagrådet:

Den föreslagna nya lydelsen av tredje stycket innebär en betydande inskränkning av möjligheten för part att i hovrätt åberopa ny omständighet eller nytt bevis. Till lydelsen överensstämmer stycket med den bestämmelse i 55 kap. 13 § RB som gäller vid rättegången i HD. Såsom departementschefen anført bör emellertid ifrågavarande möjlighet vara vidsträcktare i hovrätt, och det synes därför icke vara helt lämpligt att regeln är likalydande för båda instanserna. Visserligen torde en önskvärd, mindre restriktiv tillämpning av regeln i hovrätt följa därav, att det oftare i andra än i tredje instans kan anses att part haft giltig ursäkt att ej tidigare åberopa det nya processmaterialet.

Vid utformningen av bestämmelsen bör beaktas att, såsom departementschefen anført, part — oberoende av om han haft giltig ursäkt — skall äga rätt att i indispositiva tvistemål åberopa nya omständigheter och nya bevis. Vad gäller dispositiva tvistemål kan såsom jämväl antytts i remissprotokollet, fall förekomma då det med hänsyn till

rättsläget och önskemålet om en materiellt tillfredsställande utgång får anses orimligt att ny utredning avvisas. För att i dylikt fall medge införandet av nytt material kan kravet på giltig ursäkt behöva ges en vidare tolkning än orden tillåter; det kan till och med sägas att det blir svårare att medge återopandet ju viktigare den nya utredningen är. I många fall, t. ex. när part först i hovrätt anlitar juridiskt biträde, måste det bli vanligt att bedöma i vad mån parts bristfälliga sätt att föra processen är ursäktligt eller icke.

Det synes även böra beaktas att om en parts möjlighet i ifrågasättande hänseende kringskäres allt för mycket i hovrätt, detta kan föranleda att parten i underrätten för att vara på den säkra sidan inför processmaterial som senare visar sig onyttigt.

Även med beaktande av intresset att allt relevant processmaterial förbringas i underrätt synes vad som anförts böra föranleda att förevarande bestämmelse göres mindre snäv och medger återopande av ny omständighet eller nytt bevis även då det av annan anledning än de i förslaget angivna framstår såsom berättigat att det får ske. Vid en sådan omformulering av bestämmelsen synes det icke vara nödvändigt att vid sidan av giltig ursäkt angiva att återopandet icke kunnat ske i underrätten.

Det är givet att tillämpning av kostnadssanktion jämlikt 18 kap. 6 § RB lättare kan tillämpas mot part som utan giltig ursäkt framkommer med nytt material i hovrätt än mot part som angives ha haft giltig ursäkt.

Lagrådet förordar att första punkten i tredje stycket i paragrafen får följande lydelse:

Part må i hovrätt till stöd för sin talan återropa omständighet eller bevis som ej tidigare förebragts endast om han gör sannolikt, att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att återropa omständigheten eller beviset vid underrätten, eller om det på grund av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset återopas.

54 kap. 10 §

F. d. justitierådet Regner, regeringsrådet Martenius och justitierådet Hesser:

Vi biträder den i lagstiftningsärendet allmänt uttalade uppfattningen, att HD i princip bör ha ställning av prejudikatinstans och att frågan huruvida förutsättningar finns för prövning i HD bör avgöras genom särskild tillståndsprövning inom HD. Vi ansluter oss även väsentligen till den utformning av fullföljdsreglerna som nu förordas. Det synes sålunda ändamålsenligt att under särskilda punkter upptaga dels en bestämmelse om prejudikatdispens, dels en bestämmelse om dispens i resningsfall och vissa andra jämförbara undantagssituationer.

Vad angår sistnämnda bestämmelse synes emellertid viss komplettering vara att förorda. Enligt förslaget skall dispens kunna meddelas om det föreligger synnerliga skäl för prövning, såsom att grund för resning föreligger eller domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag. Stadgandet innebär att prövningstillstånd må meddelas endast om synnerliga skäl till prövning föreligger, varvid de särskilt angivna fallen utgör exempel på här avsedda situationer. Avsikten är alltså att dispens skall kunna ges även i andra än de fall som särskilt angivits; exemplen skall dock vara vägledande så att dispens endast kan ges i fall som är av samma eller liknande typ som dessa. Att t. ex. ett mål rör synnerligen betydande värden eller en synnerligen sträng straffpåföljd skall icke i och för sig föranleda att dispens meddelas. Som exempel på extraordinära situationer som omfattas av stadgandet nämnes i departementschefens anförande fall då hovrättens avgörande uppenbart strider mot lagtolkning eller rättsgrundsats som är klart och entydigt fastlagd genom tidigare praxis samt fall då ett stort antal liknande mål samtidigt fullföljs till HD men prejudikatintresset endast motiverar att ett eller några få ges dispens. Det första fallet synes, också med den begränsande tolkning av stadgandet som här angivits, omfattas av detta, vare sig man anser att en uppenbar avvikelse från klar praxis är att likställa med resningsfall eller bedömer en sådan avvikelse som ett grovt förbiseende från hovrättens sida. Det andra fallet — att flera likartade mål samtidigt fullföljts till HD — synes däremot icke kunna föras in under stadgandet sådant det utformats. I och för sig föreligger dock anledning att medge möjlighet till dispens även i detta fall; det vore otillfredsställande om HD skulle behöva samtidigt meddela motstridiga dispensbeslut i identiska eller nästan identiska fall. Möjlighet till dispens i här avsedda situationer bör alltså ges genom ett särskilt stadgande. I samband härmed kan övervägas om möjlighet till dispens borde ges även i det närliggande fallet att efter tillkomsten av ett prejudikat talan till HD fullföljs i ett därmed likartat mål som med annan utgång avgjorts av hovrätt. Om hovrättens avgörande skett mer eller mindre samtidigt med prejudikatet talar onekligen vissa skäl härför men skälen försvagas ju längre tid som förflutit efter prejudikatet. Svårigheten att här göra en rimlig gränsdragning synes föranleda att hithörande fall icke medtages. I enlighet med det anförda förordas att i paragrafen, lämpligen såsom andra stycke, införes en bestämmelse av följande lydelse: Om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade mål, som samtidigt föreligger till bedömande, må prövningstillstånd meddelas även i övriga mål.

Justitierådet Bernhard:

Såsom departementschefen anfört i remissprotokollet är HD:s viktigaste uppgift att främja enhetlighet och konsekvens i rättstillämpningen. Såsom den första och viktigaste grunden för meddelande av prövningstillstånd har därför i förevarande paragraf under punkten 1 upptagits att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD. Den föreslagna formuleringen innebär en utvidgning i förhållande till gällande rätt av möjligheterna till prejudikatdispens. Härigenom tillgodoses önskemålet att i framtiden få tillgång till ett rikligt antal vägledande avgöranden av HD. Enligt uttalande av departementschefen i remissprotokollet är det avsett att HD skall fullgöra uppgiften att främja enhetligheten i rättstillämpningen uteslutande genom prejudikatbildning. Utrymmet för meddelande av prövningstillstånd när det icke är påkallat av prejudikatskäl har också i den föreslagna lagtexten begränsats till resnings- och domvillofallen och med dem jämförbara, mycket sällsynta situationer.

Såsom HD:s ledamöter anfört i sitt remissyttrande över kommitténs förslag kan önskvärd enhetlighet i rättstillämpningen icke säkerställas enbart genom prejudikatbildning. Det krävs att domstolen dessutom ges möjligheter att korrigera mera påtagliga avvikelser från rådande praxis i syfte att ge denna praxis stadga och trygga prejudikatens efterföljd. I många fall av sådana avvikelser kan det finnas vara av vikt för ledning av rättstillämpningen att talan prövas av HD, och prejudikatdispens kan då meddelas. I vissa fall, såsom när avgörandet är uppenbart rättsstridigt, kan likheten med resnings- och domvillofallen vara så påtaglig att dispens skulle kunna meddelas enligt punkt 2 i förslaget. Emellertid kan även i andra fall av avvikelse från praxis omständigheterna vara sådana att intresset av enhetlighet i rättstillämpningen och rättvisehänsyn med styrka talar för att fullföljd talan får prövas av HD.

I paragrafen anges under punkt 2 de fall av undantagsnatur i vilka dispens skall kunna meddelas oberoende av prejudikatintresset. Såsom ytterligare exempel på sådana fall nämnes i remissprotokollet den situationen att ett stort antal likartade mål samtidigt fullföljts till HD men prejudikatintresset motiverar prövningstillstånd endast i ett eller några få av målen. Enligt departementschefen talar starka rättvisekrav för att, om prejudikatdispens leder till ändring, samtliga avgöranden kan ändras av HD. I själva verket föreligger här ett fall som till sin art skiljer sig från de typfall som upptagits i förslagets punkt 2. Det torde vara hänsynen till den enskildes anspråk på rättvisa och likabehandling som föranlett att dispens enligt förslaget skall kunna meddelas för prövning av talan i den angivna situationen. Dessa hänsyn bör kunna leda till samma bedömning i det närliggande fallet att efter till-

komsten av ett prejudikat talan till HD fullföljes i ett därmed likartat mål som med annan utgång avgjorts i hovrätt — och detta oavsett om avgörandet skett före eller efter prejudikatets tillkomst. Även i övrigt kan tänkas fall i vilka prövningstillstånd bör kunna medges ehuru situationen ej är jämförlig med dem som avses med de i punkt 2 angivna exemplen. Ett sådant fall är att fullföljd talan medges av motparten. Särskilt i brottmål synes det otillfredsställande att åklagares talan skall upptagas av HD utan föregående tillståndsprövning men av tilltalad fullföljd talan icke får prövas ens om den medges av åklagaren, såvida icke prejudikatintresse föreligger eller resningsgrund eller därmed jämförligt skäl kan åberopas. Ett annat fall är det av kommittén anmärkta att prövningen har sådan betydelse utöver det föreliggande målet att prövningstillstånd med anledning härav är motiverat. I sådana fall föreligger visserligen oftast ett prejudikatintresse, men om så undantagsvis icke skulle vara fallet kan omständigheterna likväl vara sådana att det framstår som angeläget att talan får prövas av HD. Om prövningstillstånd meddelats ena parten i ett mål kan det ibland framstå som angeläget att även motparten beviljas dispens. Över huvud taget bör reglerna om prövningstillstånd vara så utformade att de icke innefattar hinder för HD att i särskilda fall av undantagsnatur upptaga fullföljd talan till prövning när starka rättvisekrav talar härför eller när det framstår som angeläget med hänsyn till den särskilda vikten — för den enskilde eller för det allmänna — av de intressen som beröres av målets utgång.

För att öppna möjlighet till prövningstillstånd även i de fall som angivits i det föregående synes paragrafen såvitt angår punkt 2 böra ges en avfattning som innefattar en något mindre snäv begränsning. Det förordas sålunda att paragrafen jämkas på sådant sätt att prövningstillstånd kan meddelas — förutom i prejudikatfallen enligt punkt 1 — om grund för resning föreligger, om domvilla förekommit eller målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag eller om eljest synnerliga skäl föreligger att målet prövas av HD.

Förslaget till lag om ändring i lagen om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring

Lagrådet:

Innebörden av sista punkten av övergångsbestämmelserna synes vara, att så länge justitierådens antal inte till följd av inträffade ledigheter ännu nedgått till tjugotvå, ledamotsantalet fortlöpande kan förbli vid ett högre antal genom att nya ledamöter utses om särskilda skäl därför anses föreligga. Åtminstone formellt skulle antalet ledamöter i HD sålunda under lång tid kunna förbli obestämt.

Det synes också anmärkningsvärt att, om antalet ledamöter opåräknat nedgår till tjugotvå medan behov av flera ledamöter ännu föreligger, en ökning av antalet är utesluten.

Lagrådet förordar att bestämmelsen får utgå. Om förhållandena skulle visa sig nödvändiggöra en permanent eller tillfällig ökning av antalet ledamöter i HD torde detta böra föranleda en lagändring eller ny lag om tillfällig ökning av ledamotsantalet.

Övriga lagförslag

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Utdrag av protokollet över justitieärenden, hållet inför Hans Maj:ts Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 5 mars 1971.

Närvarande: Ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, HOLMQUIST, SVEN-ERIC NILSSON, LUNDKVIST, GEIJER, ODHNOFF, WICKMAN, MOBERG, BENGTSSON, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON, FELDT.

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Geijer, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter lagrådets yttrande över förslag till

- 1) lag om ändring i rättegångsbalken,
- 2) lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring,
- 3) lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1),
- 4) lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Lagrådet har förordat att bestämmelsen i 50 kap. 25 § tredje stycket görs mindre snäv och medger åberopande av ny omständighet eller nytt bevis inte bara då parten gör sannolikt att han haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset vid underrätten utan också när det på grund av annan särskild anledning bör tillåtas att omständigheten eller beviset åberopas. Vad lagrådet har anfört till stöd för ändringen överensstämmer i sak med vad jag uttalat i remissprotokollet angående bestämmelsens tillämpning. Jag kan sålunda biträda lagrådets förslag i denna del.

När det gäller bestämmelserna om fullföljd av talan till högsta domstolen har lagrådets majoritet i sak anslutit sig till den utformning som förordas i det remitterade förslaget men föreslagit en uttrycklig bestämmelse att, om prövningstillstånd meddelas i ett av två eller flera likartade mål som samtidigt föreligger till bedömande, prövningstillstånd får meddelas även i övriga mål.

Förslaget att en uttrycklig bestämmelse ges för det fallet att prövningsstillstånd meddelas i ett av två eller flera samtidigt föreliggande likartade mål innebär ingen ändring i sak av det remitterade förslaget.

Beträffande övergångsbestämmelserna till förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolen sammansättning och tjänstgöring har lagrådet anfört bl. a. att antalet ledamöter i högsta domsto-

len enligt denna bestämmelse under lång tid skulle kunna förbli obestämt. Lagrådet har också funnit det anmärkningsvärt att, om antalet ledamöter opåräknat nedgår till tjugotvå medan behov av flera ledamöter ännu föreligger, en ökning av antalet är utesluten.

Med anledning av vad lagrådet har anfört i denna del vill jag framhålla följande. Det är inte möjligt att nu med någon säkerhet bedöma i vilken utsträckning de nya fullföljdsreglerna kommer att minska högsta domstolens arbetsbörda. Även om man bör räkna med att reformen ger möjlighet att på sikt väsentligt nedbringa antalet ledamöter i domstolen, finns därför anledning att nu iakttä försiktighet. Jag har stannat för att föreslå att antalet ledamöter inte skall få överstiga tjugotvå. En sådan regel framtvingar en endast mycket måttlig begränsning av domstolens storlek men ger å andra sidan möjlighet att utan lagändring nedbringa antalet ledamöter ytterligare, om erfarenheterna av reformen skulle motivera det. Svårigheterna att bedöma reformens effekt är särskilt stora såvitt avser den första tiden, eftersom det kan dröja viss tid innan frekvensen av ansökningar om prövningstillstånd går ned. Redan den självklara regeln att antalet ledamöter nedbringas endast genom naturlig avgång från domstolen ger visserligen en ökad kapacitet under en övergångstid. Jag anser emellertid att detta inte är tillräckligt. I det remitterade förslaget har därför upptagits en ytterligare bestämmelse som ger möjlighet att utse nya ledamöter i domstolen även under denna övergångstid, om särskilda skäl föreligger. Har antalet tillåtits nedgå till tjugotvå, bör dock denna möjlighet ej längre föreligga. På grund av det anförda finner jag ej skäl att frångå det remitterade förslaget i denna del.

Vid sidan av de nu föreslagna ändringarna bör göras vissa redaktionella ändringar.

Jag hemställer, att Kungl. Maj:t genom proposition föreslår riksdagen

att antaga de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Britta Gyllensten

Innehållsförteckning

Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	2
Förslag till lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring	9
Förslag till lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)	10
Förslag till lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet	11
Utdrag av statsrådsprotokollet den 14 januari 1971	12
1. Inledning	12
2. Allmän motivering	14
2.1 Huvuddragen i fråga om de allmänna domstolarnas organisation samt fullföljd av talan m.m. enligt nuvarande ordning	14
2.2 Domstolskommitténs förslag i sammanfattning	18
2.3 Remissyttrandena i sammanfattning	22
2.4 Fullföljd av talan till HD	23
2.4.1 Historik	23
2.4.2 Gällande rätt	26
2.4.3 Utländsk rätt	30
2.4.4 Statistiska uppgifter	30
2.4.5 Domstolskommittén	33
2.4.6 Remissyttrandena	45
2.5 Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis ..	56
2.5.1 Gällande rätt	56
2.5.2 Domstolskommittén	58
2.5.3 Remissyttrandena	59
2.6 Processledning	62
2.6.1 Gällande rätt	62
2.6.2 Domstolskommittén	63
2.6.3 Remissyttrandena	63
2.7 Mellandom	65
2.7.1 Gällande rätt	65
2.7.2 Domstolskommittén	67
2.7.3 Remissyttrandena	69
2.8 Måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt	71
2.8.1 Gällande rätt m.m.	71
2.8.2 Domstolskommittén	75
2.8.3 Remissyttrandena	78

2.9 Departementschefen	82
2.9.1 Allmänna synpunkter	82
2.9.2 Fullföljd av talan till HD	86
2.9.3 Förebringande i överrätt av nya omständigheter eller bevis	98
2.9.4 Processledning	102
2.9.5 Mellandom	103
2.9.6 Måls avgörande utan huvudförhandling i överrätt	107
3. Specialmotivering	111
3.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	111
3.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946: 879) om högsta domstolens sammansättning och tjänstgöring	115
3.3 Förslaget till lag om ändring i sjölagen (1891: 35 s. 1)	115
3.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1926: 326) om delning av jord å landet	116
4. Hemställan	116
Bilagor: 1. Domstolskommitténs förslag	117
2. Det remitterade förslaget	123
Utdrag av lagrådets protokoll den 9 februari 1971	133
Utdrag av statsrådsprotokollot den 5 mars 1971	139